Söylem Yaklaşımları ve Medya Metinlerine Uygulamasının İncelenmesi

MEDYA ALANINDA SÖYLEM; ÖNEMİ, ÖZELLİKLERİ VE UYGULAMASI

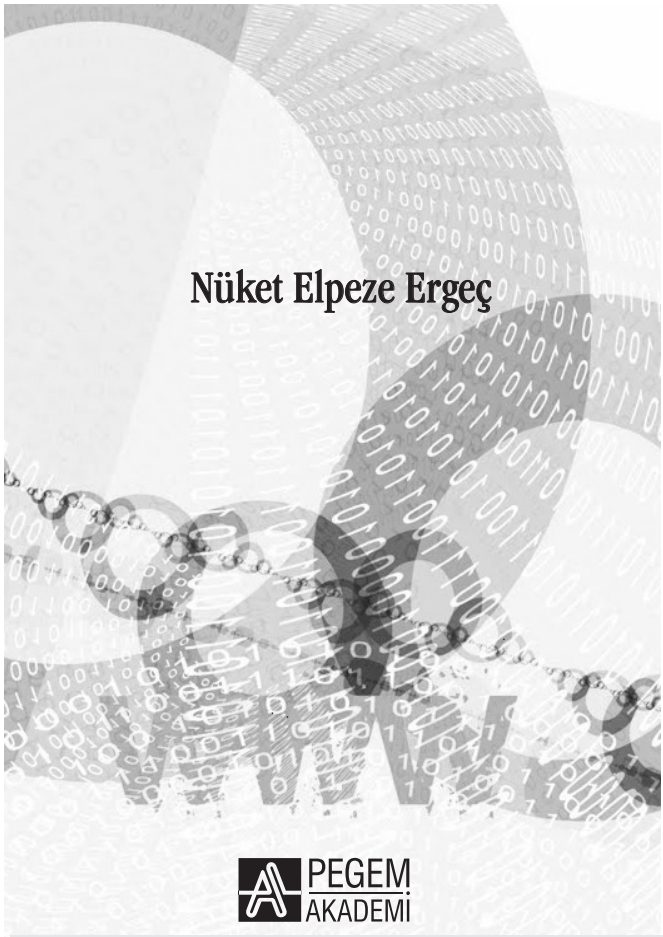

Nüket Elpeze Ergeç

PEGEM AKADEMİ

Nüket Elpeze Ergeç

MEDYA ALANINDA SÖYLEM; ÖNEMİ, ÖZELLİKLERİ VE UYGULAMASI

ISBN 978-605-364-044-8

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2010, Pegem Akademi
Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları
Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti'ye aittir.
Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı, mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı Haziran 2010

Yayın Yönetmeni: Damla Erlevent
Dizgi-Grafik Tasarım: Didem Gürleyik
Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı
Baskı: Ayrıntı Matbaası
(Ankara-0312-3945590)

YAYINEVİ

adakale sokak 4/1 yenişehir-ankara
tel: +90 312 4306750-51 (pbx)
belgeç: +90 312 4354460
gsm: 0506 3451936 - 0541 9104545 - 0533 2055230
e-ileti: pegem@pegem.net

DAĞITIM

sağlık sokak 17/a yenişehir-ankara
tel: +90 312 4345408 - +90 312 4345424
belgeç: +90 312 4313738
gsm: 0506 3451937 - 0541 4345424 - 0533 2055231
e-ileti: siparis@pegem.net

YAZIŞMA

p.k.175 06442 yenişehir-ankara

internet : PEGEM.NET

Nüket Elpeze Ergeç

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İletişim Sanatları; Reklam ve Halkla İlişkiler alanında doktora derecesi aldı. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesinde ve Gaziantep Üniversitesi GMYO Radyo-TV Yayıncılığı bölümünde araştırma görevlisi, öğretim görevlisi ve yardımcı doçent olarak çalıştı. Halen, Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi Sinema-TV bölümünde yardımcı doçent olarak görevini sürdürmektedir. "Televizyon Reklamlarına Şüphe" isimli kitabı, medya çalışmaları ile ilgili alanda araştırma ve incelemeleri bulunmaktadır.

Hayatımın en önemli iki varlığına
OĞUZ ve BERKE'ME

ÇALIŞMANIN ÖZÜ

Foucault'a (1999) göre, toplumu izlemek ve çeşitli güç ilişkilerini açığa çıkarmak dünyayı algılamanın bir yoludur. Ancak bunu yaparken, entelektüel SÖYLEM'in esiri olmaktan ya da söylemin etkilerini gözlemleyecek kadar uzaklaşmaktan kaçınmak gerekir. Foucult'un düşüncesinde söylem her yerdedir ve herkesi esiri almıştır. Söylemi üretenlerin dahi onu dışında kalabilmesi mümkün değildir. Bu nedenle söylem alanlarının ortaya çıkarılması, örtük anlama ulaşmakta oldukça önemli görülmelidir. Bu, hem var olduğumuz toplumu yorumlamada, hem de medyada yaşananlardan yola çıkarak medyayı değerlendirmede yol gösterici olacaktır. Özellikle, medyanın gündelik haberler, köşe yazıları, eğlenceler ya da diziler arasına gömülen gerçek dünyaya ilişkin söylem yapılarını bulup çıkarmak, toplumsal gerçekleri sorgulamakta yapıcı süreçler sağlayacaktır.

Bu çalışmanın hazırlanma nedeni, ülkemizdeki söylem ve bilhassa medyada söylem çalışmalarına katkı da bulunmaktır. Medya söylemini inceleyebilmek için öncelikle söylem nedir sorusunun cevabını bulmak gerekiyordu. Bu nedenle aslında dilbilimsel kökenleri olan söylem yaklaşımları ele alındı. Çalışma uzun süreçli okumalar sonucunda bir sistematik kazandı. Alandaki söyleme ilişkin üretilen teoriler ve söyleme yönelik yaklaşımlar titizlikle tarandı. Oldukça geniş bir alan olan söylem alanının çalışma için bir sistematik oluşturularak incelenmesi gerekiyordu. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde söylem alanındaki düşüncelere ve akımlara belirli bir sistematik oluşturacak biçimde ele alındı. Söylem üzerine teori ve eğilimlere ilişkin düşünceleri içeren bu kısım, söylem alanına genel bir bakış edinme amacını taşımaktadır. Her şeyden önce söylem, disiplinler arası bir kavram olup toplum içinde yerleştirilen pratiklere göre şekillenmektedir. Bu bağlamda, niteliksel çözümleme biçimi olan söylem çözümlemesi de disiplinler arası bir özellik gösterir. Alanın disiplinler arası olması bir taraftan söylem alan ve yaklaşımlarının anlaşılmasını güçleştirirken, öte yandan oldukça zengin ve verimli bir çözümleme ortamı sağlar. Söylem çözümleme biçimi, söylemin iletişim ve dil kullanımının sosyo-kültürel, kültürel, dil bilim, yapısalcı, post-yapısalcı gibi birbirinden farklı bağlamlardaki çözümlemesi ile ilgilenir. Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde post-yapısalcı ve post-Marksist söylem yaklaşımlarının söyleme ilişkin düşüncelerine yer verilirken, eleştirel söylem çözümlemesi ve bununla ilgili alandaki çalışmalar da ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde medya ve söylem ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Nihayetinde, medya alanında söylem çalışmaları çok eskiye dayanmayan bir geçmişe sahiptir. Medya alanına ilişkin incelemeler de söylem yaklaşımında olduğu gibi disiplinler arası nitelik gösterir. Medya metinleri üzerinde çözümleme yapılmadan önce, söylem yaklaşımları perspektifinde medya söyleminin nasıl ele alındığına ilişkin teorik çalışmalar değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümün sonunda nitel bir çözümleme yöntemi olan söylem çözümlemesine ilişkin eleştiriler değerlendirilmiştir. İzleyen bölümlerde temel yaklaşımlar çerçevesinde medya metinlerinde söylem çözümleme uygulamalarına yer verilmiştir.

Feminist söylemin medyada yer alma biçiminin incelendiği üçüncü bölümde, söylem çözümleme yöntemlerinden bilişsel yaklaşım kullanılmıştır. Van Dijk'ın söylem çö-

zümleme yönteminin temelini oluşturan söylem-biliş ilişkisi anlam, biçim ve eylem-etkileşim çözümleme kategorileri çerçevesinde irdelenmiştir. Feminist ideolojik söylemin, van Dijk yöntemine göre, anlamının şemalaştırıldığı bu bölümde biz/onlar arasındaki kutuplaşma aracılığıyla söylemin bilişsel yönü ortaya konulmuştur. Devam eden dördüncü bölümde ise yine feminist düşünce ele alınmış, bu kez türban-kadın ilişkisi kadın hakları temelinde sağ basında nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu incelemeyi yapabilmek için Wodak'ın söyleme tarihsel yaklaşımı kullanılmıştır. Çünkü bu yönteme göre, söylem tarihidir ve metin-toplum ilişkisi söylemsel stratejilerin çözümü ile kurulabilecektir. Kadın özgürlüğü ve İslam düşüncesinin bir arada nasıl kurgulanamadığı sağ gazetelerdeki köşe yazıları bağlamında bulgulanmıştır. Bunlar ortaya konulurken söylemsel stratejilerden yola çıkılmıştır. Tüm ideolojilerin söylem yoluyla toplumsal düzlemde yer alırken medya alanında ortaya çıkışının koşullarının ve bu söylemlerin nasıl ele alınabileceğin incelendiği bu çalışmada disiplinler arası alanın zenginliği ve bir o kadar da zorluğu ile karşılaşılmıştır. İzleyen son bölümde ise hegemonya ve güç ilişkileri temelinde ideolojinin medya söylem alanında yer alma biçimleri, post-Marksist söylem teorisi çerçevesinde ele alınmıştır. İşçi eylemleri ve darbe planları gibi toplumda antagonizma olarak yer alan olayların medya söylemi üzerinde incelenmesi bu bölümün temel örneklem çözümlerini oluşturmuştur.

Sonuç olarak söylem çözümlemesinin, söylem yaklaşımlarına göre biçimlendirildiği ve disiplinler arası bir yapı gösterdiği bulgulanmıştır. Aynı konu farklı söylem yaklaşımlarına göre farklı biçimde çözümlenebilecektir. Bir konu, olay ya da olguya ilişkin söylemlerin çözümlenmesi için söylem alanı oldukça cömert yöntemler sunar. Ancak hangi olay ya da olguya ilişkin söylem çözümleme yönteminin belirleneceği ve sistematiğinin nasıl oluşturulacağı ise konunun medyada yer alışı ile de doğrudan ilgilidir. Niteliksel bir analiz biçimi olan söylem yaklaşımı, oldukça verimli bir alan sunarak medya metinlerinin şifresinin çözümlenmesinde önemli bir anahtar görevi görür. Ancak asla tek bir çözümleme yöntemi içermeyen söylem çözümlemeleri, tek bir anahtar değildir.

İçindekiler

BÖLÜM 1
SÖYLEM YAKLAŞIMLARI

SÖYLEM 1
Söylem Nedir? Nasıl Açıklanır? 1
POST-YAPISALCI SÖYLEM KURAMI 3
Michael Foucault ve Söylem 3
POST-MARKSİST SÖYLEM KURAMI 5
Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'nın Söylem Teorisi 6
ELEŞTİREL SÖYLEM YAKLAŞIMI VE SÖYLEM ALANININ DÖRTLÜSÜ 10
Söylemsel Pratik Yaklaşımı; Norman Fairclough 12
Sosyo-Bilişsel Söylem Yaklaşımı; Teun A. van Dijk 16
Söylemsel-Tarihsel Yaklaşım; Ruth Wodak 19
Bilişsel-dilbilimsel Çözümleme Yaklaşımı; Paul Chilton 22
KAYNAKÇA 24

BÖLÜM 2
MEDYA SÖYLEM ÇALIŞMALARI

SÖYLEM ALANI OLARAK MEDYA 27
MEDYA ALANINDA SÖYLEM ÇALIŞMALARININ YAŞADIĞI SÜREÇ 29
MEDYA METİNLERİNİN SÖYLEM ÇÖZÜMLEME YÖNTEMLERİ 32
Medya Söylem Çözümlemesinde Söylemsel Pratik Çözümleme Yaklaşımı 33
Medya Metinlerinin Çözümlenmesinde Bilişsel Yaklaşım 35
Medya Metinlerinin Çözümlenmesinde Post-Marksist Söylem Yaklaşımı 42
SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİNE İLİŞKİN ELEŞTİRİLER 46
KAYNAKÇA 49

BÖLÜM 3
FEMİNİST İDEOLOJİNİN MEDYA ALANINDAKİ SÖYLEMİ

FEMİNİST SÖYLEM VE MEDYA 53
FEMİNİST İDEOLOJİ, MODERNİTE VE KADIN 55
ÇALIŞMANIN AMAÇ VE YÖNTEMİ 58
Örnek Yapısı ve Özellikleri 59
Çözümleme Ölçüt ve Çerçeveleri 60
Çözümleme Kategorileri ve Bulgular 62
SONUÇ 73
KAYNAKÇA 75

BÖLÜM 4

İSLAMİ FEMİNİZM VE MEDYA

İSLAMİ FEMİNİZM NEDİR? 77
TÜRKİYE'DE İSLAMİ FEMİNİST HAREKET 80
İSLAMİ FEMİNİST YAKLAŞIMIN MEDYA SÖYLEMİNDE İNCELENMESİ 83
BULGULAR VE YORUM 86
Vakit ve Zaman gazatesinde türbanın nedenselleşmesi 86
Vakit ve Zaman gazetesende türbana ilişkin dilsel örgütleniş 89
SONUÇ 91
KAYNAKÇA **93**

BÖLÜM 5

MEDYA SÖYLEMİNDE ANTAGONİZMA

POST-MARKSİZM VE ANTAGONİZMA 98
ANTAGONİZMA VE İŞÇİ EYLEMLERİ 99
Tekel İşçi Eyleminin Medya Söyleminde İncelenmesi 101
Çalışmanın Önemi ve Yöntemi 103
Bulgular ve Yorum 104
Tekel İşçi Eylem Haberlerinin Döngüselliği 104
İKTİDAR MÜCADELE ALANI OLARAK MEDYANIN KULLANIMI 116
"Birinci Ordu Plan Semineri"nin Medyada Söylemselleştirilmesi 117
Bulgular ve Yorum 118
KAYNAKÇA 124

Tablo ve Şekiller

Şekil 1. Bir söz diziminde Laclau ve Mouffe'nin söylemsel teorisinin ana bileşenleri ....
Şekil 2. Eleştirel Söylem Çözümleme araştırma stratejileri ve teorik temelleri ....
Şekil 3. Söylemin toplumsal pratik içindeki yeri ....
Şekil 4: Dairesel bir süreç olarak söylemin deneysel araştırması ....
Şekil 5. Haber metinlerinin söylemsel yapı modeli ....
Şekil. 6. Medya söylem çalışmalarında söylemin teorik çözümlemesinin uygulanabilirliği ....
Şekil.7. Söylemsel alanda medya profesyonellerinin kimliklerinin tanımlanması ....
Şekil 8. Tekel İşçi eylemleri haberlerinde özne konumlarının eklemlenmesi ....
Şekil 9. Tekel İşçi Eylemlerine İlişkin Haberlerin Döngüsel Süreci ....
Şekil 10. Askeri iktidarın medya alanındaki söylem yapısında Post-Marksist söylem teorisinin ana bileşenleri ....

Şekil 11. "Balyoz Darbe planı" söyleminde özneler ve öznelere yapılan eklemlemenin gösterimi.....

Tablo1. Türbana ilişkin yazıların tür olarak Vakit ve Zaman gazetesindeki dağılımı .....

Tablo 2. Zaman ve Yeni Şafak gazetelerindeki Tekel işçi eylemine ilişkin haber ve yazı dağılımı.....

Tablo 3. Tekel işçi eylemine ilişkin haberlerdeki özne yapıları.....

Tablo 4. Taraf gazetesinde yer alan söylemlerde özne konumu ve zıtlıklar .....

BÖLÜM 1

SÖYLEM YAKLAŞIMLARI

SÖYLEM

Söylem Nedir? Nasıl Açıklanır?

Söylem kavramı, maddi toplumsal pratiklerin kendi başına var olan ve bilincte dışsal oluşumlar olarak değil; ancak insanın anlamlandırma pratiği olarak dil kullanımı dolayımı ile ortaya çıkan ve dilin içinden geçerek oluşan anlamlandırma bütünlerine verilen ad, olarak tanımlanır (Sancar, 2005; 579). Jorgensen ve Phillips'e (2002;1) göre söylem dünyayı anlama ve açıklamada bir yol olarak kabul edilir. Söylem kavramı köken olarak Yunanca "logos", Latince "discursus"a dayanır (Kabaağaç ve Alova, 1998; 180). "Discourse" kavramı, Türkçeye söylem olarak çevrilmiştir. Ancak söylem, "discourse" kavramını açıklamakta yeterli değildir. Dilbiliminde discourse, bir tümceden fazla olan yazılı veya sözlü iletişim biçimidir (Erdoğan ve Alemdar, 2005; 299). Emile Benveniste göre gerçeklik dil düzleminde yeniden yaratılır. Konuşan kişi söylemiyle olayı ve olaya ilişkin deneyimini yeniden oluşturur. Dinleyen kişi de önce söylemi algılar ve bu söylem aracılığıyla olay yeniden oluşur (Benveniste, 1995; 30).

Söylem, medya metinlerinde, edebiyat eserlerinde ya da sosyolojik çalışmalarda sıkça karşılaşılan ve hakkında tartışmalar yapılan bir kavramdır. Söylem kavramı, birbirinden farklı alanlarda, her alanın kendi bakış açısıyla farklı biçimlerde tanımlanır. Ancak, "söylem" kelimesinin altındaki genel düşünce; sosyal yaşamdaki farklı düzenlerde kişilerin ifade biçimlerinde dilin yapılandırılmasıdır. Örneğin, "Tıbbi söylem" ya da "politik söylem" de olduğu gibi. Bu çerçevede "söylem çözümlemesi" bu tip düzenlerin çözümlemesi olarak kabul edilmektedir. Bu yaygın tanımlama yine de söylemin işlevinin ne olduğunu ve onların nasıl çözümlendiğini açıklamaya yetmez. 1960'lardan itibaren sosyal bilimler alanında çözümleme yöntemi olarak, disiplinler arası yaklaşımlar kullanılmaya başlanır. Göstergebilimi ve söylem çalışmaları bu yaklaşımın bir sonucu olarak ortaya çıkar. Söyleme tek bir bakış açısı ile yaklaşmanın mümkün olmadığını ileri süren Schiffrin (1994), bu nedenle yapı/işlev, metin/bağlam, söylem/iletişim ikiliklerini kullanarak söylemi felsefi açıdan açıklamaya çalışır. Sosyal alanları açıklamakta, disiplinler arası bir dizi yaklaşım kullanılmak zorundadır. Ancak, bu yaklaşımların ne olacağına ilişkin açık bir birlik yoktur. Farklı perspektifler kendi önerilerini sunar ve kendi görüş açıları ile söylemi ve söylem çözümlemesini açıklamaya çalışırlar.

Söylem sözcüğü, Doltaş'ın (1999) da belirttiği gibi ilk kez 1940'ta yazıldığı sanılan ancak 1967 yılında Rusya'da yayınlanan Michail Bakhtin'in "From the Prehistory of Novelistic Discourse" adlı yazısında kullanılmıştır. Bu yazıya göre söylem, "düşüncenin dil yoluyla iletişimi" (Doltaş, 1999; 69) olarak ele alınmıştır. Jakobson ise söylemi iletişim olgusunun bir parçası olarak görür ve tüm anlatım aktarım dizgelerini kapsayıcı bir kavram olarak da tanımlar. Bir iletişim aracı/kanalı olarak dil, tüm aktarım (iletişim) dizgelerini kapsamakta ve sadece kelimeler veya tümceleri değil, tüm anlam yüklü metinleri içine almaktadır.

Söylem (discourse), farklı bakış açılarıyla açıklanmaya çalışılır. Şöyle ki; dil çalışmalarında söylem, bir ortamda konuşma biçimi, dil ve lehçe kullanım olarak kabul edilir. Söylem en genel anlamı ile dil kullanımı ya da konuşma yolları ile dil kullanım biçimlerini içerir. Diğer bir açıdan söylem kelimesi, sadece dil kullanımı değil, fikir ve felsefe kullanımını da içerir (van Dijk, 1997, 2). Ferdinand de Saussure dili toplumsal bir olgu olarak görür ve dil araştırmasının odak noktasına toplumsal olguları yerleştirir (Culler, 1985: 54). Diğer taraftan söylem, gelişigüzel dilsel bir araç değil, anlambilimsel yönü ağır basan bir olgudur (Çotuksöken, 2002; 166). Toplum ve ruhbilimciler söylem kavramını, yaygın bir fikir altında toplanan grupların anlam ve konuşmalarını tanımlamak için kullanma eğilimindedirler. Retorik ve felsefe düşünürleri konuşmada söylem oluşumu üzerinde düşünürler. Bu özellikle Hıristiyanlık ve liberal sağ hareketlerde gözlemlenir. Her grubun kendi düşünce ve inançları ile diğer grup arasında karşılaştırma yaptığı bir söylemi vardır. Örneğin, bir felsefeci ya da politika bilimci baskın dinsel hakları veya başkanlık seçimlerini etkilemek için nasıl söylemler oluşturulacağına ilişkin soruları araştırır. Bu dilin nasıl yapılandırılacağı ile ilgilidir. Foucault gibi düşünürler karşılaştırmalı söylemleri savaşa benzer bir şey olarak görür. Tam tersi düşüncedekiler, söylemi benimser, benzer fikir ve düşünceleri paylaşan kişilerin oluşturduğu söylem topluluklarını inançların paylaşımı ve bir yere aitlik için temel gereksinim olarak kabul ederler.[1].

Michel Foucault (1972), söylem kavramını dil formülasyonundan çıkararak sosyal bilimler alanına alır ve söylem topluluklarının belli tipleri aracılığıyla ortaya konan yaygın durumlar olarak kabul eder. Yazara göre söylem, sosyolojik bir olgudur ve bir ilişkiler ağı olarak incelenmelidir. Düşünce ve dili ayrılmaz bir bütün olarak gören Foucault, fikirler ve düşünceyi açık ve kamusal olarak kabul eder ve öznellikten uzaklaşır. Söylem yapılarını tanımlayan Foucault (1999), bu yapıların toplumun günlük yaşamını nasıl etkilediğini vurgular. Bunun ötesinde söylem çözümlemesi için analitik bir çerçeve sunar. Bu çerçevede, söylem kavramı konusunda söylenebilecek en genel tanımlama dil ve iletişimle ilgili olduğudur. Söyleme ilişkin genel düşüncelere ulaşabilmek, söylem kuram-

1 (http://www.wisegeek.com/what-is-discourse.htm erişim 1 Haziran 2009)

larını ortaya koyabilmek için, farklı düşünürlerin söylem tanımına ve akımlara bakmak gerekecektir.

POST-YAPISALCI SÖYLEM KURAMI

Ferdinand de Saussure, Genel Dilbilim Dersleri ile 1907-1911 yılları arasında, yapı kavramından bahseder. Saussure yapı kavramını, satranç tahtası benzetmesi ile açıklar. Buna göre, bir dil yapısı tıpkı satranç oyunundaki gibi, değerler dizgesinden oluşur. Saussure, satranç tahtasındaki her taşın değerini ötekilerle olan konumundan alması gibi, her dilsel öğenin değerini öteki öğelerle kurduğu ilişkilerden aldığını söylemektedir (1976;81). Bu tanımlamayla dili kendini oluşturan öğelerin arasındaki ilişkilerden oluşan bir dizge olarak kabul eder. Bu kabul ediş Vardar'ın (2001, 93) deyimiyle yöntem konusunda yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönem yapısalcılık akımının başlangıcıdır. Tahsin Yücel'e göre (1999, 26), bu bakış dilsel olgulara yaklaşımı baştan sona yenilerken, dil bilim araştırmalarını daha da ileriye götürmeyi sağlayacak bir yöntem olarak değerlendirir. 1960'lı yıllar dilbiliminin ve bununla birlikte iletişim, antropoloji, sosyoloji gibi alanların bir yöntemi olarak yapısalcılığın ön plana çıktığı yıllar olarak görülür. Her dizgenin kendi içinde bir sistematik-soyut ilişkiler olduğunu öne süren yapısalcılık, göstergebilim alanında Barthes, psiko-dinamik anlamda Lacan tarafından kısmen de olsa açıklanır. Ancak yapısalcılık çok sınırlı, çok statik ve eş süremli olduğu için Bourdieu (2006) tarafından, çok tarih dışı olduğu düşüncesiyle Foucault (1999) tarafından ve çok esin olduğu için yapı-bozumuna giden Derrida tarafından eleştirilir. Bu eleştiriler, post-yapısalcılık akımına temel hazırlar. Bu akımın en önde gelen temsilcisi Michael Foucault, post yapısalcılık alanına önemli düşünceler katan düşünür olarak kabul edilir.

Michael Foucault ve Söylem

Post-yapısalcı akımın kurucularından olan Fransız felsefeci Michael Foucult'a göre söylem, gerçekliğin üretilip belirlendiği yapıyı ifade etmektedir. Bu çerçevede Foucault (1999) söylemi, belirli kurallara göre işleyen konuşma/yazma biçimleri olarak tanımlar. Bu kurallar toplumsal-tarihsel düzenlemeler ve koşullarla eklemlenir. Söylem kavramı dilbilimden gelmekle birlikte, Michael Foucault'un söylem teorisinin kaynağını bilgi/iktidar ilişkisi oluşturur. Bu çerçevede söylem, yalnızca bilginin değil aynı zamanda davranışların, yani eylemin niteliğini de belirler. Böylece, bilginin nesnesini belirleyip üreten, doğru ile yanlışı ayırmayı mümkün kılan bir söylem yapısı söz konusudur diyebiliriz. Foucault'a göre bilgi, egemen güçlerin kendi değerlerini diğerlerine empoze etmesidir. Foucault, iktidarın yukarıda birinin elinde olan ve yoksunlar üzerine yukardan aşağıya uygulanan bir baskı düzeneği olmadığını, iktidarın her yerden geldiğini ileri sürer.

Söylemi bilginin derinliklerinde ortaya koyan Bilginin Arkeolojisi (L'archėologie du savoir) (1999) isimli çalışmasında, söylem kurallarının genel boyutlarını ifade eder. Bu yapıtında, söylemlerin kurucu özelliklerini çözümleyecek kavramlar cephesi sunar. Söylem, her zaman kurumsal çerçeveler, ideolojik araçlar, belli bir toplumsal öbekte güç dengeleriyle vb. nitelenen tarihsel bir konjonktürde yer alan bir bildirişim durumunda bulunur (Bozkurt, 1990; 179). Foucault (1999, 9) bilginin içinde her biri ayrı bir ifadeler bütünü olan söylemsel oluşumları, pozitiflikleri, ifadeleri, bunların oluşum koşullarını ortaya çıkaracak bir arşiv çalışmasına girişir. Yapısalcılığı tarih dışı bulan Foucault (2000;68), bilgilerin, söylemlerin ve nesne alanlarının kurulmasını açıklayabilecek tarih biçimine *soy kütüğü* adını verir. Ona göre *soy kütüğü*, tarihsel bilgileri özgürleştirme, birleştirici ve bilimsel bir teorik söylemin zorlamalarına karşı koyabilecek hale getirme çabasıdır. Bu nedenle "Bilginin Arkeolojisi" isimli çalışmasında söylem biçimlerinin, gizli bir ilk kaynağı olduğu varsayımından hareket eder.

Foucault (1999) bir söylem biçiminin 'alan'ının dağılımını belirleyen dört süreç tespit eder:

- Nesnelerin oluşumu
- İfade biçimlerinin oluşumu
- Kavramların oluşumu
- Stratejilerin oluşumu.

Bu süreçlerin kendilerine bağlandıkları koşullara "oluşum kuralları" adını veren Foucault bunların, sosyal ve tarihsel düzensiz oluşumları içerdiğini belirtir. Bu süreçlerden nesnelerin ortaya çıkışında Foucault onların varoluş düzenini inceler ve nesnelerin doğuşlarının ilk belirtilerine bakmak gerektiğini salıklar. Bu varsayımına dayanarak Foucault, psikiyatrik söylem alanında nesnelerin doğuşuna yönelir. İlk farklılaşma alanlarında, bu alanlarda görülen mesafelerde, süreksizliklerde ve eşiklerde psikiyatrik söylem kendi alanını sınırlandırarak, hakkında konuştuğu şeyi tanımlar ve ona nesne statüsü verir (Foucault, 1999; 58). Her nesnenin sınırlama isteklerini betimlemek ve özelleştirme kafeslerini çözümlemek gerektiğini belirten Foucault'a göre söylem, şeylerin ve kelimelerin saf ve basit bir çaprazlaması olmayıp nesnelerin sistematik biçimde oluşturduğu uygulamalarıdır (Foucault, 1999;68).

Söylem biçiminin alanın dağılımını belirleyen ikinci süreç ifadelerin oluşumdur. Foucault, söyleme dilin ötesinde ifade biçimleri olarak bakar ve söylemsel oluşumları tanımlamak için ifadeler arasındaki ilişkiyi betimler. Dil çözümlemesine benzettiği söyleme ilişkin, "Bir ifadenin ortaya çıkması ve onun yerini başka hiçbir ifadenin alamaması nasıl gerçekleşir?"sorusunu irdeler. İfadeler arasındaki ilişkiler grubunu tanımlaya-

rak söyleme ulaşmaya çalışan Foucault, bunlara ilişkin varsayımlar oluşturur ve bunları açıklayarak söyleme ulaşır. Bu noktada birinci varsayım; birbirinden farklı biçimlerin ve zamanın içinde dağılmış bulunan ifadeler, eğer bir ve aynı nesneye bağlı iseler, bir birlik oluştururlar. İfadelerin ard arda geliş biçimleri ve tipleri, Foucault'un ikinci varsayımını oluşturur. Belirlenmesi gereken, dağınık ve ayrışık ifadelerin birlikte varoluşları, birbirine taşıdıkları ya da taşımadıkları biçim, uğradıkları dönüşümdür. Bir başka varsayım, oyuna sokulmuş bulunan sürekli ve tutarlı kavramlar sistemini belirlemek yoluyla, ifade gruplarını ortaya koymaktır. İfadeleri yeniden gruplandırmak, onların ard arda gelişlerini betimlemek, altlarında takdim edildikleri birlikli biçimleri açıklamak için temaların aynılığı ve sürekliliği bir başka varsayımıdır (Foucault, 1999; 47-52). Bu varsayımların çözümü ile Foucault sonunda söylemi, "aynı söylemsel oluşuma bağlı olan bir ifadeler bütünü" olarak tanımlayacaktır (1999; 152). Bu çerçevede söylemsel oluşum, *cümleler düzeyinde dilbilgisel bağlarla (sözdizimsel ya da anlambilimsel) birbirine bağlanmamış olan, önermeler düzeyinde mantıksal bağlarla birbirine bağlanmamış olan, dile getirmeler düzeyinde psikolojik bağlarla birbirlerine bağlanmamış olan, fakat ifadeler düzeyinde birbirine bağlanmış olan sözsel edimlerin bütünüdür* (Foucault, 1999; 149-50)olarak ifade edilir. Foucault, betimlemeler, anlatılar, işaretler, yorumlamalar, akıl yürütmeler, deneysel doğrulamalar gibi ifade biçimlerini birbirine bağlayan zorunlulukların, özneden kaynaklanmadığı sonucuna ulaşır. İfade biçimlerinin kökenini de tarihsel olarak açıklar ve tarihsel değişikliklere açık bir çeşit düzensiz faaliyet olarak tanımlar.

Söylem biçiminin alanının dağılımını belirleyen üçüncü süreç kavramların oluşumdur. Kavramların oluşumuna dair Foucault (1999, 86), "onları ne idealliğin ufkuna, ne de idelerin ampirik yoluna bağlamak gerekir" demektedir. Kavramların doğuş yeri söylemin kendisidir. Söylemde stratejilerde mümkün olan kırılma noktalarını tespit etmek, söylemsel topluluğun ekonomisini incelemek, rejim ve uyum süreçlerini hesaba katmak gerekecektir. Sonuçta söylem ya da söylemsel oluşumlar, Foucault'a göre sürekli devinim halindedir. Tarih, soy kütüğü ve içinde bulunduğu an itibariyle özneden bağımsız biçimde oluşurken, içinde bulunduğu söylem çemberinden kurtulamadan devinir. Sonuçta Foucault söylemi, nesne, kavram, ifadeler ve bunlarla oluşturulan stratejiler çerçevesinde açıklar. Tüm bunların temelini bilgi ve tarih oluştursa da söylem Foucault felsefesinde oldukça kompleks, tam olarak tanımlanamayan bir gerçekliktir.

POST-MARKSİST SÖYLEM KURAMI

Marksizm'in toplumsal tasarımına bir alternatif olarak ortaya çıkan Post-Marksizim siyaset ve demokrasi kuramına yeni açılımlar getirir. Sosyalizme alternatif olarak önerilen Radikal Demokrasi projesi, mevcut liberal demokrasilerin derinleştirilmesi ve radikalleş-

tirilmesi temelinde tanımlanır. Barry Hindness, Paul Hrist, Anthony Cuttler gibi akademisyen çevre içinde kabul gören post-Marksizim, ideoloji ve politikayı ekonomiden ve sınıfsal ilişkilerden uzaklaştıran bir yaklaşım olarak, Marksist teorinin işçi sınıfı, üretim tarzı, proletarya diktatörlüğü gibi temel kabullerinin sorgulanmasını ve reddini içerir.

Post-Marksizmin ortaya çıkışı yapısalcılık ve post- yapısalcılık düşünce çerçevesinde olur. Gramsci'nin hegemonya kavramına, post-yapısalcılığa ve psikanalitik kurama başvuran Laclau ve Mouffe post-Marksist söylem teorisi düşüncesinin en önemli temsilcisi olup, siyasal alanda büyük etki yaratmıştır. Post-Marksist söylem teorisinin kavram ve yaklaşımlarını oluşturan bu iki teorisyen düşünceleri ile kabul gördükleri kadar da eleştirilmektedir.

Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'nın Söylem Teorisi

Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'nun birlikte yazdıkları "Hegemony and Socialist Strategy" (1985) adlı kitapta geliştirdikleri radikal demokrasi kuramı, siyasal/sosyal teorideki tartışmalarla gündeme gelmiştir. Laclau ve Mouffe'nin düşünceleri, hem kuramsal, hem de toplumsal önermeler bakımdan yeni bir takım perspektif ve kavramlar sunar. Felsefi olarak aydınlanmacı düşüncenin temel ilkelerine, siyasal olarak sosyalizme alternatif öneriler geliştiren Laclau ve Mouffe'nin çalışmaları, post-Marksist olarak kabul edilir. Post-Marksizimde ideoloji anlayışı olarak önemli bir yere sahip olan Althusser'den dersler alan Laclau, yapısalcı teoriyi kendine özgü olarak yeniden değerlendirirken hocasının ideoloji teorisinden önemli biçimde etkilenir. Laclau'nun, sorunları ideoloji ve politikayla açıklayan Marksizmi yeniden düşündüğünde öne sürdüğü şey, söylemsel arabuluculuğun (discursive mediation) kaçınılmaz biçimde kurucu unsur olduğudur.

Laclau ve Mouffe, bilgi ve anlamın dil yoluyla değil, söylemle oluşturulduğu görüşünden hareketle oldukça radikal bir söylem kuramı geliştirirler. Marksist ekonomik gerekirciliği ve sınıf mücadelesinin toplumda vazgeçilmez bir antagonizma olmasını reddederek, bütün antagonizmaların ifade edilebileceği, radikal agonistik çoğulculuk demokrasisini savunurlar. Söylem, hegemonya, toplumsal antagonizma ve eklemlenme gibi kavramları yeniden içeriklerini düzenleyerek ön plana çıkarırlar.

Laclau ve Mouffe (1985) çalışmalarında, söylem teorisi ile sosyal yapıları anlamayı amaçlarlar. Çünkü söylem kavramları sadece dili değil, bütün sosyal fenomenleri kapsamaktadır ve bunlar söylemin analitik araçları kullanılarak çözümlenebilir. Bu nedenle öncelikle dilde söylemin teokratik yaklaşımı sunulur ve teori tüm sosyal alanları kapsayacak biçimde genişletilir. Bu geniş alan nedeniyle söylem teorisi, farklı sosyal yapıların çözümlenmesinde söylem çözümlemesi ile teokratik temeller sunar. Söylem teorisini oluştururken kalkış noktaları, *eklemlenme* (articulation) kategorisi olan Laclau ve Mouffe

(2008;155) "topluma özgü hiç dikişli yer yoktur, çünkü toplumsalın kendisi herhangi bir öze sahip değildir" yorumunu yaparlar. Bu düşünceye göre yazarlar, zorunlu yasaların birleştirdiği bir bütün olarak toplum anlayışını eleştirirken, "öğeler arasındaki ilişkilerin zorunlu olmayan karakterlerini ortaya koymakla yetinemeyiz, çünkü o takdirde öğelerin kendi kimliklerinin zorunlu karakterlerini korumuş oluruz" demektedirler (Laclau ve Mouffe, 2008;156). Laclau ve Mouffe'ye (2008; 168) göre, nesneler eklemlenmiş durumdadırlar; bir saat mekanizmasının parçaları gibi olmamalarına karşın, bazılarının diğerlerinin içinde bulunması bunların kimliğinin dikişlenmesini önlediğinden bu görünüme bürünmüşlerdir. Yazarlara göre, söylemsel yapı sadece bilişsel veya düşünsel bir varlık değildir; toplumsal pratikleri düzenleyen bir eklemlenme pratiğidir.

Yazarların söylem teorisine göre, her kimliğin anlamı üst belirlenmiştir. Çünkü bütün düz anlamlılık bozulmuş ve aşılmış olarak ortaya çıkar. Bütün kimliklerin kararsız karakterde olduğunu ve öğelerin anlamlarını herhangi bir düz anlamda sabitleştirmenin mümkün olmadığı görüşünde olan Laclau ve Mouffe, bütün bunları eklemlenme pratiği ile bağdaştırır. Özcü bir bütünleştirme ya da nesneler arasında daha az özcü olmayan bir ayrılma olması bir yana bazı nesnelerin diğerlerinin içinde olması, bu nesnelerin kimliklerinden herhangi birinin sabitleştirilmesini engeller. Eklemleyici pratiğin bir sonucu olarak öğeler arasında kimlikleri değişecek bir ilişki kuran her türlü pratiği eklemlenme olarak belirten Laclau ve Mouffe, eklemleyici pratikten doğan yapılaşmış bütünü ise söylem olarak kabul eder ve söylem içinde eklemlenmiş durumda görünürken, ortaya çıkan farklılık konumlarını ve bütün işaretleri *moment* olarak adlandırırlar. Momentler bir ilişki ağına bağlıdır ve anlamlar birinden diğerine farklı durumlarda farklılıklar yaratabilir. Bu, beden, hastalık ve tedaviyi belli yollarda sunan tıbbi söylemle açıklanabilir (Jørgensen ve Phillips, 2002; 26). Bütün tıbbi araştırmalar beden, hastalık ve tedaviyi ayrı olarak tanımlar ve bunlar arasında bir ilişki kurar. Tipik olarak ayrı parçalardan oluşan bir bütünlük olarak görülen beden hastalığı, nedenlerine bağlı olarak lokal olarak tedavi edilir. Örneğin, enfeksiyon mikro-organizmanın lokal tepkisi nedeniyle göz önüne alınır ve tedavi ile yok edilir. Tıbbi söylem, vücut ve hastalık ilgi alanlarda birbiriyle ilgili anlamların bir ağı olarak istenildiği kadar genişletilebilir. Bu çerçevede, hastalığa ilişkin bütün işaretler bir sistemdeki momentlardır ve her işaretin anlamı diğer işaretlerin ilişkileriyle tanımlanır. Laclau ve Mouffe'nın söylem teorisine göre, bir söz diziminin söylemselliği aşağıdaki şekilde olduğu gibi şematize edilebilir.

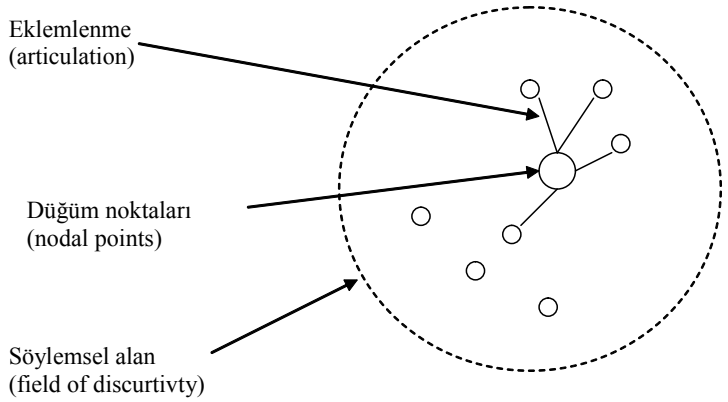

Şekil 1. Bir söz diziminde Laclau ve Mouffe'nin söylemsel teorisinin ana bileşenleri
Carpentier ve De Cleen, 2007

Burada Laclau ve Mouffe üç önemli kavramdan bahseder. Bunlar "söylemsellik alanı", "düğüm noktaları" ve "kapanma" kavramlarıdır. Kuramcılara göre her söylem, söylemsellik alanına egemen olmak amacıyla bir girişim olarak kurulur. Bu kısmi sabitleştirmenin ayrıcalıklı söylemsel noktalarında, ne mutlak sabitlik ne de mutlak sabit-olmayış olanaklıdır. Bu iki dalgalanmanın izinden giden kuramcılar, bütün söylemsel durumların içerdiği, her türlü toplumsal pratiğin kuruluşunun zorunlu zemini olan alanı *söylemsellik alanı* (the field of discurtivity) (2008;179) olarak belirtir. Söylemsellik alanı bütün bu zeminin somut söylemlerle ilişkisinin biçimini belirtir. Bu alan, hem bütün nesnelerin zorunlu söylemsel karakterini, hem de verili herhangi bir söylemin nihai bir bütünleşme (dikişleme) gerçekleştirmesinin olanaksızlığını belirtir. Bir söylem her işaretin diğer işaretle ilişkisinden doğan sabitlenmiş momentlar bütünü olarak kurulur. Bu işaretin sahip olduğu mümkün olan bütün anlamları dışarıda bırakma aracılığıyla yapılanır. Yani işaretin sahip olduğu bütün diğer yollar bir diğeriyle ilgilidir. Böylece söylem mümkün olanı azaltmadır. Bu işaretlerin birden çok anlama kayma eğilimini durdurma girişimidir ve bundan dolayı birleşmiş bir anlam sistemi olan söylemsellik alanını yaratır (1985; 111). Söylemsellik alanı fonetik pratikler tarafından üretilen, anlam fazlalığının toplandığı bir depodur. Örneğin tıbbi söylem, alternatif tıp yöntemlerine ilişkin söylemleri dışarıda bırakma aracılığıyla yapılandırılır ve daha ileri biçimde bunları bütünsel varlığa tehdit olarak görür. Laclau ve Mouffee'nin söylem teorisinde söylemsellik alanının anlamın bütün yapılarının kullanılarak mı, yoksa karşılaştırmalı söylemlerle mi yapılandırıldığı tümüyle açık değildir (Jorgensen ve Phillips, 2002).

Bir söylem, her zaman dışarıda bırakılan şeylerle ilişkilendirilerek, söylemsellik alanında yapılandırılır. Örneğin tıbbi söylemde futbol bir konuşma konusu değildir. Ancak belirli bir zamanda futbola ilişkin söylemlerin, tıbbi söylemdeki figürlere kullanılmasını hiçbir şey engelleyemez. Kastedilen futbol, tıbbi söylemin "söylemsellik alanı"nın bir parçası mıdır? Ya da alternatif tıp, tıp söyleminin dışında olan alan mıdır? Laclau ve Mouffe'nin teorisinde söylemsellik alanının söylemin dışındaki her şeyi dışarıda bıraktığı görülür ve bu iki durum söylemsellik alanı içinde erir. Ancak bu durum Jorgensen ve Phillips (2002) tarafından eleştirilir. Fakat bütünüyle bir söylem, etraftaki bir ilişkiyle yapılandırıldığı için bu her zaman sorun teşkil edebilir. Jorgensen ve Phillips (2002) söylem alanlarının ayrı çözümleme konusu olmasından yanadır. "Söylem düzeni" aynı alandaki söylemin (hastalık ve sağlık gibi) sınırlarını gösterirken, söylemsellik alanı anlamın yapılanmasını dışarıda bırakır (tıbbi söylemin futbolla ilişkisi gibi). Laclau ve Mouffe, söylemlerde nihai anlamların saptanmasının olanaksız olduğunu ve anlamın asla kesin olmadığını ileri sürerken, kısmi sabitleştirmenin var olduğunu kabul ederler.

Laclau ve Mouffe, söylemsel alana egemen olmak, farklılıkların akışını durdurmak, bir merkez oluşturmak üzere bir girişim olarak kurulan söylemlerin sabitleştirildiği noktayı *düğüm noktaları* (nodal points) olarak adlandırırlar (2008; 181). Bu nokta, bir söylemin belli bir alan içinde anlamının sabitlenmesi olarak anlaşılır. Bir söylem, belli düğüm noktaları etrafında anlamın kısmen sabitlenmesi aracılığıyla biçimlenir (Laclau ve Mouffe, 1985, 112). Düğüm noktası, diğer işaretlerin düzenlediği ayrıcalıklı bir işarettir. Diğer işaretler anlamlarını düğüm noktasındaki işaretle olan ilişkilerinde elde ederler. Örneğin, tıbbi söylemde "beden" diğer anlamları açığa çıkaran bir düğüm noktasıdır. "semptomlar", "doku" ve "neşter" gibi işaretler çeşitli yollarla bedenle olan ilgileri nedeniyle anlam kazanırlar. Politik söylemde düğüm nokta "demokrasi" ve ulusal söylemde düğüm nokta "ulus"tur (Jørgensen ve Phillips, 2002; 26).

Teorinin üçüncü önemli kavramı, ideolojik mücadele alanında önemli olan *kapanma* (closure) kavramıdır. Laclau ve Mouffe, anlam üzerindeki mücadelede sürekli bir kapanımın mümkün olmadığını ileri sürerler. Hegemonya ve ideoloji mücadelesinde, anlamın mutlak bir şekilde sabitlenmesinin mümkün olmayışı nedeniyle ideolojik kapanmanın gerçekleşmediği üzerinde durulur.

Laclau ve Mouffe, yapı çözümü (deconstruction) aracılığıyla teorilerini geliştirir ve teorilerinde iddialarını ve iç çelişkilerini açık biçimde ortaya koyarlar. Yapı çözme yöntemini Laclau ve Mouffe, oluşturdukları teorilerinde oldukça geniş bir bilgi gerektirdiği için, ulaşılmaz olarak görürler. Teorilerini Marksizm ve anlamları ilişkisel olarak gören ve kapalı sistemi mümkün kılan yapısalcılık gibi iki temel teoriyi bir araya getirip düzenleyerek yapılandırırlar. Marksizm, topluma ilişkin düşüncelerde temel rol oynarken,

yapısalcılık anlam konusunda ipuçları sunar. Laclau ve Mouffe sosyal alana ilişkin post-yapısalcı teorileri birbiri içinde eriterek, anlamı bir ağ yapısı olarak yaratırlar. Post-yapısalcı yaklaşım anlamın belirsizliği ve tanımsızlığı üzerinde durur. Laclau ve Mouffe yapısalcı dilbiliminin post-yapısalcı eleştirilerini dikkate alır fakat yapısalcılık yaklaşımını mesajlarının izlenimci fikirlerini vermekte kullanırlar. Laclau ve Mouffe'nin söylem teorisi, söylemlerin biçimlerinin nasıl yapılandığını çözümler, yeniden kurar ve değiştirir (Jørgensen ve Phillips, 2002; 40). Söylem çözümlemesinin en önemli amacı konuşmalarda ve diğer olaylarda vurgulanan objektif gerçekler olarak toplumun söylenlerini çözümlemek ve kesin olarak yerlerini belirtmek olup, söylemin teorik çözümlemesi oldukça zengin ve farklı bir alan sunar.

ELEŞTİREL SÖYLEM YAKLAŞIMI VE SÖYLEM ALANININ DÖRTLÜSÜ

Michael Foucault'un çalışmaları, iki farklı eğilimin ortaya çıkmasına neden olur. Öncelikle söylem, sosyoloji, politika bilimi ve bazı derinlikli edebiyat çalışmaları bağlamında ele alınır. Bu çalışmaların yaygın görüşü, söylemin dil bilimi kadar dil bilimi olmayan yapılar da içerdiğidir. Post modernist akımdan etkilenen bu tip çalışmalar, formal dil bilimi ile bağlantılı olmayıp anlamın doğasına ilişkin yapılara yoğunlaşır. Foucault'dan etkilenen ikinci eğilim, söylemi sosyal etkileşimin belirtilerinden birisi niteliğinde, dil kullanımı olarak kabul eder. Buna göre, sosyal etkileşim biçimlerinden birisi dildir. Bu gelenekte çalışanlar, dil formasyonunu derecelendirip, sosyal etkileşimin doğasının dilbilimsel çözümlemenin farklı çeşitleriyle açıklarlar. 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, disiplinler arası çalışma yaklaşımlarının hızla arttığı gözlemlenir. Sistem teorisi, kavram bilimi, söylem süreci, yapay zeka bunlardan bazılarıdır. Söylem sürecini yorumlarken farklı disiplinlerden beslenen söylem çözümlemesi, anlamlandırma ya da yorumlamayı amaçlar. 1970'lerde söylem çalışmalarında bir başka boyut olarak Eleştirel Söylem çözümlemesi geliştirilir. Eleştirel söylem çözümlemesi, söylemin çözümlenmesinde analitik bir yöntem olup, söylem olarak dilin kavramsallaştırılmasını merkez alır. Eleştirel söylem çözümlemesini söylem çözümlemesinden ayıran en önemli fark, eleştirel söylem çözümlemesinin dilbilimi çalışmalarının birimleri ile ilgili olmayıp sosyal fenomenlerle yoğunlaşmasıdır. İlk olarak Roger Fowler, Gunther Kress, Bob Hudge ve Tony Trew tarafından hazırlanan "Language and Control" (1979) isimli temel çalışmada bu çözümlemeden bahsedilir. Sosyal fenomenlere yoğunlaşması nedeniyle karmaşık, çok disiplinli ve çok metodolojik bir yaklaşım olan eleştirel söylem çözümlemesinin bu karmaşıklığını ortaya koyabilmek ve düzenleyebilmek için Şekil 2'de olduğu gibi toplu biçimde Wodak ve Meyer (2009) tarafından şematize edilir.

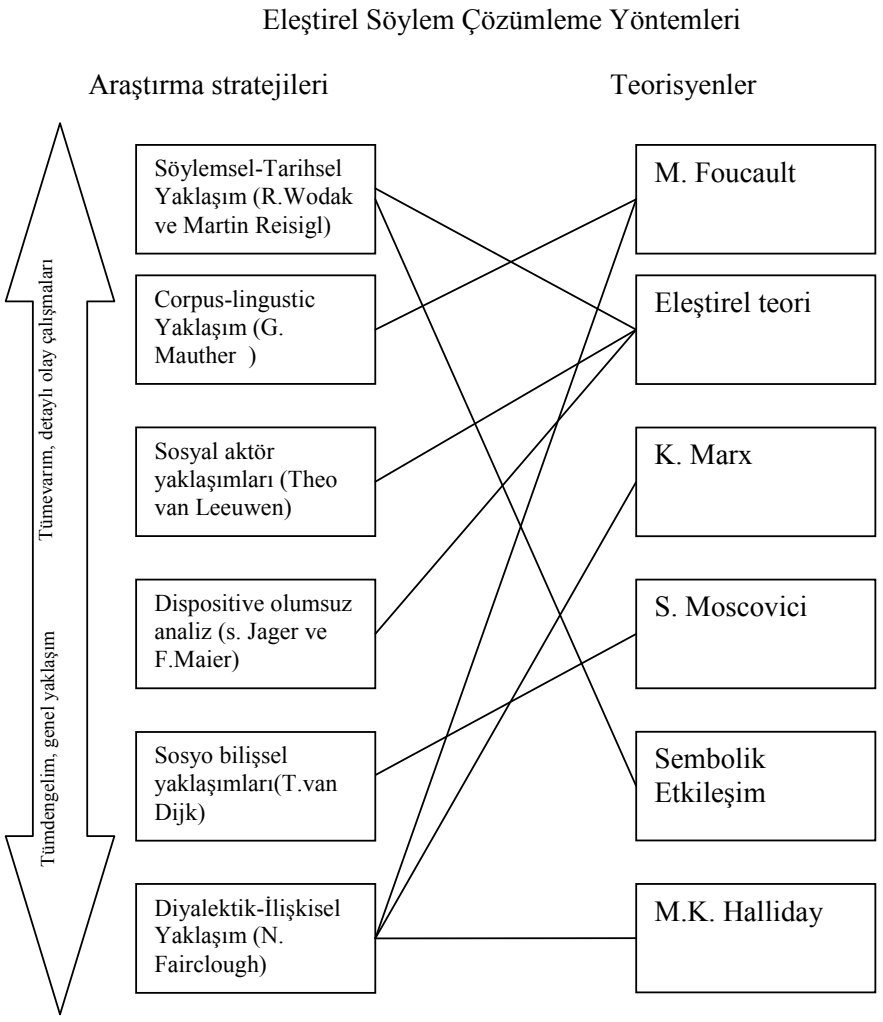

Şekil 2. Eleştirel Söylem Çözümleme araştırma stratejileri ve teorik temelleri (Wodak ve Meyer, 2009; 20)

Diyalektik-ilişkisel yaklaşımla Norman Fairclough (1989) tarafından geliştirilen Eleştirel Söylem Çözümlemesi, İngiltere'de Ruth Wodak (1997) söylemsel-tarihsel çerçevede, Avusturya'da Teun A. van Dijk (1993) sosyo-bilişsel çerçevede incelenir. Bu dil temelli söylem çözümlemesinde van Dijk, Fairclough ve Wodak birlikte anılırlar (Chilton, 2005, 22). Eleştirel söylem çözümlemesinde önde gelen araştırmacılar arasına Bloammert (2005;21), Paul Chilton'ı da dahil eder. Bu araştırmacıların geliştirdikleri dört ana yaklaşım aşağıdaki biçimde özetlenebilir;

- Fairclough, sistematik-işlevsel dilbilimi yaklaşımı ile *söylemsel pratikler* (discursive practice) üzerine çalışır. Fairclough'a göre, söylemler sadece sosyal taraf ve ilişkileri sunmaz ya da yansıtmaz. Söylemler yapılandırılır. Dili, toplumsal bir olgu olarak gören ve toplumsal/kültürel ortamlarda dil kullanımı üzerine yoğunlaşan Fairclough, (1995) eleştirel söylem çözümlemesi adı altında söyleme çok boyutlu yaklaşır.
- Van Dijk metinlerdeki dilbilim ve bilişsel dilbilim hakkında çalışmalar yapar. *Sosyal biliş* (soci-cognotive) yaklaşımı ile van Dijk, söylem ve toplum arasında bilişsel arabuluculuk öngörür. Toplumsal seviyedeki anlam yapılarını çözümleyebilmek için söylemin bilişsel modelini geliştirir. van Dijk medya söyleminde, sadece medyadaki iletişim üzerine olmayıp, medya söyleminin üretilmesi, kullanılması ve fonksiyonlarına ilişkin farklı düşünce ve teorileri bir araya getirir. Bilişsel söylem sürecini açıklayacak teorik model geliştirir (Wodak ve van Dijk, 2000).
- Söylemsel-tarihsel yaklaşım (discourse-historical approach)'ı geliştiren Wodak etkileşimsel çalışmalar üretir.
- Dilbilimsel, göstergebilimsel ve iletişim çalışmaları aracılığıyla bilişsel- dilbilimsel çözümleme (cognitive linguistic analysis) Chilton, tarafından geliştirilir.

Eleştirel söylem çözümlemesi, metin ve konuşmalardaki güç, hegemonya, sosyal ve cinsiyet eşitsizlik, ırkçılık gibi sosyal konular üzerine yoğunlaşırken dil, söylem olarak çözümlenir. Buna göre dil, diğerleriyle diyalektik olarak ilişki kuran toplumsal sürecin bir öğesidir. Eleştirel söylem çözümlemesi, eleştirel toplumsal bilimlerle aynı ilgi alanını paylaşır ve metinleri maddi üretimin ve toplumsal yaşamın yeniden üretimin momenti olarak ele alır. Metinlerdeki toplumsal çalışmayı, maddeci toplumsal eleştirinin ana odağı olarak çözümler. (Fairclough ve Graham, 2002, 187). Söylem çözümleme alanın gelişimine önemli katkıları olan bu dört araştırmacı ve yaklaşımları incelenecektir.

Söylemsel Pratik (discursive practice) Yaklaşımı; Norman Fairclough

Eleştirel Söylem Çözümlemesi, tüm toplumsal materyal süreçlerinin azaltılamaz bir unsuru olarak anlamlandırma süreçlerinin (semiosis) bir görünümü üzerine kurulmuştur (Williams, 1977). İngiliz okulunun temsilcisi Fairclough, eleştirel söylem yaklaşımında anlam üretme sürecini toplumsal pratikler çerçevesinde açıklar. Fairclough, farklı toplumsal pratikler (ekonomik, kültürel, politik, aile vb) birbirleriyle ilişkili olarak toplumsal hayat içinde yerini aldığından toplumsal pratikleri (social practices) merkez alır. Bu kavramı merkez alma sebebi toplumsal yapı, toplumsal eylem ve kurum arasında bir salınıma izin vermesidir (Chouliaraki ve Fairclough, 1999). Fairclough "toplumsal

pratikleri" diğer toplumsal eylemler içinde nispeten daha standart ve istikrarlı kabul eder. Toplumsal pratikleri sınıfta ders dinleme, aile yemekleri, televizyon haberleri gibi eylemlerle örnekler. Toplumsal pratik, Fairclough'a göre her zaman söylemi içeren farklı sosyal birimlerin bir eklemlenmesidir ve her toplumsal pratik; aktiviteler, konular ve konuların sosyal ilişkileri, nesneleri, zaman ve yeri, bilinç, değer ve söylemi içerir (Fairclough, 2003; 205). Fairclough, söylem yaklaşımını aşağıdaki biçimde şematize eder.

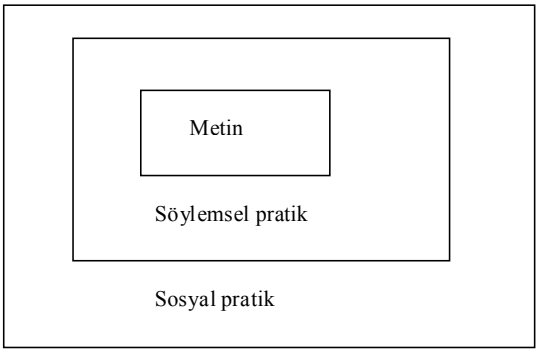

Şekil 3. Söylemin toplumsal pratik içindeki yeri (Fairclough, 1992; 73)

Metini sosyal pratiğin merkezine yerleştiren Fairclough (2003), eleştirel söylem çözümlemesini söylem ile toplumsal pratiklerin birimleri arasındaki diyalektik ilişkinin çözümlemesi olarak kabul eder. Eleştirel söylem çözümlemesi modern hayattaki radikal değişimlerle ilgilenir; değişim sürecindeki söylem figürlerinin nasıl biçimlendiği, toplumsal pratik ağında diğer sosyal birimler ile anlamlandırma süreci ve söylem arasındaki ilişkinin nasıl değiştiği gibi. Fairclough (2003; 206)'a göre söylem, toplumsal pratiklerde geniş ölçüde, üç yolla ifade edilir. Söylem, öncelikle toplumsal pratikte sosyal aktivitelerin bir parçası olarak görülür. Yapılan bir işin bir parçası olarak kullanımında dil, bir araç olarak kullanılır. Örneğin bir dükkanda kasiyer olarak çalışmak gibi. İkincisi, söylem, temsillerde kendini gösterir. Her pratikteki sosyal aktiviteler, kendi pratiklerinin sunumu kadar, diğer pratiklerin sunumunu da üretir. Onlar, diğer uygulamalar içerisinde yeniden yer değiştirmeleri yaparlar (Chouliaraki ve Fairclough 1999). Böylelikle onlar bu yeni fikir değiştirmeleri yapılmış uygulamalarla kendi uygulamalarını birleştirirler ve farklı sosyal katılımcılar onları uygulama içerisine yerleştirilmiş durumlarına göre farklı bir biçimde sunarlar. Temsil, uygulamaların sosyal yapısının bir sürecidir. Üçüncüsü, söylem varoluş ve kimlik oluşumunu ifade eder: örneğin İngiltere'deki Tony Blair gibi politik bir liderin kişiliği kısmen söylemsellikle oluşmuş bir kişiliktir.

Fairclough (2004:124) söylemi dünyayı açıklamanın bir yolu olarak görür. Dünyanın belli bir yönünün, söylemler yapılandırılarak farklı biçimde gösterilebileceğini ileri süren Fairclough, farklı söylemleri dünyadaki farklı perspektifler olarak yorumlar. Bu söylemler, insanların diğer insanlarla olan sosyal ilişkileri, kişinin sosyal ve kişisel kimliği, sosyal hayattaki konumuna bağlı olarak farklı ilişkileri ile bir araya getirir. Fairclough'a göre, bu söylemler sadece gerçek dünya ile ilgili olmayıp, kurgusal, gerçekle ilişkisi olmayan ve izdüşümsel olabilir. Buna göre, farklı söylemler arasındaki ilişkiler, farklı insanlar arasındaki ilişkilerin bir birimidir. Bu söylemlerden birisi diğeri ile uyumludur ya da biri diğeri ile çatışır ya da biri diğerinden baskındır vb. Söylem, kişilerin birinin diğeriyle ilişkisinden kaynaklanan olaylardan meydana gelir. Fairclough (2001), dili ideolojinin ve güç çatışmalarının birincil ortamı olarak görür. Fairclough, bir söylem içerisinde ideolojiyi yansıtan sözcük ve söz dizimsel seviyede üç farklı anlamdan söz eder. Deneyimsel Değerler (Experiential values), İlişkisel Değerler (Relational values) ve Anlatım Değerleri (Expressive values).

Bu seviyelere bağlı olarak Fairclough (1997), eleştirel söylem çözümlemesinde metnin özelliklerine ve sosyal, kültürel pratiklerine bağlı olarak üç farklı çözümleme tasarlar;

- metinlerin çözümlemesi (konuşma, yazı ya da semotik biçimlerin bir kombinasyonu, örneğin televizyon metinleri gibi),
- metinlerin üretimi, dağıtımı ve tüketiminin söylemsel pratiklerinin çözümlemesi,
- söylemsel pratik ve metinleri çevreleyen sosyal ve kültürel pratiklerin çözümlemesi.

Metinlerin üretimi ve tüketimindeki kültürel kaynaklar Foucault'un *söylem düzeni* (order of discourse) olarak adlandırdığı bir kavramla biçimlendirilir. Buna göre metinler iki ayrı temel içeren sistemlerle ortaya çıkar. Bunlardan birisi dil sistemi ve diğeri de söylemsel düzendir. Bu iki sistem arasındaki ilişki, diyalektiktir. Metinler sadece kullanılmaz, aynı zamanda yapılandırılırda. Sonuçta bir söylem düzeni, üslupların ve bir sosyal alanla ilgili söylemlerin yapılandırılmasıdır. Fairclough (2004; 206) söylem yaklaşımında söylem düzeninden bahseder. Buna göre toplumsal uygulamalar bir düzen oluşturacak biçimde kısmen de olsa birbiriyle bağlantılıdır. Bir toplumsal düzenin söylemsel/göstergebilimsel yönü söylem düzeni olarak adlandırılır ve göstergesel farklılıkların toplumsal yapılanımıdır. Anlam üretiminin bazı biçimleri, özgün bir söylem düzeninde baskındır. Bazılarıysa marjinal, muhalif ya da alternatiftir. Söylemin düzeni, kapalı, ya da katı bir sistem değildir. Aksine güncel etkileşimler içinde gerçekleştirilen açık bir sistemdir.

Diğer toplumsal boyutlar söylemi nasıl şekillendiriyorsa, söylemsel pratiklerde toplumsal pratiklerin öteki boyutlarını yeniden üretir ve değiştirir. Toplumsal pratik boyutu, söylemsel boyutu ile birlikte dünyamızı kurar. Her pratik her zaman söylemi de içeren, görece sabit düzlemdeki farklı toplumsal öğelerin eklemlenmesidir (Fairclough, 2003; 173). Fairclough (2004)'a göre her söylemsel pratik aşağıdaki birimleri içerecektir;

- Eylem üretimi,
- Anlamların üretimi,
- Sosyal ilişkiler,
- Kültürel değerler,
- Farkındalık,
- İşaretler sistemi

Bu birimler birbirleriyle diyalektik bir ilişki içindedir. Bunlar birbirinden farklı birimlerdir ama tamamıyla birbirinden ayrı değildirler. Örneğin doktor, öğretmen ya da bir devlet memurunun güncel hayattaki konumları görüntü olarak farklıdır. Her bir konum, kimliklerinin yönüne bağlı olarak, farklı biçimde ortaya çıkacaktır. Eleştirel söylem analizi, değişimli sosyal yapı ile metin ve etkileşimlerin ürettiği eylem arasında salınır. Söylem içselleştirilir ve değişik öğeler birbirlerine indirgenmeden diğer öğelerce içselleştirilir (Fairclough, 2003; 176).

Fairclough (2004)'a göre, sosyal aktivitenin parçası olan söylem, türler oluşturur. Türler göstergebilimsel alan içerisinde, sosyal yaşamın üretimi içinde ya da üstlendiği rollerin durumlarına göre çeşitlilik gösterir. Örneğin günlük konuşma, çeşitli organizasyon türleri, siyaset ve röportajların çeşitli biçimleri ve kitap değerlendirmeleri gibi. Söylemler, sosyal hayatın doğal biçimde yerleşmiş çeşitli gösterimleridir. Örneğin, yoksulluk, dezavantajlı insanların, hükümetin toplumsal pratiklerinde farklı söylemlerle sunumu, politika, tıp ve toplumsal bilimlerin toplumsal pratiklerinde farklı söylemler üzerinden ve bu pratiklerin her birinde toplumsal aktörlerin farklı konumlarına denk düşen farklı söylemler üzerinde temsil edilirler. Son olarak, var olmanın bir parçası olarak söylem stiller oluşturur. Örneğin iş yöneticilerinin stilleri veya politik liderlerin stilleri gibi (Fairclough, 2004; 206).

Eleştirel söylem çözümlemesine ilişkin Fairclough, Chouliaraki (1999) ile birlikte bir akış şeması önerir. Buna göre

Aşama; öncelikle, göstergeleri olan sosyal bir sorun üzerine yoğunlaşmak. Sosyal bir sorun ile başlamak bilgi üretimini sağlayabilir.

1. Aşama; çözümleme yoluyla ele alınabilen engelleri tanımlayın
   a. yerleşmiş pratikler ağı, geleneksel kalıplar
   b. kalıplaşmış düzen içindeki gösterge zincirleriyle diğerleri arasındaki ilişki
   c. söylemin kendisi (kendi göstergelerinden kaynaklı)
      - yapısal çözümleme: söylemin düzeni
      - metin / etkileşimin çözümlenmesi
      - söylemler arası çözümleme
      - dilbilimsel ve göstergebilimsel çözümleme

Burada amaç, problemin nasıl ortaya çıktığı ve toplumsal hayatın biçimlenmesinde nasıl etkilediği, çözüm önündeki engeller hakkında daha fazla ne yapılması gerektiğine odaklanmaktır.

2. Aşama; sosyal düzen (pratikler ağı) sorunu "ihtiyaçlar" çerçevesinde göz önüne alınır. Burada esas nokta toplumsal hayatı, organize bir şekilde düzenlemek değil probleme odaklanmaktır.
3. Aşama; önceki engelleri belirlemek; Bu aşama ikinci maddeyle ile ilgilidir. Şimdiye kadar gerçekleşmemiş değişiklikleri sosyal hayatta güncel biçimde düzenlemek.
4. Yapılan çözümlemeyi eleştirel olarak incelemek.

Bu şema, eleştirel söylem çözümlemesinin bir yöntemi olarak Chouliaraki ve Fairclough (1999) tarafından önerilir. Burada özetlenen yöntem, sadece eleştirel söylem çözümlemesine ait olmayıp, genel olarak sosyal araştırmalarla ilgilidir (Faircoulgh, 2004; 210). Bu akışı, söylem çözümlemesinde bir yöntem olarak öneren Fairclough, Tony Blair'le başlayan İngiltere'deki İşçi Partisinin değişimi olarak ifade edilen, üçüncü yol hareketinin söylemlerini yukarda belirtilen beş aşamalı analitik çerçeveyle inceler. Fairclough, (2004b) bu incelemede metin olarak İngiliz Hükümetinin bu konuya ilişkin raporunu esas alır. Hegemonya ve söylem düzeni içinde baskın retorik ve metaforları söylem çözümlemesi ile ortaya koyar.

Sosyo-Bilişsel (soci-cognotive) Söylem Yaklaşımı; Teun A. van Dijk

Söylem alanında Hollanda okulu bilişsel yaklaşımı benimser ve temsilcilerinden Teun A. van Dijk'a göre "söylem nedir?" sorusu tam olarak açıklanabilecek bir cevap içermez. "Discourse as structure and process" (1997) isimli çalışmasında "Söylemin nosyonu tamamıyla karmaşıktır" ifadesini kullanır. Van Dijk'a göre söylemin genel tanımı; belli

bir dil kullanımıdır. İletişimde bulunan kişiler karşılıklı olarak etkileşir. van Dijk (1997), bu çerçevede söylemin üç ana boyutunu; dil kullanımı, inançların iletişimi ve etkileşim olarak belirler. Bu tanımlama disiplinler arası bir tanımlamadır ve söylemi dil bilim, psikoloji ve sosyoloji çerçevesinde açıklar. Söylemin bu üç ana boyutla tanımlanması bütünleşik bir tanımlamayı gündeme getirir.

van Dijk (1977, 1981), söylem çözümlemesi ve dil metinlerine ilişkin ilk çalışmalarında, sosyal pratikler ve temel birimler olarak metin ve söylemleri inceler. Diğer eleştirel dilbilimcileri gibi, başlangıçta anlamdan çok, dilin temel yapıları ile ilgilenir. Dil süreçlerine ilişkin çalışmalarında söylemin varlığını kabul eder. Van Dijk, Walter Knistch'ın (1978) teorik modelinden temel alarak söylemin bilişsel süreç modelini geliştirir. van Dijk'ın bilişsel süreç modeli, dinamik ve süreç temelli teorilere sahiptir. Bu model, metin yapıları ve bunların zihindeki canlandırmalarından çok, söylemin ortaya çıkışı ve anlamları ile ilgilenir. Bu stratejik yaklaşım, esnek bir yapı sağladığından metnin, bağlamla ilişkili süreçlerini açıklamayı mümkün kılar. Bağlam, herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü ya da bağlantısı biçiminde açıklanırken metnin anlamının temelini bağlam oluşturur. Metin-bağlam ilişkisi söylemin ve metin yapılarının birçok tipini, farklı dil kullanımı ve anlamın detaylarını ortaya koyar (van Dijk ve Kintsch, 1983). Haberin söylemsel yapısını ortaya koymak için, temel algılama sürecinde aşağıda belirtilen kavramlar öncelikle ele alınır;

- Kod açımı (decoding),
- yorumlama (interpretation),
- yapılaşma (structuring),
- devinimsel süreç (cylical processing),
- üst-yapısal formasyon (macrostructure formation),
- süper-yapısal formasyon (superstructure),
- Bölümlenmiş zihnin sunumu (representation in episodic memory)
- Durumsal modeller (situation models)
- Öğrenme: bilgi ve inaç (learning: knowledge and belief formation)
- Söylem oluşturma (discourse production)

Bu kavramları, bireysel söylem oluşturma sürecinde kısmen de olsa zihinde resim oluşturmak için uygun yapılar olarak yorumlayan van Dijk, yine de dil kullanımının toplumsal boyutunu ortaya koymakta bu yapıları yetersiz bulur. van Dijk (1988;107) bu yapıları birkaç iddia ile açıklar. Buna göre;

- Bilişsel esasların genel bir doğası vardır. Bu, tüm dil kullanımlarında görülür. Toplumsal etkileşimde anlamlarda birlik sağlanması açısından, başlangıç için bu büyük kolaylıktır.
- Algılama ve etkileşimde, kaynak ya da izleyiciler benzer deneyimlere ve benzer modellere sahip olabilirler. Bu çağrışım ve iletişime kolaylık sağlar.
- Paylaşılan anlamlar, tümüyle halk söylem biçimlerinden elde edilir. Bu geniş grupların benzer durumlarda, benzer modellere sahip olması sonucunu doğurur. Yeni olaylarda iletişim için mesaj girişlerinde bu modeller kullanılır.
- Toplumsal bağlamda birçok söylem yoruma açıktır. Modeller hem metin yapıları, hem de iletişimsel durumlar aracılığıyla biçimlenecektir.
- Öğrenme, bağlam çözümlemesi, modelin soyutlanması, kalıplaşmış bilginin veya alışkanlıkların biçimlenmesi ve toplamda inançların organizasyonunu içerir. Bu süreç tamamıyla toplumsal kullanım için bilginin hazırlanmasıdır.
- Zihin, bilişsel olarak sosyal gereksinimlere hizmet eder. Üstelik sadece bilgi değil, toplumsal iletişimi de içerir. İnsan yaşamında inanç ve bilginin söylemler aracılığıyla elde edilmesi, sosyalizasyon bağlamında etkileşim, kişiler ve gruplar arası algının yerini alır.

Bu bağlamda, van Dijk(1988; 107)'a göre biliş, tamamıyla toplumsaldır. Metinlerindeki söylemsel süreçleri açıklayabilmek için van Dijk, bilişsel süreçleri ve bunun toplumla ilgisini yukarda sıralanan maddelerle ortaya koyma çalışır. Buna göre, söylemi anlamak için kişiler bir metni anlamaktan daha fazlasını yapar ve metin, durum ya da bir konuşmacıya ilişkin belli fikirler oluştururlar (van Dijk, 1988;108). Bu fikirler, basit önermeler olarak ortaya çıkarken aynı zamanda kişiseldir. Genel fikir ve tutumlar ise toplumsaldır ve toplumsal gruplarda ortaya çıkar.

"Critical Discourse Studies: A Socicognitive Approach" isimli çalışmasında van Dijk (2009), toplum/kültür/konum, biliş ve söylem/dil arasındaki ilişkiyi üç köşeli olarak değerlendirir. Dijk (2009)'a göre biliş, zihnin düşünme, algılama ve sunma gibi fonksiyonlarının görünümüdür. Bilişsel süreç ise söylemin, kavrama ve üretimini içerir. Bu nedenle söylemin, bilişsel ve sosyal boyutu bir metnin ya da konuşmanın detaylı yapı, strateji ve fonksiyonları zorunlu olarak dikkate alınmasını gerektirecektir. Fairclough'ın tersine van Dijk söylemi toplumun içine almayıp toplum ve bilişle birlikte üçüncü bir kenar olarak sunar. Bu etkileşimde ön plana çıkardığı yön biliş olur. Dijk'a göre bilişsel fenomen, sözel etkileşim, iletişimsel olaylar ve söylemin yapısı kadar, sosyal yapıdaki hegemonya ve eşitsizlikle de ilgilidir. Bu çerçevede Dijk "biliş nedir?" sorusunu açıklar. Bilişi açıklamanın yolunun bütünleşik biçimde psikoloji, dil bilim, felsefe ve mantıktan geçtiği yorumunu

yapan Van Dijk'ın söylemde sosyo-bilişsel yaklaşımının amacı; zihin, söylemsel etkileşim ve toplum arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla yaptığı ırkçılık (van Dijk, 1993, 2000) ve ideoloji (van Dijk, 1997) hakkındaki çalışmalarında zihin ve sosyal fenomen ilişkisini ortaya koyar. Sonuç olarak önemli olan söyleme dahil olma ya da söylemin dışında olmadır.

Sosyal seviyede anlamın yapılarını açıklamaya girişen van Dijk, sosyal yapı ile söylemsel yapı arasında doğrudan bir bağ olmadığını, bir arayüze (interface) ihtiyaç olduğunu ileri sürer. Bu arayüz de biliş olmak zorundadır. Bu bağlamda van Dijk (1998), kimliği toplulukların toplumsal görünümlerinin temeli olarak ifade eder ve genel olarak sosyal yapılarla söylem yapıları arasında toplum-bilişsel bir ilişkiyi savunur. Sosyal ortamların tanımlanması objektif değildir. İletişimsel bir durumun özellikleri ile ilgili kişisel tanımlamalar, metin ve konuşmaları etkiler. Metinlerin dış dünyayı ve toplumu, sosyal kimlikleri ve sosyal ilişkileri nasıl temsil ettiklerini araştıran van Dijk bir toplumsal grup tarafından paylaşılan ideoloji, bireylerin konuşmalarını ve yarattıkları metinleri etkilemektedir (van Dijk 1998, 13). van Dijk'ın bu yorumu zihinsel modelin spesifik biçimini açıklar. van Dijk söylem ve sosyal yapı arasındaki ilişkiye yönelik çalışmaların sınırsız olduğunu vurgular. Irkçılık ya da ayrımcılığın diğer biçimlerinde dil kullanımı ve söylem, dili kullananların sosyal konumu, amaçları ve genel zihinsel modelleri ile doğrudan ilgilidir. Bu noktada van Dijk, söylemin sadece biçim, anlam ve zihinsel süreç olarak ele alınamayacağını, bunların yanı sıra sosyal etkileşimin karmaşık yapıları ve hiyerarşik işleyişi ve bunların bağlam, toplum ve kültür içindeki işlevlerinin de üzerinde durulması gerektiğini belirtir. van Dijk, basit bir şekilde ele alındığında söylemin eylem ve etkileşimin bir biçiminin olduğunun söylenebileceğini ve böylece söylemin toplumsal olduğunun rahatlıkla ileri sürülebileceğini belirtir. Daha sonraları van Dijk, özellikle medya metinleri ve söylemlerine ilişkin çalışmaları biliş ve söylem düzeyinde ele aldığı, metin-bağlam ikiliğine yoğunlaştığı görülür (Wodak ve van Dijk, 2000).

Söylemsel-Tarihsel (discourse-historical) Yaklaşım; Ruth Wodak

Viyana okulu olarak adlandırılan grup söylemin işlevsel yanını benimser. Bu okulun temsilcilerinden Wodak ve Meyer (2009), eleştirel dil (critical linguistics) ile eleştirel söylem çözümlemesinin (critical discourse analysis) genellikle değişimli biçimde kullanıldığı ve son dönemlerde terim olarak eleştirel söylem çözümlemesinin tercih edildiği yorumunu yapar. Ruth Wodak söylemi üç iddia üzerinden tanımlar:

- söylem sosyal etkileşimdir (ya da sosyal pratik)
- sosyal etkileşim sosyal gerçeklikle yapılanır (ilişkiler, özneler…)
- söylem dil kullanımıdır.

Eleştirel söylem çözümlemesinin retorik, metinsel dil bilimi, antropoloji, felsefe, sosyo-psikoloji, bilişsel bilim, edebiyat çalışmaları ile dil bilim ve yapısal çalışmalara kadar kullanıldığı geniş bir alan bulunmaktadır. Weiss ve Wodak (2003:6) yaptıkları çalışmada eleştirel söylem çözümlemesinin dört farklı teoriyi iki grup halinde barındırdığını ileri sürerler. Bunlar eleştirel-diyalektik ve fenomenolojik-yorumsalcılık biçimindedir. Ancak bu teorilerin eleştirel söylem çözümlemesinin teorik yapılanmaları farklı olacaktır. Wodak'a göre, eleştirel söylem çözümlemesini tek tip ve yaygın olarak tanımlamak çok güçtür ve birkaç yaklaşım içerir. Meyer (2001) bunları epistemolojik teori, genel sosyolojik teori, mikro-sosyolojik teori, sosyo-psikolojik teori, söylem teorisi, dilbilimsel teori olarak sıralar. Bu teorik ve metodolojik genişlik, eleştirel söylem çözümlemesini güçlendirir. Ancak bu genişlik bazı araştırmacıları bağlama yönlendirir. Weiss ve Wodak (2003) bu disiplinler arası çözümleme modelinde yapısal araçlara ulaşabilmek için şu seviyelerin izlenmesi gerektiğini söyler:

- Temel teokratik sınıflandırmanın metin, söylem, dil, eylem, sosyal yapı, kurum ve toplum olduğu varsayılır. Bu sosyoloji ve dilbiliminin ortak anlamlara ulaşabilmesi için önemli bir seviyedir.
- Kavramsal araçların en önemli görevi dilbilim ile sosyolojiyi bütünleştirmektir. Metin ve kurum arasında, iletişim ve yapı arasında, söylem ve toplum arasında orta yolu bulmak. Bu ikili yapı bünyedeki makro ve mikro yapıları ifade ederken mikro seviye makro seviyenin içinde yer alır. Söylemler arası ve metinler arası ilişki kurmanın yolları tespit edilir.
- Üçüncü aşama kategorileri yani analitik çerçeveyi tanımlamaktır. Bu noktada metinleri tür kapsamında inceleneceği yöntem belirlenir.

Eleştirel söylem çözümlemesinde Wodak ve Meyer'e göre esas tartışılan konu hangi örneklemler üzerine uygulanacağıdır. Birçok çalışmada "özgün metinler (typical texts)" çözümlenir. Sosyal ortamlarda hangi metinler özgündür ve sosyal bir problemin hangi yönü çözümlemeye dahil edilir konusu, genellikle belirsiz kalır. Eleştirel söylem çözümlemesinde teori ve söylem arasındaki bağlantılar, teorik ve metodolojik araştırma sürecindeki modellemeye göre aşağıdaki şekille gösterilir.

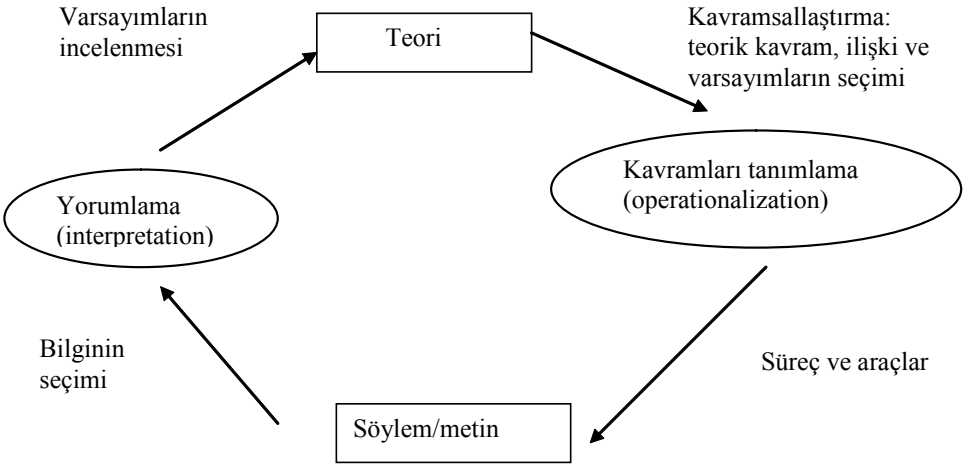

Şekil 4: Dairesel bir süreç olarak söylemin deneysel araştırması
(Wodak ve Meyer, 2009; 24)

Burada sunulan eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımı içindeki sosyal-psikolojik teori ve sosyolojik teorik seviyeler tanımlanabilir.

Fairclough ve Wodak (1997, 271-80) eleştirel söylem çözümlemesinin ana fikrini aşağıdaki gibi maddeler;

1. CDA sosyal problemleri inceler,
2. Güç ilişkilerini söylemselleştirir,
3. Söylem toplum ve kültürü oluşturur,
4. Söylem ideolojik çalışmadır,
5. Söylem tarihidir,
6. Metin ve toplum arasındaki bağlantı ilişkiseldir,
7. Söylem çözümlemesi yorumlayıcı ve açıklayıcıdır,
8. Söylem sosyal davranışın bir biçimidir,

Bu maddelerin her biri üzerinde tartışılsa da eleştirel söylem çözümlenmesinin ana prensiplerini oluşturmak için her bir maddeye ihtiyaç vardır.

Eleştirel çalışmalar genellikle dil, söylem ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiler hakkındaki feminist çalışmalarla paraleldir. Wodak eleştirel söylem çözümlemesinin köşe taşlarını söylem, ideoloji ve güç ile ilişkilendirir. Eleştirel çalışmadaki çerçeve açık

olarak çizilmese de, cinsiyet ve söyleme ilişkin çalışmalar eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımlarına mükemmel örnekler sunar (Lazar, 2005; Wodak, 1997). Bu çerçevede Wodak ve van Dijk özellikle ırkçılık ve siyasette, basında ve ders kitaplarındaki söylemlerde Yahudi karşıtlığının kurulması üzerine çalışmalar yapar (van Dijk, 1993; Wodak ve Van Dijk, 2000).

Wodak ve Meyer (2009) söylemsel-tarihsel yaklaşımlarında aşağıda belirtilen söylemsel startejiler üzerine yoğunlaşırlar:

- Referans stratejiler;
- Tahmin stratejileri:
- Argümantasyon stratejileri:
- Yaklaşım stratejileri:
- Güçlendirme ve hafifletme stratejileri (Ng and Bradac, 1993).

Bu metodolojik yaklaşımlar araştırma sorularına ilişkin analiz kategorilerini geliştirmekte, teori ve deneysel veriler arasında ilişki kurulmasını sağlar. Wodak (1999; 30) bir metnin eleştirel çözümlemesi için, Fairclough benzeri, üç aşamalı bir yöntem önerir. Buna göre;

1. Metnin içeriğinin tematik olarak nelerden oluştuğunun incelenmesi,
2. Metin ya da söylemde ideolojik yapının amacının belirlenmesi için kullanılan stratejilerin belirlenmesi,
3. Bu stratejilerden yola çıkarak söylemin biçim ve yapısının çözümlenmesi.

Metinlerdeki söylemi ortaya çıkarmakta izlenecek temel yolları içeren bu akış söylem çözümlemesine başlarken ne yapılması gerektiğine dair yol gösterici olur. Tarihsel yaklaşım, yorumları bütünleştirici ve analiz edici bir yaklaşımla söylem çözümleme alanına önemli katkılar sağlar.

Bilişsel-dilbilimsel Çözümleme (cognitive linguistic analysis) Yaklaşımı; Paul Chilton

Eleştirel söylem çözümlemesi için bilişsel dil bilim, açıklayıcı ve güçlendirici bir yöntemdir. Bilişsel dilbilim, beynin algılama ve yorumlama süreçleri ile dil bilim ilişkisini inceler. Düşünce süreçlerinin bilimsel incelenmesini amaç edinen bilişsel dilbilim, insan zekasının belli bir işleyiş biçimi olduğunu ve dilin öncelikle bu işleyiş biçimiyle bağlantılı olarak betimlenmesi gerektiğini öne sürer. Bilişsel dilbilim, sözceleme üretme ve algılama yetimizin öncelikle görsel algılama gibi başka yetilerle bağlantılı olarak ele alınması gerektiğini önerir.

Bilişsel dilbilimci Chilton, çalışmalarında eleştirel söylem çözümlemesi kelimesini açıkça kullanmaz. Politik söylem ve uluslar arası ilişkilerle ilgili çalışmalarında her zaman bilişsel çerçeve içinde çalışır. Dil ve sosyal biliş arasındaki ilişki ile ilgili soruların cevabını arar. Yaptığı çalışmalarda insan türünün evriminde sosyal biliş ve dil arasındaki ilişkilerle ilgili ana araştırma sorularını ortaya koyar. Daha da ötesi bilişsel evrimsel psikolojinin, doğuştan "eleştirel içgüdü (critical instinct)" olup olmadığını sormasıyla dikkatleri üzerine çeker. Chilton'ın teorisinde esas konu, toplumların "eleştirel içgüdü"yü etkinleştirmek için özgürlük sağlayıp sağlamadığıdır. Chilton'ın yaklaşımında insan zihni ve dilin evrensel yönü ile bağlantı kurulur. (Wodak ve Meyer, 2009; 14)

"Missing links in mainstream CDA; modules, blends and the critical instinct" isimli çalışmasında Chilton (2005), iki şeyi sorgular; "gelişimsel ve bilişsel bakış insan zihninin kolayca manipüle edilebileceğini mi vurgular?" İkincisi "eleştirel söylem çözümlemesine bilişsel perspektiften bakarsak, nasıl bir çözümleme olabilecek ve faydaları neler olabilecek?" Politik söylem üzerine çalışan Chilton, politik söylemle dil arasındaki ilişkiyi çözümler. Sosyal ortamda ya da örgütte bazı kabullenilmiş iddialar ve değerler bir araya geldiğinde, konuşma ve metinler söylemselleşerek politik olur diyen Chilton ve Schaffner (2002) bu durumu biliş ve etkileşim perspektifinden açıklar. Bu perspektiflerin çözümlemesinde, söylem çözümlemesini kullanırken biliş ve etkileşimi birbirinden ayırır. Bunu yapma sebebi de, aynı şeye iki farklı açıdan bakmak ve zihinsel faaliyetin iki farklı biçimi olması ile açıklar.

KAYNAKÇA

Benveniste, E. (1995) Genel Dilbilim Sorunları. Çev: Erdim Öztokat. İstanbul: YKY

Bourdieu, Pierre (2006) Pratik Nedenler: Eylem Kuramı. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver. 2.bs İstanbul: HİL Yayınları

Bozkurt, N. (1990) Çağdaş Felsefelerden Kesitler. İstanbul: Sosyal yay.

Carpentier, N., B. De Cleen (2007) "Bringing discourse theory into Media Studies: The applicability of Discourse Theoretical Analysis (DTA) fort he study od Media Practices and discourses" Journal of Language and Politics vol: 6, number 2. 265- 293 (29)

Chouliaraki, L., N. Fairclough (1999) Discourse in Late Modernity. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Chilton, P. A. (2005) "Missing links in mainstream CDA, modules, blends and the critical instinct" in New Agenda in (critical) Discourse Analysis. (ed) R.Wodak-P. A. Chilton. John Benjamin publishing company 19-52

----------, C. Schaffner (2002) (ed) "Themes and Principles in the Analysis of Political Discourse" in Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse. John Benjamin publishing company.

Çotuksöken, B. (2002) Felsefe: Özne-Söylem. Ankara: İnkılap Kitapevi.

Culler, J. (1985) Saussure. London: Fontana

Doltaş, Dilek (1999). Postmodernizm: Tartışmalar ve Uygulamalar. Istanbul: Telos yay.

Erdoğan, İ., K. Alemdar (2005) Öteki Kuram-Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi. 2.bsk. Ankara: Erk yay.

Foucault, M (1972) *The archaeology of knowledge and the discourse on language*. New York: Pantheon

----------(1999) Bilgini Arkelojisi. Çev: Veli Urhan. İstanbul: Birey yay.

---------- (2000) Seçme Yazılar 1, çev. I.Ergüden, O. Akıhay ve F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Fairclough, N. (1989). Language and Power. London: Longman.

---------- (1992). Discourse and Social Change.Cambridge: Polity Press.

----------(1995). Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language NY:Longman

----------, Wodak, R. (1997) Critical discourse analysis in T. A. van Dijk (ed.), Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction, Vol. 2. Discourse as Social Interaction London: Sage. (pp. 258-84).

---------- (2000) New Labour, New Language. London: Routledge press

---------- (2001). *Language and Power*. Pearson Education. London.

---------- P. Graham (2002) Marx as critical discourse analyst: the genesis of a critical method and its relevance to the critique of global capital *Estudios de Sociolinguistica* 3.1, pages 185 - 229

---------- (2003) "Söylemin Diyalektiği", *Söylem ve İdeoloji*, (Haz.: Barış Çoban, Zeynep Özarslan), İstanbul: Su Yay.

---------- (2004) Analysing Discourse Textual Analysis for Social Research. New York: Routledge press

---------- (2004b) "Critical Discourse Analysis as a Method in Social Scientific Research" in Methods of Critical Discourse Analysis. Ed. R. Wodak ve M. Meyer. London: Sage Pub.

Fowler, R., Hodge, B., Kress, G., and Trew, T. (1979). *Language and Control* London: Routledge and Kegan Paul

Jørgensen, M, L. J. Philips (2002) Discourse analysis as theory and method. London: Sage

Kabaağaç, S, E.Alova (1998) Latince-Türkçe Sözlük. İstanbul: Sosyal yay.

Kintsch, W., van Dijk, T. A. (1978). Toward a model of text comprehension and production. Psychological Review, 85, 363-394.

Lazar, M. M. (Ed.). (2005). *Feminist Critical Discourse Analysis. Gender, Power and Ideology in Discourse*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire New York: Palgrave Macmillan.

Laclau, E., C. Mouffe (1985) Hegemony and Social Strategy: towards a radical democratic politics. UK: Verso.

----------, C. Mouffe (2008) Hegomonya ve Sosyalist Strateji, Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru. Çev. Ahmet Kardam. İstanbul: İletişim yay.

Ng, S. H., J. J. Bradac.(1993) Textbook: Power in Language. Sage:Newbury Park

Sancar, S (2005) "Söylem" Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü- Söylem ve Gerçek. Ed: F. Başkaya. Ankara: Maki bas.yay.

Saussure, F. De (1976) Genel Dilbilim Dersleri. Yay: C. Bally, A. Sechehaye. Çev. B. Vardar. Ankara: Türk Dil Kurumu yay.

Schiffrin D. (1994) Approaches to Discourse. Cambridge: Blacwell

van Dijk, T. A. (1972) Some Aspects of Text Grammars. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics. The Hague:Mouton

---------- (1977). Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of iscourse. London NewYork: Longman.

---------- (1980). Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction,and Cognition. Hillsdale, N.J.: L. Erlbaum Associates.

---------- (1981). Studies in the Pragmatics of Discourse. The Hague: Mouton.

---------- (1985) Introduce: Discourse Analysis in (Mass) Communication Research Discourse and Communication: new approaches to the analysis. Ed. A.T. van Dijk. Berlin: Walter de Gruyter& co.

---------- (1993). Elite Discourse and Racism. Newbury Park, Calif.: Sage Publications.

---------- (1997) Discourse as Structure and Process, Sage Publications,

----------(1998) "Opinions and Ideologies in the Press" in A. Bell ve P.Garrett(ed) Approaches to Media Discourse, Oxford: Blacwell

---------- (2000) "New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach. in Ethnic Minortities and the Media. Ed. Simon Cottle UK: Open University Pres.

---------- (ed). (2006). 'Discourse, Interaction and Cognition'. Special Issue, Discourse Studies, 8(1), 159–177.

---------- (2007). Context. A Multidisciplinary Theory. In press.

---------- (2009) Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. R. Wodak ve M. Meyer (ed), Methods of critical discourse analysis. (pp. 62-85). London: Sage, 2009.

Vardar, B. (2001) Dilbilimin Temel İlke ve Kavramları. Multilungual Yabancı Dil yayınları.

Yücel, T. (1999) Yapısalcılık. İstanbul: YKY

Weiss, G., R. Wodak (2003) Introduction: Theory, Interdisciplinarity and Critical Discourse Analysis in Critical Discourse Analyisis Ed: G. Weiss, R. Wodak. UK: Palgrave Macmillan

Williams, R (1977) Marxism and Literature, Oxford: Oxford University Pres

Wodak, R. (1997). Gender and Discourse. London Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications

Wodak R., T. A. van Dijk (2000) Racism at the Top. Parliamentary Discourses on Ethnic Issues in Six Europen States. Klagenfurt, Austria: Drava Verlag

Wodak R., M. Meyer (2009) "Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology" in Methods for Critical Discourse Analysis. 2.ed. Ed. R Wodak. ve Meyer London :Sage

İnternet kaynak

http://www.wisegeek.com/what-is-discourse.htm erişim 1 Haziran 2009

BÖLÜM 2

MEDYA SÖYLEM ÇALIŞMALARI

Medya, bir olgu ya da olaya ilişkin baskın fikirleri ya da yoruma açık süreçleri, metinler yoluyla kodlayabilen güçlü bir alandır. Bu nedenle Gerbner (1985;13), medya metinlerindeki söylemlerin niteliklerinin ortaya konulmasının zorunluluğunu belirtir. Kişilerin iletişim biçiminin ayırt edici nitelikleri ve doğasını yeniden düşünmeyi salıklar. Kültürel bağlamda, bu mesajların gözden geçirilmesi, medya metinlerinin sistematiğini ortaya koymakta yol gösterici olacaktır. Gerbner'e (1985; 23) göre, medya söyleminin kitlesel üretimi ve/veya dağıtımı, hem bir kayıt altına alma, hem de kültürel alandaki davranışları ortaya koymada bir aracıdır. Farklı söylemler, bilim, politika, ekonomi, medya ve günlük yaşam gibi, farklı söylem alanlarının içinde yapılanırlar. Sonunda bu aracılık işlemini yapan medya, kendi alanını yaratır. Bu sınırları çizilemeyen, dağınıklığı giderilemeyen ve çoğu zaman gerçekliği farklı boyutlarda tartışılan bir alan olan medya alanı, toplumun ve sosyal olayların tamamıyla dışında olduğu kadar, mesajları kodlayanları aracılığıyla bir o kadar içinde olduğu, ironik ve karmaşık bir alandır. Söylem, medyaya iletişim süreci boyutundan bakıldığında, bu süreçlerden çeşitli kanallarla gönderilen mesaj üzerine yoğunlaşır. Aslında söylem, medya mesajlarının anlaşılıp yorumlanmasında, önemli bir yaklaşım olarak iletişim sürecinde karşımıza çıkar.

Her alanın söylemi birbirinde farklıdır. Mesela, tıp alanın söylemi ile medya alanının söylemi aynı biçimde yapılandırılmaz. Belli bir amaç doğrultusunda oluşan söylem, dilsel bir etkinlik biçiminde algılanmaktadır. Öztokat (2005)'a göre, kadın söylemi, işveren söylemi, siyasal söylem ya da medya söylemi denildiğinde tarihsel olarak sınırlılıkları ve amaçlılığı belirlenmiş metinler akla gelir. Çünkü her söylem alanının kendi söylem düzeni vardır. "Elements d'analyse du discours" yazarı Sarfati (1997), söylemi belli bir toplumsal grup içinde bir konuma sahip olması (konumlanma), kullandığı belli bir iletişim desteği olması (ait olma) ve öteki söylemlerle arasında ilişkiler bulunması (metinler arasılık) gibi üç temel ölçütle tanımlar (akt. Öztokat, 2005, 32). Bu çerçevede medya alanın alt alanları olan gazete, televizyon, radyo, internet gibi alanların toplum içinde farklı düzeylerde konumları, kendi iletişim biçimleri ve birbirleri arasında geçişsellikleri bulunur. Çotuksöken (2002;172) "hiçbir metin anlamını yalnız kendi başına kazanmaz" demektedir. Örneğin, Platon metninin anlamı, içinde bulunduğu felsefi bağlam ile Platon'un bütün yapıtlarındaki bakışın, düşüncenin ışığında aydınlandığını ileri süren

Çotuksöken, söz konusu felsefi bağlamda hem eşzamanlı, hem artzamanlı felsefi ilişkilerin gözetilmesiyle oluştuğunu belirtir. Benzer biçimde söylem sadece dil kuralları, sadece toplumsal yapı ya da tarihsel süreçlerle sınırlandırılmayıp çeşitli bakış açıları geliştirilirken disiplinler arası bir yaklaşım gözlemlenir. Örneğin, eleştirel söylem çözümlemesi ile medya alanındaki söylemleri inceleyen van Dijk, Wodak ve Fairclough gibi teorisyenler söylemin dilbilimsel kökeni olduğunu kabul etmekle birlikte söylemi, toplum, tarih ve biliş düzleminde araştırırlar.

Medya alanındaki metinlerin çözümlenmesinde söylem yaklaşımının kullanılması gerekliliği, Bell (1995; 23) tarafından aşağıda sıralanan dört madde ile açıklanır;

1. Veri: Medya araştırma ve inceleme açısından oldukça zengin bir veri deposudur. Sayfalarca gazete haberleri, saatler süren televizyon programları, çok alanlı reklam metinleri medya alanındaki verilerden sadece bir kaçıdır.
2. Dil: Toplumda medya kullanımının etkileri ve insanların medyayı kullanım tutumları dil aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. İnsan iletişim sürecinin temel kanalı dildir. Düşünce, ideoloji, kültür ve sosyal deneyimler dil aracılığıyla kodlanarak toplumsal sürece katılır. Gazete metinlerinde ya da televizyon haber sunumlarında dil zorunluluktur.
3. Klişeler: Medya, dil ve iletişim aracılığıyla çok fazla sayıda sosyal anlam ve klişeler üretebilir. Bu klişeler toplumda ideolojik, kültürel ya da siyasi düzlemde etkili olabilir.
4. Etki: Medya toplumsal hayatın her alanını etkiler ve yönlendirir.

Yukarıda belirtilen nedenler, medya alanındaki kapalı anlamları tanımlamaya ve açıklamayı sağlayan en elverişli yöntemin söylem yaklaşımı olduğu tezini güçlendirir. Söylem yaklaşımı önceki bölümde vurgulandığı gibi, kendi çözümleme yöntemleri aracılığıyla toplumsal dünyanın üstünlüğünü ve vazgeçilmezliğini inceler. Bu çerçevede, medya metinlerinde kurulan birey/çevre, güçlü/güçlü olmayan arasındaki etkileşimin biçimini ortaya çıkarmakta söylem yaklaşımı çeşitli yöntemler sunabilir. Medya metinlerindeki etkileşim kadar, medya türleri arasındaki farklılıkların nasıl inşa edildiği de söylem çözümlemesi ile ele alınabilir. Medya metinleri, içinde bulunduğu, toplumsal yapı, hegemonya, tarih ve ideolojiden ayrı düşünülemez. Ayrıca, medyanın yayıldığı alanın genişliği nedeniyle metinlerin çözümlenmesi konuşma çözümlemeleri, eleştirel söylem çözümlemesi, iletişimin etnografyası gibi dilbilimindeki alt konular ile kültürel, psikolojik ve sosyolojik birçok yaklaşımla birlikte düşünülür. Medya alanının incelenmesindeki bu çeşitlilik, çok disiplinli söylem çalışmaları ile paralellik gösterir. Yine de söylem yaklaşımlarının, medya alanında çözümleme yöntemi olarak kullanılması uzun süreçler sonunda gerçekleşir.

MEDYA ALANINDA SÖYLEM ÇALIŞMALARININ YAŞADIĞI SÜREÇ

Medya alanındaki söylem çalışmaları, ideolojilerin, hegemonyanın, kültür ve davranışların medya metinlerine nasıl yansıtıldığı, yapılandırıldığı ve yeniden üretimini açıklar. Medya söylemi, medya metinleri üzerine odaklanır. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, geniş biçimde kitle iletişime ilişkin araştırmalar yapılmasına karşın, medya metinlerine yönelik yapılan çalışmalarının sınırlı olduğu gözlemlenir. Medya ve kültür arasındaki ilişkilere ya da izleyiciye ilişkin araştırmalar, farklı sosyolojik ve sosyopsikolojik incelemeler içerir. Kullanılan yöntemsel yaklaşımların ise genellikle içerik çözümlemesi olduğu gözlenir. Bu dönemde, medya söyleminin sistematik çözümlemesi ise, nadiren yapısal veya göstergebilimsel yaklaşımların ötesine geçmiştir. van Dijk (1985), medya metinlerinin söylemsel incelenmelerine ilişkin çalışmaların sınırlı olması nedenini birkaç noktada toplayarak açıklar;

- Dil biliminin sınırlılıkları; dil bilimin kendisi, medya söylemlerinin çözümlemesine izin vermediği görülür. Şöyle ki, 1970'lerin başlangıcından beri, dilbilim gramerleri metinlerin değişik seviye ve boyutları ile ilgilenmemiş, cümlelerin tanımlanmaları ile kendini sınırlandırmıştır. Medya metin türleri dilbilimsel yaklaşımların ilgisini çekmemiş, medya söylemlerine ilgi, biçimbilim, söz bilim (retorik) ya da göstergebilim (semiyotik) gibi yakın disiplinlerce sürdürülmüştür.
- Medya metinlerine yaklaşım; Medya araştırmaları, politika bilimi ve sosyoloji gibi makro konularda çalışılan sosyal bilimler içinde ortaya çıktı. Dolayısıyla izleyici araştırmaları, toplumda medyanın etkisi, etkinin geniş ölçekteki süreçleri gibi konular ilgi noktası oldu. Metne bağlı iç bilişsel süreçleri ilgilendiren, metnin gerçekliğine ilişkin konular sınırlı olarak araştırmacıların dikkatini çekti.
- Veriden kaynaklanan zorluklar; Medya araştırmalarının doğasından kaynaklanan soruların özellikleri, çok sayıdaki mesajın çözümlemesini gerektirir. Binlerce metnin (ortalama bir gazetenin bir aylık haber çıktısı) çözümü zor, biçimsel çözümlemelerinin altından kalkılmasının kolay olmamasıdır (van Dijk, 1985).

Bununla birlikte medya metinlerinin, birçok disiplin tarafından eleştirel olarak incelendiği görülür. Dilbilim, göstergebilim, yapısalcı çalışmalar ve söylem çalışmaları bu disiplinlerden bazılarıdır. Geleneksel olarak, eleştirel medya çalışmalarında içerik çözümlemesi aracılığıyla medya metinleri, fotoğraf ve gösterimlerinde yer alan yanlı, basmakalıp, cinsiyetçi ya da ırkçı imajlar ortaya çıkarılır. Medya diline ilişkin önceki çalışmalar, kolay incelenebilen onlar/bizi ve biz/onlar ile eylem ve karakteristikleri tanımlayan partizan veya yanlı kelimelerin kullanıldığı yüzeysel yapılar üzerine odaklandığı görülür. Eleştirel

alanda Glasgow Üniversitesi Medya Grubu (1976, 1980, 1985, 1993) televizyon haberlerinin nitelikleri üzerine "Kötü Haber" dizilerini, Grevler, Falklands savaşı, AIDS gibi farklı konuların kapladığı alanı inceledikleri görülür. Bu grup, yapmış oldukları mülakatlar ve anketler gibi iyi belgelenmiş bir dizi çalışamaya dayanarak, genelde haberlerin toplumdaki baskın grupların varsayımları içine oturtulduğunu savunur.

Şüphesiz medya alanında en iyi bilinen çalışmalar, söylem çalışmaları dışında, Stuart Hall (1980) ve ekibinin yaptığı kültürel çalışma paradigmalarının ortaya konulduğu çalışmalardır. Hall medya kodları izleyicisine sosyal kimlikler sunar, ancak izleyici bunu nadiren kabul eder, yorumunu yaparken kodlama/kod açımı ikiliğini vurgular. Hall, eleştirel yaklaşım içerisinde öncelikle, ideolojilerin nasıl işledikleri konusunda "teorik açıdan en anlamlı çizgi" olarak gördüğü yapısalcı yaklaşımı benimser (Hall, 1993; 71). Sonraları yapısalcı yaklaşımdan uzaklaşan Hall, dil aracılığıyla aktarılan şeylerin ve olayların bütünleşik, tek ve içsel anlamlar içermediğini, anlamın toplumsal bir üretim olduğunu iddia ederken, bu yaklaşımın "içerik çözümlemesini besleyen göndergesel (referential) dil anlayışını tahtından indirdiğini" söyler (Hall, 1993;64). Hall çalışmalarında haber üzerine yoğunlaşırken, yeni veya beklenmeyen haberlerin muhafazakar bir yapı içinde gerçekliğinin sunumu sorunu ile ideolojik söylem ve biçemlerin karmaşık yapısı üzerinde durur. Hall, ideolojiyi özerk bir mücadele alanı olarak tanımlarken söylem alanını bu mücadele alanının merkezine yerleştirir. Eleştirel paradigma çerçevesinde çalışmalar yapan Hall, bu paradigma değişikliğinin merkezinde ideolojinin yeniden keşfi bulunduğunu ileri sürer (Hall, 1994; 101). Anlamlandırma iktidarın toplumda yansız bir güç olmadığı ve ideolojinin yalnızca gerçek bir maddi güç haline gelmekle kalmadığı, belli mücadelelerin yapılmasında kazanılacak bir ödül haline geldiği yorumunu yapan Hall (1994; 75), 'razı olmanın' üretim sürecinde medyayı baskın ideolojilerin temsil alanı olarak kabul eder.

Medya çözümlemesi konusunda bir diğer çalışma Roger Fowler ve ekibinin yapmış olduğu araştırmalardır (Fowler vd., 1979). Medya söylemlerine ilişkin bu dönemdeki çalışmalar medya söylem çalışmalarının başlangıç düzeyi olup, cümlelerin sözdizimsel (sentatik) yapılarının "geçişselliği" (transtivity) ile ilgili olduğu gözlemlenir. Bu araştırmaların temel noktası, olay ve eylemleri sözdizimsel yapılarla tanımlayabilmektir. Fowler'ın bu gelenekteki medyanın eleştirel çalışması, sadece İngiliz Kültürel çalışmalarının paradigmalarında gerçekliğin yönlendirilmesinde haberlerin tanımlanması olmamış, aynı zamanda ekonomik, politik ve kültürel gücün bir ürünü olarak da incelenmiştir (Fowler, 1991). Medyaya ilişkin diğer eleştirel çalışmaların genelinde olduğu gibi, Fowler'ın dil bilimin araçlarını kullandığı gözlemlenir. Haberin toplumsal yapı içinde şekillendiğini ve birçok etkiye açık olduğunu ileri süren Fowler (1991), gazete haberlerinin yapılandırıldığı ve bir ürün olduğu görüşündedir. Fowler çalışmalarında, haberin söylemsel çözümle-

mesi ile bu çözümleme için dilbilgisel araçlar (geçişsellik ve biçim) oluşturulması üzerine yoğunlaşır.

Medya ve söylem ilişkisini post-Marksist yaklaşımla üç alt dalda bu ilişkiyi açıklayan Torfing (1999) olur. Torfing'e göre medya kültürü, bilgi toplumu olarak adlandırılan olgu aracılığıyla kapitalizme yeni eklemlemeler yapmak eğilimindedir. Aslında bilgi toplumu kurulmuş bir gerçek olmayıp, baskın güçler tarafından sürekli biçimde yeniden biçimlendirilen, sosyal antagonizmalarla bölünen ve bunlarla güçlendirilen bir alandır (Torfing, 1999; 211). Torfing, esas olarak güç ve direnme olgusu ile bunların medya söylemleri aracılığıyla nasıl dağıtıldığı ile ilgilenir. Bu alanda söylem ve medya ilişkisinin incelenmesi öncelik kazanır. Bu çerçevede Jacobs Torfing "New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek" (1999; 212-13) isimli çalışmasında medya ve söylem ilişkisini aşağıdaki yapılarla açıklar;

- Medyaya ilişkin söylem (discourse about media); Medya ve söylemin toplumdaki tüm fonksiyonları, politik ve kuramsal merkezlidir. Toplumdaki farklı kişiler, toplumsal düzenin yeniden üretim ilişkisi içinde, medyanın rolünü nasıl algılar? Bu bağlantı toplumdaki medya aracılığıyla söylem yaklaşımını açıklar. Toplumda medya, yeri ve fonksiyonları hakkındaki söylemlerle ilişkilidir.
- Medyanın söylemi (discourse of mass media); Söylem ile medya arasındaki mümkün olan ikinci bağlantı medyanın söylemi merkezinde gizlidir. Medya aracılığıyla söylem, biçim ve içeriğinde ne üretir? Medya mesajlarına özel dikkat gerektiren bu önemli soru, çeşitli içerik çözümlemeleri aracılığıyla cevaplanırken nesnel, tekrarlanabilen ve sayısal sonuçlar sağlayabilir.
- Fairclough (1995), içerik çözümlemesinin yanı sıra dil kullanımının sosyal içeriğini çözümleyen sosyo-dil bilim çözümlemesi, etno-metodolojik çözümleme, ideolojik kodları çözümleyen semiotik çözümleme ya da eleştirel dil bilim çözümlemelerinin mesaj çözümlemede yararlı olacağını öne sürer. Ancak, bu çözümleme biçimleri sınırlı bulunur. İçerik çözümleme yöntemleri, medya mesajlarının sosyal biçimlendirme ve sosyal olarak yapılandırmasını göz ardı ettiği gerekçesiyle başarısız olarak görülür. Ayrıca güç ve direnme ilişkilerinin medya metinlerindeki etkisini değerlendirmekte de başarısızlardır. Bu nedenle, medya tarafından yapılandırılan söylemler ve içerikler medyanın söylemi bağlantısı ile açıklanabilir.
- Söylem olarak medya (media as discourse); Torfing'e (1999; 213) göre söylem ile medya arasındaki üçüncü önemli bağlantı, söylem olarak medya düşüncesi merkezlidir. Birmingham okulunun (Hall, 1980; 128-38), Fairclough (1995; 16,

57-68) ve van Dijk'ın (1985;5) medya çalışmalarında kastettikleri bu bağlantı, mikro, makro ve orta seviyede çözümlemeleri içerir. Mikro seviye medya çalışmalar, metindeki söz dizimsel, anlamsal, sözlüksel düzenlerle retorik becerilerin çözümlemeleri ile ilgilidir. Metin tasarımı, konuşma, yazı ya da sessel-görüntüsel işaret biçimlerinin farklı biçimleri olarak tanımlanır. Metin, televizyon programı, gazete reklamları ya da pop şarkıları gibi, üretilen farklı türlerin özelliklerini taşır. Orta seviyedeki çözümlemenin merkezi medya mesajlarının üretim, dağıtım ve tüketiminin kurumsal biçimleridir. Makro seviye ise, medyanın politik düzenlemelerine sahipliğin ekonomik biçimine ve kontrolüne yoğunlaşır.

Torfing (1999) medyayla ilgili söylemsel teorik çalışmaları ideoloji ile ilişkilendirir. Medyanın söylemsel-teorik çalışmalarını, geleneksel kitle iletişim modellerinin gelişebilmesi için bir zorunluluk olarak görür.

MEDYA METİNLERİNİN SÖYLEM ÇÖZÜMLEME YÖNTEMLERİ

Medya, sınırları tam olarak belirlenemeyen ve devinimsel bir alandır. Öncelikle bu alanda çok sayıda metin ve ileti biçimleri bulunmaktadır. Fairclough (1995) *söylem düzeni* içindeki söylem ve türün nispeten bütün ve değişmez yapılarını tanımlamak için *söylem türleri* (discourse types) tanımını kullanır. Medya alanındaki bu söylem türlerinin tanımlamak için Gramsci'nin hegemonya kavramından yola çıkan Fairclough (1995)'a göre, bu özellikteki söylem türlerinin ideolojik fonksiyonları, gerçekliğin sunumunu doğallaştırmak ve halkın politik konulara dikkatini çekmektir. Medya söylem alanı, reklam, program, köşe yazıları, haberler gibi birçok tür ve bu türler arasındaki geçişlerden oluşur. Her bir alanın kendine özgü karakteristikleri ve yapılanması bulunur. Örneğin, bir haberin standart bir şeması, başlıkların özellikleri, haber içeriğinin yapılanması belli kurallar çerçevesinde oluşur. Bu kadar kalabalık medya tür ve verilerinin belirli kategorilerle biçimlendirilmesi, salt metin olarak ele alınması oldukça problemlidir. Bu dağınık ve yaygın sistemle baş etmenin en önemli yolu belirli bakış açıları ile kategorize etmektir. Bu çerçevede, söylem alanındaki başlıca isimlerden olan, Fairclough, van Dijk ve Carpentier gibi araştırmacılar kendi geliştirdikleri farklı bakış açılarını çalışmalarında uygularlar. Fairclough, medya metinlerindeki söylemleri çözümlerken, tek bir metni ele almaz. Toplumsal süreçte değişiklik ve etki yaratan metin ve bu metin çerçevesinde üretilen diğer metinleri ele alır. Bu metinlerde üretilen söylemlerin yapı çözümüne giderek birbirini destekleyen ya da red eden söylemleri ortaya çıkarır. Van Dijk ise medya metinlerindeki söylemlere bilişsel süreç sonunda ortaya koyabileceği öngörülerle yaklaşır. Bu çerçevede alt ve üst yapılar düzeyinde metinleri çözümlemeye girişir. Carpentier ve Benjamin De Cleen, Post-Marksist yaklaşımların yapı ve kavramlarını benimserken, medya söylem

düzlemindeki hegemonya kavramına yoğunlaşır. Bu yaklaşımlarla yapılan çalışmaların yaşadığı süreçler izleyen başlıklarda verilmiştir.

Medya Söylem Çözümlemesinde Söylemsel Pratik Çözümleme Yaklaşımı

Fairclough, söyleme toplumun bir unsuru olarak yaklaşırken söylemin metinler arası bir birlikle ortaya çıktığı, o nedenle söylemsel pratiğin göz önünde olması gerektiği görüşündedir. Fairclough'ın eleştirel söylem çözümleme yaklaşımının, Althuser'in ideoloji teorisi, Bakhtin'in tür teorisi, Gramsci ve Frankfurt Okulu'nun geleneksel felsefesi ve Faoucult'un yaklaşımlarının bir karışımı olduğu ileri sürülür (Titscher vd, 2000;144). Söylem yaklaşımında Fairclough metinlerden yola çıkar. Medya metinleri, Fairclough'a göre üretilme sürecine, bunları üretenlerin kendi konumuna ve gerçekliği adlandırma süreçlerine bağlı olarak belirlenir. Burada amaçlanan, metinlerin öznelliği ve gazetecinin ilgisini çeken anlamı, ikna sürecinde metine katmasıdır. Bu çerçevede Fairclough (1995) "Media Discourse" isimli çalışmasında medyanın ürettiği metinleri üç başlıkta sorgular:

1. Nasıl bir dünyada sunuluyor (olaylar, ilişkiler gibi)?
2. Program ya da hikayenin içine hangi kimlikler katılır (spikerler, izleyiciler, röportaj yapılanlar gibi) ?
3. Bunlar arasında ne tür ilişkiler kuruluyor (spiker-izleyici, uzman-izleyici ya da politikacı-izleyici ilişkileri gibi)?

Fairclough'ın medya söylemi, aynı anda kimlikleri ve bunlar arasındaki kurulan ilişkileri temsil eder. Her metinde sosyal kimlik, sosyal ilişkiler, bilgi ve inanç sistemlerine ilişkin ipuçları bulunduğunu düşünen Fairclough'a (1995; 57-59) göre, medyanın söylemsel çözümlemesinde üç boyut vardır;

1. Metin (texts): Metinler radyodaki gibi sözlü, televizyondaki gibi görsel ya da gazetede olduğu gibi yazılı olabilir, yazılı olmayan metinler yazılı hale getirilerek çözümlemeye katılır.
2. Söylemsel pratik (discourse practice): Metnin yayılma ve tüketim süreci,
3. Sosyo-kültürel pratik (socio-cultural practice): süregelen iletişimsel olaylar.

Bu üç boyut, geniş biçimde alt, orta- ve üst düzeylerdeki çözümlemeleri karşılar. Fairclough esas odağı olan *söylem düzeni*ni, sosyal yapının söylemsel/retorik yönü olarak açıklar. Bu düzen içerisinde farklı tür, söylem ve biçemler birlikte bir ağ oluştururlar. Fairclough (1995)'a göre, toplumsal yapıdaki göstergesel farklar bir söylem düzenidir. Söylem düzeni, medya aracılığıyla üretilen iletişimsel olayların değişimi ve yapılanma-

sındaki söylemsel arka planı oluşturur. Fairclough, özellikle İşçi partisinin İngiltere'deki değişimini incelediği çalışmalarında politik söylem üzerine yoğunlaşır. Bu değişimi irdeleyebilmek için Fairclough, Tony Blair'in konuşmasını ve İngiliz hükümetinin yayınladığı "Green Paper" adı verilen raporu eleştirel söylem çözümlemesi aracılığıyla inceler. Blair'in politikalarındaki destekleyici mesajları ve politik konuşmanın kapalı anlamlarını, retorik stratejileri çözümlemek yoluyla ortaya koyar. İşçi partisindeki konuşmaların bir kısmının, medyada haberlere yansıması üzerinde durur. İngiltere'nin küreselleşme politikalarının sosyal çözümlemesini medyaya yansıyan konuşmanın özeti yoluyla açıklar. Fairclough (2001) bu çalışmasındaki çözümleme sürecini, Chouliaraki (1999) ile birlikte geliştirdiği önceki bölümde belirtilen aşamalarla çizdiği analitik çerçevede gerçekleştirir. "Green Paper Analysis" adını verdiği çalışmada izlediği yöntem aşağıdaki biçimde özetlenebilir;

i. Aşama; Fairclough (2001; 250) çözümlemenin bu aşamasında, metinle sosyal bağlam arasındaki ilişkiyi kurabilmek için metinden uzaklaşarak akademik ve akademik olmayan kaynakları kullanır. Sosyal devlete ilişkin yenilikleri, modernizasyonu ve İşçi partisine ilişkin radikal değişiklikler içeren Hükümetin yayınladığı "Green Paper" adı verilen dokümanlar, hem toplumda hem de medya döngüsünde önemli etkiler yaratır. Bu metinle ortaya çıkan *ihtiyaç temelli* (needs-based) problemler, kamusal alanın problemidir. "Green Paper" sosyal bir ortam temelinde ele alınır.

ii. Aşama; Sosyal problem metin dışındaki etkilerle birlikte ortaya konulurken bir takım engellerle karşılaşır. Bu engellerin tanımlandığı bu aşamada geleneksel kalıplar, sosyal ağ içindeki diğer birimler arasındaki ilişkiler, refah sistemi ve kişilerin bunları algılamasına ilişkin inançlar bu engeller arasında sayılabilir. Yine bu aşamada yenilik ve değişiklik içeren söylemin kendisi başlı başına bir engel olarak ele alınır. Hükümet tarafından yayınlanan raporlarda kullanılan söylemler, basında yer alış biçimi, medyadaki değişimler, söylem düzeni metnin dil bilimsel düzenlenişi birer engel olarak çalışmada ele alınır. Bu çerçevede metne ilişkin söylem düzenini ortaya koyacak yapısal çözümlemeler yapar. Metnin kendisi ile ilgili olarak, etkileşim çözümlemesi yoluyla rapor içindeki her bölüm, her alt bölüm ve maddeleri inceler. Bu raporu açıklayıcı halk için basılan broşür ve metinleri değerlendirir ve farklı medya türleri arasında söylemsel fark olup olmadığını inceler. Dil bilimsel olarak en çok kullanılan kelimeler ve yapıları inceler. Bu kelimelerin kastettiği anlamları açıklar.

iii. Aşama; Fairclough (2001) sosyal düzenin ihtiyaç problemini bu aşamada ele alır. Böyle bir raporun hazırlanması hangi ihtiyaçlara cevap vermektedir? Problemin ele alınıp incelenmesi, temel değişim yaratıp yaratmadığına göre, enine boyuna düşünme bu aşamada gerçekleştirilir.

iv. Aşama; Bu aşamada, Fairclough (2001; 263) "Green Paper" ilişkin daha önceki bölümde yapmış olduğu metinsel, sözdizimsel, yapısal, etkileşimsel ve göstergebilimsel çözümlemelerden elde ettiği gerilim ve uyumsuzlukları ele alır. İşçi partisinin hükümetin modernizasyonuna ilişkin vaatleri ile bu vaatlere ilişkin çözülemeyen gerilimlerin metinlere retorik ve gerçeklik boyutunda yansıması; hükümetin uygulamalarının göstergesel boyutta söylem düzenindeki uygulamalara yansıması; işgücü ve işin geleneksel tanımları ile yayınlanan raporlarda ve konuşmalardaki metinlerde vurgulanan anlamlar yapısal gerilimin bir başka boyutu olarak ortaya çıktığı sonucuna ulaşır.

v. Aşama; çalışmanın son aşamasında Fairclough, bu çalışmanın akademik ve sosyal hayata nasıl katkılar sunabileceğine ilişkin yorumlar getirir.

Fairclough'ın söylemsel yaklaşımı olan metinler arası çözümlemenin nasıl uygulandığını ortaya koyabilmek amacıyla incelenen bu çalışma, farklı metinlerin söylem sürecine nasıl katıldığının görülmesini sağlamıştır. İşçi partisinin İngiltere'deki değişim sürecini metinler aracılığıyla inceleyerek ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada görüldü gibi, sadece hükümetin yayınladığı raporla sınırlı bir çözümleme gerçekleştirilmemiş, başbakanın konuşma metinleri, bunların basına yansıma biçimi, hükümetin yeni uygulamasına ilişkin yürüttüğü halkla ilişkiler çalışmasında kullandığı tanıtıcı materyalleri de çalışmada söylem düzeni içine katılmıştır. Dolayısıyla metinler arası çözümleme yaklaşımı yoluyla eleştirel bir söylem çözümlemesinin nasıl yapılabileceğini bu çalışması ile ortaya koymuştur.

Medya Metinlerinin Çözümlenmesinde Bilişsel Yaklaşım

Söylemde bilişsel yaklaşımın kurucusu van Dijk'dır. Medya bağlamında metinlerin anlaşılması ve mesajların üretim sürecine ilişkin sorulara cevap verebilmek amacıyla söylem çözümlemesine başvurduğunu belirten van Dijk (1988), özellikle haber metinleri ve bağlam arasındaki karmaşık ilişkiyle ilgilenir. Haberlerin sosyal ve bilişsel alanda tanımlanması, anlaşılabilmesi ve haber metnin yapısı aracılığıyla haberin etkisinin ortaya çıkarılmasında söylem çözümlemesi kullanan van Dijk (1988), geliştirmiş olduğu bilişsel yaklaşımla medya metin türlerinden haberleri ele alır ve metin-bağlam arasındaki ilişkiyi inceler. van Dijk (2000), medya söylem çözümlemesi alanının temel çalışmalarından en önemlisini haberler olduğu ileri sürer. Modern bilgi toplumunda medyanın gücünün tartışılmayacağı gerçeği ile yüzleşmemiz gerektiği yorumunu yapan van Dijk, medya söy-

leminin hem elitler, hem de sıradan insanlar için bilgi, tutum ve ideolojinin esas kaynağı olduğunu belirtir (van Dijk, 1988; 2). Bu nedenle, haber metin yapılarının haberin tüketilmesini nasıl etkilediği, haber boyutunu bilişsel ve toplumsal baskının nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak için söylem çözümlemesini sosyo bilişsel açıdan ele alır.

Bilişi, toplum ve söylem ile birlikte üçüncü bir kenar olarak kabul eden van Dijk (1988), medya mesajlarının söylem çözümlemesi aracılığıyla incelenmesinde, dilbilimsel yaklaşımlardan uzaklaşarak, *metin* (text) ve *bağlam* (context) olmak üzere iki temel alana odaklanır. Metinler, geleneksel olarak fonolojik, morfolojik, sözdizimsel ve anlamsal gibi yöntemlerle incelenir. van Dijk (1988; 25) fonolojik ve morfolojik alanı dışta bırakarak, medya metinlerini sözdizimsel ve anlamsal kategori bakımından ele alır. Sözdizimsel yapı cümlenin biçimleriyle ilgili olup metnin gramer yapısını açıklarken, van Dijk'ın deyimiyle bu işin yarısıdır. Söylemin bağlamı, bilişsel sürecin metine katılmasıdır. Bu noktada, söylemin tanımlanması, anlamsal yapının bir diğer deyişle bilişsel sürecin devreye girmesi ile tam olarak ortaya konulabilecektir.

Van Dijk alt yapı süreçlerinde, metnin biçimsel özelliklerine odaklanır. Söylem çözümlemesinde temel alınan metnin üst yapısı ise bilişsel ve dolayısıyla toplumsal süreçlerle ilgilidir. Metindeki üst yapı, sadece zihinde organize edilmiş olan söylemleri göstermeyip, yerel anlamdaki basit önermeleri de içerir. Her metin van Dijk'a (1988) göre, çeşitli gizli anlamlar, fikirler ve ideolojiler ifade etmekte ya da işaret etmektedir. Bu gizli anlamların metinle bağlantısını ortaya çıkarmak için bilişsel, sosyal, politik ve kültürel bağlantıyı da analiz etmenin zorunluluğunu vurgular. Çünkü burada anlamı yaratan dili kullananların zihinsel süreçleridir. Bir diğer deyişle haber metinlerini üreten ve haberleri algılayanların bilişsel temsillerinin ve stratejilerinin ayrıntılı biçimde anlaşılması gerekir. Bu noktada van Dijk söylemi sistematikleştirilen çözümlemeler geliştirme yoluna gider. Öncelikle medya metinlerinden haberlerin reklam ya da diğer metinlerden daha çekici olduğunu ileri sürerek bu metinlere yönelir. Geleneksel, bilinen haber söyleminin aşağıdaki yapılardan oluştuğunu belirten van Dijk, bunları bir haber söyleminin teorisi olarak belirtir (1983). Buna göre geleneksel haber söylemi aşağıdaki yapılardan oluşmaktadır;

1. Özet/giriş,
    - Başlık (ana, alt ya da yan başlıklar)
    - Giriş
2. Bölüm(ler)
    - Olaylar
        - Olay öncesi bilgiler

- Olaya ilişkin geçmiş
- Güncel olay
- Açıklamalar
  - Bağlam
  - Arka plan
- Sonuç/tepkiler
  - Olaylar
  - Konuşma davranışları

3. Yorumlar
   - Beklentiler
   - Değerlendirmeler

Bu kategoriler teorik olup, haber söyleminin prototipi olarak tanımlanır. Van Dijk (1983;37), bu yapının tüm haberlerin içeriğinde bulunabilirliğini tartışırken, bazı haberlerde bu yapıların eksik olabileceğini belirtir. Bunun sebebi olarak da, haber söyleminin bazı kısımları açık biçimde haber metni içinde yer almayıp, okuyucunun bazı bilgileri önceden bilmiş olabilir ya da bazı bilgiler diğer kategoriler altında yer alabilir, biçiminde açıklar. Ayrıca bu bilgiler haber metinlerinde hiyerarşik olarak bulunmayabilir. van Dijk haberin şematik yapısındaki bilgileri uygulayabilmek için, The Guardian gazetesindeki "Kremlin talks tougher" başlıklı haberi inceler. Rusya'nın ABD'nin planlarına ilişkin olumsuz tepkisini içeren bu haberde yer alan bilgileri yukarda belirtilen şemaya göre numaralandıran van Dijk (1983;40), haber söylemini sistematik olarak tanımlanabileceği ve metnin dilbilimsel temeller aracılığıyla açıklanırken söylemsel temellerle çözümlenebileceği sonucuna ulaşır.

Van Dijk'in (1988; 63) haber söylem çözümlemesine ilişkin geliştirdiği şemadan yola çıkan Allan Bell (1998; 66) haberlerin söylemsel çözümlemesine ilişkin biraz daha geliştirilmiş bir şema önerir. Haber metinlerini hikaye olarak ele alan Bell (1988) bir hikayenin oluşturduğu unsurları haber metinlerine uyarlar. İngilizcede farklı bir söylemsel tür olarak "news story" kelimesi kullanılır. Bu, günlük dilde anlatılan hikayelerden ya da çocuklara anlatılan hikayelerden farklı nitelik taşır (van Dijk, 1988). Haber söyleminin merkezinde "bu hikaye gerçekte ne söyledi?" sorusunun bulunduğundan yola çıkan Bell (1998;65) önemli olan gerçeğin ne olduğu değil, gerçeğin haber metninde nasıl sunulduğu yönünde söylemsel yapılar ortaya çıkarır. Bir hikaye, normal olarak bir takım özelliklerden oluşur. Hikayenin kaynağı, yeri ve zamanı gibi. Haber metinlerinde kaynak, her

zaman açık değildir. Bu ajans haberi de olabilir ya da bir muhabir de hazırlamış olabilir. Özet, haber başlığından ve haberin girişinden oluşur. Haber girişi, haberdeki olay ya da olayları kapsar. Haber bir ya da daha fazla bölümden oluşabilir. Bell (1991)'e göre her haberdeki bölüme bağlı olarak yer alan olaylar aşağıda şekilde gösterilen unsurları içerecektir. Her haber metni kaynak, yer ve zaman gibi özelliklerden, başlık ve girişten oluşan özetten ve içinde bir ya da daha fazla bölüm olan olaylardan oluşacaktır. Her bir olay ise kendi niteliklerine sahip olacaktır. Buna göre aktör, eylem, kurgu, izleme, değerlendirme ve geri bildirimden oluşan nitelikler haberin söylemsel yapısını ortaya koyacaktır.

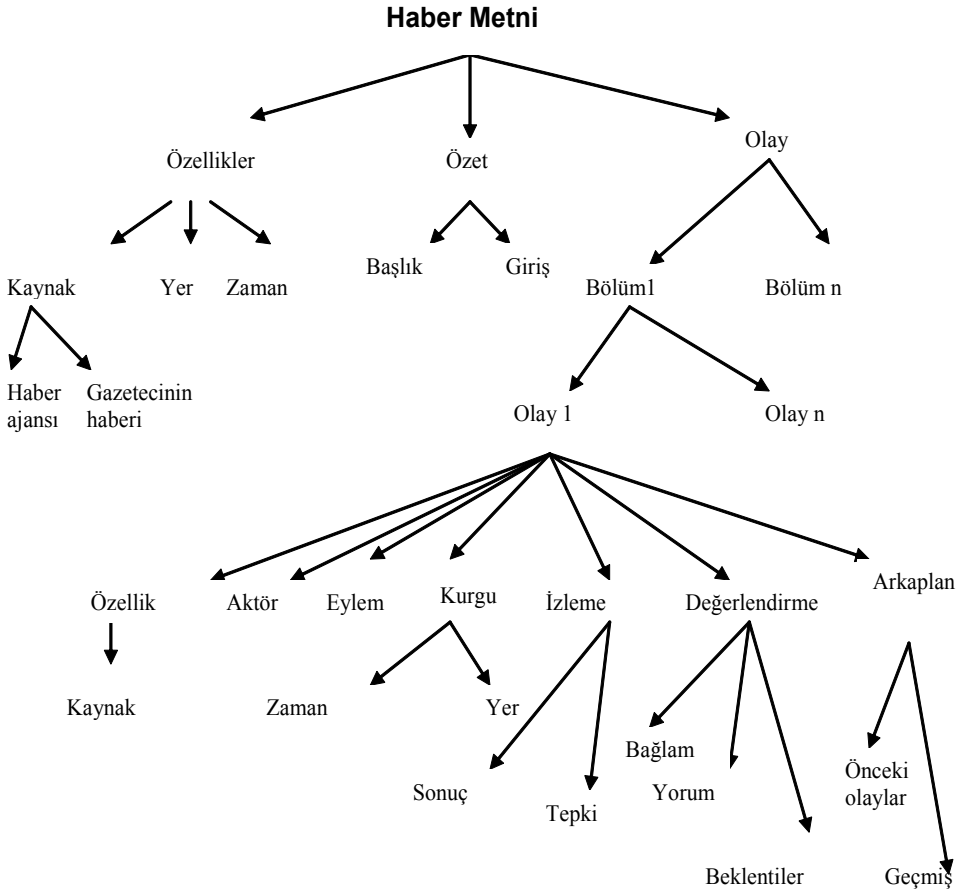

Şekil 5. Haber metinlerinin söylemsel yapı modeli (Bell, 1991;171)

Haberin söylemsel yapısını tanımlayan birimleri gösteren bu şemada, Bell (1991), haber metnin biçimsel özelliklerine yer verirken, haberin konusu olan olay bölümünde bilişsel ve anlamsal süreçleri devreye sokar. Her haber kategorisinde arka plan, değerlendirme ve izleme bulunacaktır. Bu üç yapı haberdeki olayı tanımlamak için geçmişte, şimdi ve gelecekteki durumu kullanırlar. Arka plan, her olay şu anda bulunan daha önceki olaya bağlıdır ve bu, tarihle ilişkilendirilir. Değerlendirme, gazeteciler veya haber aktörlerinin açıklama, eleştiri ya da yorumlarını içerir. Habere ilişkin izleme ise habere ilişkin sonuç ve reaksiyonları gösterir. Bütün bunların bir haberin söylemsel yapısının zorunlu öğeleridir (Bell, 1998;71-72).

Bağlamı çözümlemede üst yapı süreçlerine yönelen van Dijk (1985b), *şematik üst yapı* olarak adlandırdığı şeyi, *tematik üst yapı* olarak nasıl organize edeceği üzerine yoğunlaşır. Bir haber söyleminin tematik yapısı, haberin bütünsel anlamda konusu olarak kabul eder. Bu nedenle tematik çözümleme, şematik üst yapı teorisinin yerini alır. Öncelikle van Dijk (1985b) metin üzerine yoğunlaşır ve günlük basındaki haber organizasyonlarının sistematik çözümlemesi için düzenler oluşturur. van Dijk'a (1985b) göre, bir metin ya da diyalogun genel içeriğinin kabul gören bir sunumu vardır ve böylece bir metnin anlamı şemalaştırılabilir. Bunun gibi şema biçimine getirme durumunu tanımlamak için, tematik üst yapı terimi kullanılır. Şema alışıldık biçimde her metin yapısında bulunmaktadır. Bu nedenle van Dijk (1985b), haber söylemlerini kalıplaşmış şema üzerinden değerlendirir. Haber şemaları, özet, ana olay ve haberin arka planı gibi geleneksel haber kategorilerinin yardımları ile tanımlanır. Başka bir deyişle şematik üst yapı, tematik üst yapıyı düzenler. Yani bir cümlenin söz dizimi, bir cümlenin anlamını organize eder. Aslında van Dijk (1985b), her iki olayda da sistematik biçimsel kategorilerle ilgilidir. Bir haber söyleminde manşet kategorisi, basındaki haber birimlerinin içinde belirli konumu ve biçimi vardır. Aynı zamanda haber içinde manşetin çok önemli tematik bir konumu vardır.

Söylemin bağlamına ilişkin şemalaştırmaya yönelen van Dijk (1998;33), haberdeki ideolojik bağlamı inceleye bilmek için ideolojik dörtlü kavramını geliştirir. Çünkü van Dijk'a (2006) göre, eğer söylem aracılığıyla ideoloji açıklanıyor, ortaya çıkıyor ve yeniden üretiliyorsa, burada çok sayıda söylemsel yapı ve strateji olacaktır. "biz" zamiri güncel konuşmalarda, grup içini anlatımda sıklıkla kullanılır. Teoride ve bağlamsal olaylarda, "biz" söylemin yapısında ideolojiye gönderme yaparken cinsiyetçi ya da ırkçı olarak yorumlanabilir. van Dijk'a göre, bu stratejinin kalbi "biz" ve "onlar" arasındaki kutuplaşmadır. Bu olumlu iç grubun tanımlanması ve olumsuz dış grubun tanımlanması biçiminde ortaya çıkar. Bu kutuplaşmayı van Dijk (2006; 125–126) aşağıdaki biçimde şemalaştırır;

Bağlam; Konuşmacı sosyal grubun bir üyesi olarak konuşur ya da öyle algılanır

Metin, söylem, konuşma; Bütün stratejilerde: bizim olumlu özellik/ eylemlerin sunulması

onların olumsuz özellik/eylemlerinin sunulması

bizim iyi özellik/eylemlerimizin vurgulanması,

bizim kötü özellik/eylemlerimizin vurgulanmaması

ANLAM;

- Konular (anlamsal üst yapı)

  Biz/onlara ilişkin olumlu/olumsuz konuların seçimi/değişimi

- Yerel anlamlar ve tutarlılık

  Bizim/onlar için olumlu/olumsuz anlamlar

  Ortaya çıkış: Açık ya da gizli

  Hassaslık: Kesin biçimde ya da belirsiz biçimde

  Derinlik: detaylı ya da yüzeysel

  Seviye: genel ya da çok özel

  Yaklaşım: Biz/onlar

  Açıklık: bizim doğrularımıza karşın onların yanlışları

  Yerel tutarlılık: ön yargı

  Kabul etmeme (kötü şeylerimizi yalanlama)

- Sözlük anlamları

  Biz/onlar için olumlu/olumsuz kelimelerin seçimi (terörist yerine özgürlük savaşçısı gibi)

BİÇİM;

- Sözdizimsel; Bizim/onların olumlu/olumsuz özelliklerini sözlerle vurgulama

  Aktif cümlelere karşı pasif cümleler

  Tam açıklayıcı cümlelere karşı kısa kesik cümleler

- Sessel yapılar; tonlamalar

- Biçimler (şema ve biçimsel yapılar)

  Öncelikli, baskın kategorilere karşın belirsiz, sönük yapılar (başlık, manşet, alt başlık gibi)

Argümantasyon yapıları

– Retorik yapılar;

Biçimler; tekrar

Anlamlar; karşılaştırma, metaforlar, ironi gibi

EYLEM

– Konuşma, iletişim, etkileşim

Biz/onlar, iyi/kötüyü varsayan konuşma, öneriler getirme; söz vermek, suçlamak

Biz/onlar, iyi/kötüyü vurgulayan etkileşim stratejileri; birliktelikler, ka buller.

Bu şema çerçevesinde van Dijk metinlerdeki ideolojik söylem yapısını pozitif kendini sunma (övünme) ve negatif ötekini sunma (küçümseme) aracılığıyla düzenler. Bu teorik modeli van Dijk, medya metinlerinde göçmenlere ilişkin haberlerin çözümlemesinde kullanır. Bu dörtlü yapı grupların tanımlanmasını mümkün kılar. Geniş biçimde sosyal çatışma ve eylemin ortaya çıktığı bütün ideolojik okumalarda, bu tanımlamalar etken olacaktır. Önerilen kategorilerde bizler ve onların aktif/pasif tanımlanması gibi kategorilerde esnek bir yapı sağlar.

Göçmenlere ilişkin haberlerde Van Dijk (1988), söylemin cümle biçimleri, anlam ve *söz eylem* (speech act) olmak üzere üç ana maddede dilbilim tarafından alt seviyede açıklarken, göç ve göçmenlere ilişkin söylemin üst seviyede küresel anlamlara ihtiyacı olduğu yorumunu yapar. Dil kullanımı, söylem, sözel etkileşim ve toplumsal düzeydeki iletişim, alt seviyedeki iletişimdir. Güç, baskınlık ve sosyal gruplar arasındaki eşitsizlik ise üst seviyeye ait terimlerdir. Alt seviye biçimleri günlük etkileşim ve deneyimin içinde yer alır. Örneğin, parlamentodaki ırkçı konuşmalar toplumsal etkileşimin alt seviyedeki yapısını ortaya koyarken, aynı zamanda ırkçılığın yeniden üretimini üst seviyede gerçekleştirir. Bu iki çözümlemeyi birleştirici bir eleştirel çözümleme için van Dijk (2001), toplumsal düzeyde ikili yapılar önerir. Buna göre, "üyeler/gruplar", "eylemler/süreçler", "bağlam/sosyal yapı" ve "kişisel/sosyal biliş" arasındaki ilişkide alt ve üst seviyedeki açıklığı kapatacak yaklaşımlar olarak sunar. Örneğin, bir basın konferansı medya kuruluşlarının tipik bir organizasyonudur. "Bağlam ve sosyal yapı" açısından yerel ve küresel bağlamda birbirine yakın söylemler ortaya konacaktır. Bunun için bir haber başlığı sadece boş bir cümle dizimi olmayıp, üst seviyede farklı anlamlar içermektedir. Bir bütün olarak bir haber söylemi, üst bir iddianın fonksiyonudur. Yine bir reklam, üst düzeyde bir önerinin ya da tavsiyenin bir fonksiyonudur.

Haberin unsurlarının şemalaştırılmasından öte, anlamın şemasını geliştirmeye çalışan van Dijk alt bağlamı yukarda belirtildiği gibi şemalaştırırken, üst bağlamı nasıl şemalaştırabileceği üzerinde durur. Anlamı şemalaştırırken bazı başlıklar oluşturur. Özellikle ırkçılık hakkındaki haberleri incelerken bu şemayı geliştirdiği görülür. van Dijk (2000), söylemin ideolojik yapısını ortaya koyabilmek için, söylemi düzeylere ayırır. Aslında bu üst yapıyı şemalaştırma kaygısı ile sıralanmış maddelerden oluşur. Van Dijk, söylem çözümlemesinde ideolojik söylem yapılarını anlam, biçim ve eylem-etkileşim çerçevesinde incelerken, alt yapı ve üst yapı unsurlarını da sürece katar ve bunlar arasındaki mesafenin yakınlığını göz önünde tutar. Sonuç olarak van Dijk'ın bilişsel süreci söylemdeki bağlama yönelmeyi sağlar. Özellikle medya metinlerinde söylem ve toplum arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmakta bu model önemli rol oynar. van Dijk'ın bilişsel yaklaşımı, metindeki bağlama yönelmek ve medya metinlerine gömülmüş olan ideolojik yapıları irdelemekte yol gösterici bir teorik alt yapı sağlamaktadır.

Medya Metinlerinin Çözümlenmesinde Post-Marksist Söylem Yaklaşımı

Medya alanı, söylem teorisyenlerinin çok dikkatini çekmekle birlikte, az sayıda teorisyen bu alana yönelir. Post-Marksist teori, yeni dönemin siyasal aktörlerinin sınıf değil, yeni toplumsal hareketler olacağını savunurken, modern siyasal değerlerin yeniden inşa edilmesi gerektiğini iddia eder. Post-Marksist teorinin kurucularından Laclau ve Mouffe'nin söylem teorisi yaklaşımında geliştirdikleri kavram ve yaklaşımlar, medya söylemlerinin çözümlemesinde kullanıldığı görülür. Laclau ve Mouffe'nin söylem teorisi politik merkezli olduğu için genellikle politik çalışmalarla sınırlı kalmıştır. Medya alanında bu teori çok ele alınmasa da birkaç yazarın dikkatini çeker. Medyanın radikal demokrasi teorisini eklemlemeye çalışan James Curran (1997) bunlardan birisidir. Curran, Laclau ve Mouffe'nin söylem teorisini açıkça belirtmese de radikal demokrasi teorisi çerçevesinde söylem teorisi ile bağlantı kurar. Post- Marksist yaklaşımda en belirgin örnek, medya alanında kimlikler, izleyici kimlikleri ve medya profesyonellerinin kimliklerine ilişkin Carpentier'in (2003, 2004, 2005) yapmış olduğu çalışmalardır. Carpentier, Laclau ve Mouffe'nin politik kimlik teorisini medyayla ilgili kimliklerin çözümlemesinde teorik bir çerçeve olarak kullanır. Carpentier da söylem alanını van Dijk gibi, metin ve bağlam biçiminde açıklarken bağlam (context), alt ve üst yapısal süreçlerden oluşurken, metin (text) yazılı metinler, dilbilimsel etmenler ve anlamdan oluşacaktır. Bu çerçevede Carpentier ile Benjamin De Cleen (2007) medya çalışmalarında söylem teorisinin bulunduğu yeri metin ve bağlam çerçevesinde Şekil 6'da gösterir. Söylem çalışmaları alanında eleştirel söylem çözümlemesi ile söylem çözümlemesi üst-bağlamsal/alt bağlamsal ve üst metinsel/alt metinsel eksende söylem çalışmaları alanında farklı yerlerde konumlanırlar.

Üst ve alt yapısal anlamda, hem metin hem de bağlam çerçevesinde söylem farklı biçimde ele alınır. Söylemdeki alt metinsel yaklaşımlar dil ile yakından ilgilidir. Üst metinsel yaklaşımlar dilsel yapı daha sınırlı ele alınırken metindeki anlam ve ideoloji üzerine yoğunlaşır. Alt bağlamsal spesifik sosyal konumla (bir konuşma gib) sınırlıdır. Üst bağlam anlamın genelleştirilmiş sürecinin olduğu alanı belirtir.

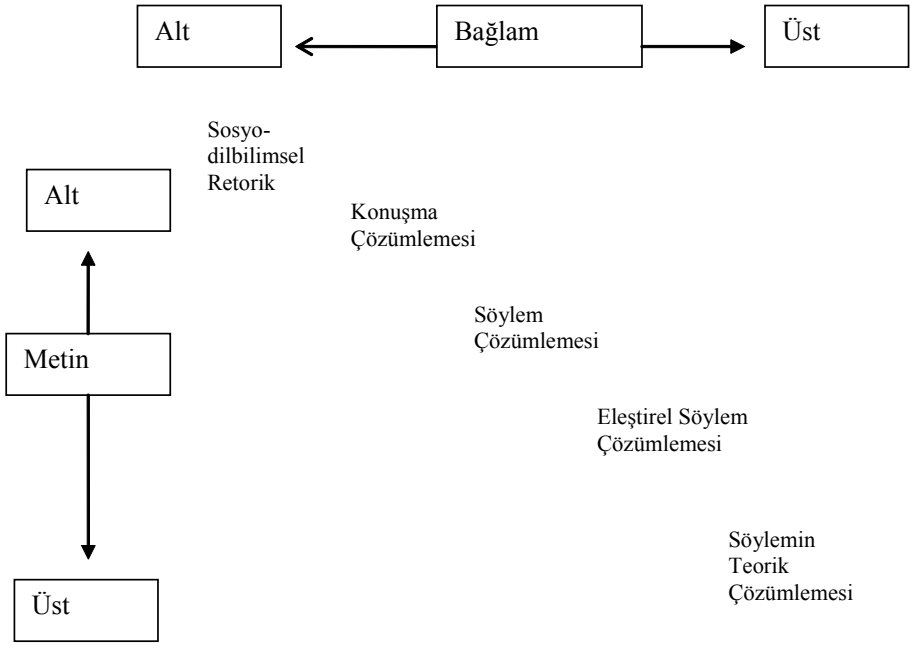

Şekil. 6. Medya söylem çalışmalarında söylemin teorik çözümlemesinin uygulanabilirliği (Carpenteir ve Cleen, 2007)

Sonuçta metin ve bağlamdaki alt ve üst yapısal süreçler, söylemi ele alma biçimini belirlemektedir. Söylemin teorik çözümlemesi, toplumsal olgular ve ideolojiler gibi üst süreçlere yoğunlaşırken, metnin yapısal yönleri gibi alt süreçlerin ele alınması, konuşma çözümlemesi ya da dilbilimsel çözümleme aracılığıyla gerçekleşir. Laclau ve Mouffe'nin söylem teorisinde söylem, üst bağlamsal ve üst metinsel çerçevede ele alınır. Bu noktada söylemin dilbilimsel yönünden çok daha fazla kavramsallaştırılmış anlamları üzerinde yoğunlaşır. Şekil 2. aynı zamanda söylem teorisinin çözümlemesi ile eleştirel söylem çözümlemesi arasındaki fark da belirtilir. Öncelikle her iki çözümlemede eleştireldir ve toplumdaki güç ilişkilerini ele alır. Eleştirel söylem çözümlemesi dilbilimsel metin analizi ile yakından ilgilidir. Irkçılık, cinsiyetçilik gibi zayıf güç ilişkilerine karşı toplum içinde baskın grupların uyguladığı hegemonyayı inceleyen eleştirel söylem çözümlemesi karşın,

söylem teorisi çözümlemesi hegemonya kavramının *sabitlenmesi* (fixity) ve *sabitlenmemesi* (non-fixity) arasındaki diyalektiğe yoğunlaşır (Torfing, 1999; 36-38). Bu metin ve bağlamda üst yapısal süreçte, eleştirel söylem çözümlemesinden bir üst anlamlar noktasını oluşturur. Sunumlar, pratikler ve kimlikler arasındaki karmaşık ilişkiler değerler temelinde yapılanmasıyla ilgili olan söylemin teorik çözümlemesi, eski ve yeni anlamların üretilmesinde ve oluşan antogonizmaların derinlemesine çözümlenmesinde eleştirel söylem analizinin yeterince güçlü olmadığı ileri sürülür (Philips ve Jørgensen, 2002; 146)

Post- Marksist yaklaşımın kavramları ile medya metinlerindeki söylemsel yapıyı incelerken Carpentier ve Cleen (2007), Belçika'da VRT kanalında izleyici katılımlı tartışma programı Jan Publiek üzerine bir çalışma yapar. Medya çalışmaları alanında önemli bir tür olan talk show türü içinde şova katılanlar yüzer-gezer (floating) göstergeler olarak ele alınır. Bu televizyon programında halktan 20 kişi katılmaktadır. Ana akım televizyon sistemi içinde izleyici katılımının eklemlenmesi incelendiği bu çalışmada, yayın pratiklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada medya profesyoneli olarak tanımlanan sunucu ile katılımcıların kimliklerinin üst bağlamda ilişkilerinin nasıl ortaya çıktığı ve diğer taraftan alt pratikte söylemlerin nasıl üretildiği ele alınmıştır. Bu çalışmanın esas amacı sunum, pratik ve kimlikler arasındaki üst metinsel söylemde etkileşimi ve üst bağlamsal anlamda katılımcıların söylemsel inşasını göstermektir.

İzleyici ile sunucunun söylemsel alanda yapılanmasının incelendiği Jan Publiek şovda, Carpentier ve Cleen (2007) öncelikle, söylem teorisinin temel kavramlarını (öznenin konumlandırılması, antagonizma, hegemon kimlikler gibi) bu program türünün çözümlemesinde kullanırlar. İkinci olarak katılımcılara ilişkin söylemlerin çözümlemesine faydası olacak şekilde şova katılanlar izleyiciler, ünlüler, uzmanlar, politikacılar ve medya profesyoneli (sunucu) olarak beş ayrı kitle olarak ele alınır. Bu kitleleri sıradanlar kategorisinde izleyiciler olarak ele alırken, diğer kategorileri sıradan olmayan özneler konumunda kategorilere ayırır. Bu kategorilere mümkün olan eklemlemelerin farklılıkları çalışmada yol gösterici olarak kullanılır. Aktif/pasif ve üst/alt boyutlar bu söylemsel alanın iki farklı yönü olarak ileri sürülür. Bu çalışma söylemin teorik çözümlemesinin medya alanındaki çalışmalarda oldukça kolay biçimde kullanılacağı, kimliklerin, hegemonya ve antogonizmaların açıklanmasında yol gösterici olacağı sonucuna ulaşır. Ayrıca kimlikler arsındaki yüzer-gezer göstergeler de önemli bir sonuç olarak ortaya çıkar.

Benzer şekilde Carpentier (2005), post-Marksist yaklaşımla medya profesyonellerinin kimliklerini çevreleyen söylemsel alanlar üzerine çalışmalar yapar. Buna göre medya profesyonellerini çevreleyen alanı şematize eder. Medya profesyonellerinin kimliklerinin karşı hegemonik yapısını incelediği çalışmasında, kimlikleri çözümlemek için Laclau ve Mouffe'nin söylem teorisindeki kavramları kullanır. Kimlikler temelinde dört düğüm

noktasını (nodal points) nesnellik, özerklik, kaynakların yönetimi ve medya kuruluşlarına (yarı-)profesyonel bağlantı olarak belirler ve söylem teorisi çerçevesinde inceler. Medya profesyonellerinin kimliklerinin yapılanmasındaki söylemsel çerçeve, söylemde kısmen sabitlenen bu dört nokta aracılığıyla karşı hegomon eklemlemenin katılımıyla ortaya çıkacaktır. Carpentier'in medya profesyoneli olarak sunduğu kişiler medyada mesajları yapılandıran, ortaya koyan ve etki sürecinde doğrudan rol alan kişilerdir. Bir haber sunucusu, köşe yazarı ya da program sunucuları medya profesyonelleri olarak kabul edilir. Medyadaki söylemsel alan, medya profesyonellerinin kimliklerinin belirsizliği ve hegomonik eklemlemenin keskinliğin çerçevelediği biçimde ortaya çıkacaktır. Bu ilişki biçimi Şekil 7'de görülmektedir.

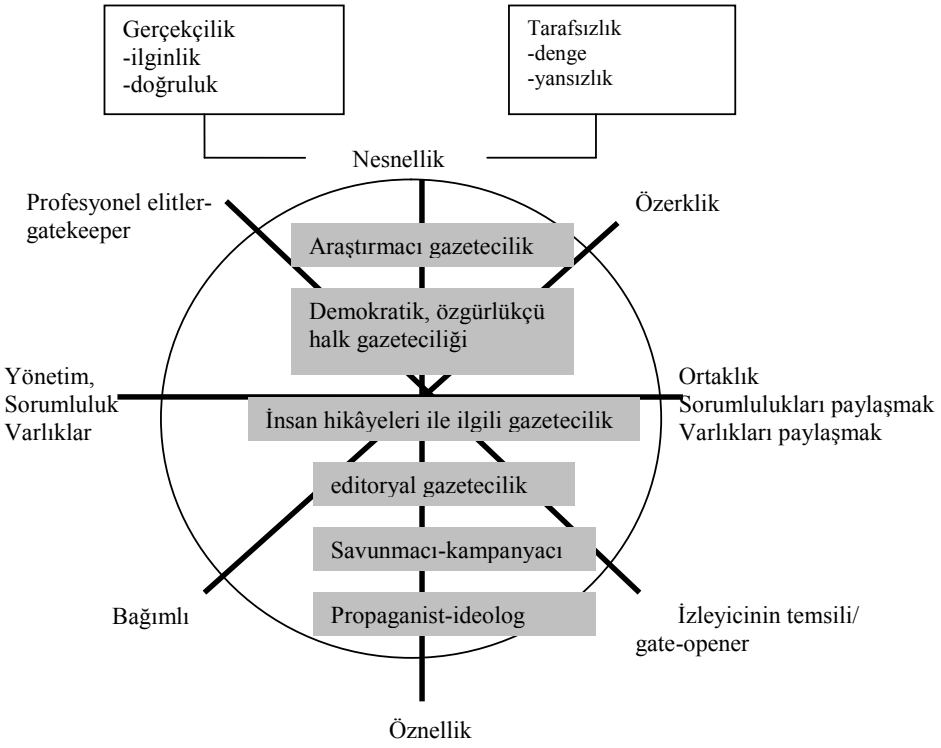

Şekil.7. Söylemsel alanda medya profesyonellerinin kimliklerinin tanımlanması (Carpentier, 2005; 208)

Şekil 7'de nesnellik/ öznellik, özerklik/bağımlılık, yönetim/izleyicinin temsili(gatekeeper/gate-opener) ve yönetim/ortaklar şeklinde söylemsel alan dört boyutta yapılandırılır. Bu düğüm noktaları medya profesyonellerinin kimliklerine, karşı-hegomon eklemleme ve hegemonya çözümlemesini ortaya koymakta önemli olacaktır. Hegemonyanın eklemlenmesi gazetecilik ya da haber yapma değerinde farklılıkları ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Post-Marksist söylemin teorik çözümlemesi, medya temelli çalışmalar için önemli teorik ve metodolojik imkanlar sunmaktadır. Özellikle, medya metinlerindeki öznelerin sabitlenmemesi, alana ilişkin çözümleme sürecinde ön kabullerden kaçınılmasını sağlarken, ideolojinin keşfinde yol haritası sunar. Medya metinlerindeki öznelerin bulundukları konumlarındaki karmaşık rollerindeki sabit/ sabit olmayan, keskinlik/belirsizlik, hegemonya/karşı-hegemonya arasındaki salınışları söylemsel alanın yapılanması sağlar

SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİNE İLİŞKİN ELEŞTİRİLER

Söylem çözümlemesi, metinlerdeki söylem yapılarındaki gerçekliği bulmaya yönelik olup anlamsal, dilbilimsel, bağlamsal gibi çok yönlü bir analiz sürecini kapsar. Nitel bir çözümleme yöntemi olan söylem çözümlemesi diğer nitel çalışmalar gibi, bir dizi eleştiriye maruz kalır. Söylem yaklaşımı her şeyden önce bir yaklaşımdır ve Wodak (2007)'ın belirttiği gibi tek bir yaklaşım değildir. Bu nitel çözümleme yönteminin temel felsefesidir. Nesnellikten çok bakış açısının ön plana çıkması ve tek bir doğru arayışından vazgeçilmesi nitel çözümlemenin doğasıdır. Söylem çözümlemesinde her bir yaklaşım, spesifik yöntemlerle kendi teorik pozisyonunu yaratmaya çalışırken, göz önüne alınması gereken en önemli şey, tüm söylem yaklaşımlarının disiplinler arası olduğu ve karmaşık sosyal fenomenleri araştırdığıdır.

Özen isteyen söylem çözümlemelerine dair, Loughborough Üniversitesinde Söylem ve Retorik Grubu Antaki (2003) başkanlığında, çözümlemenin gelişimini desteklemek amacıyla, uygulamaya ilişkin bazı eksiklikleri gündeme getirir. Bu grup, amaçlarının söylem çözümleme yöntemine ilişkin haksız eleştirileri göz önüne sermek ve söylem çözümlemesi alanında çalışanların eksik ya da hatalı çözümlemeler ortaya koymasının önüne geçmek olarak belirtirler. Genel olarak bakıldığında, söylem çözümlemesine atfedilen eleştiriler, nitel çözümleme yöntemlerine yapılan eleştirilerle paralellik gösterir. Ancak diğer niteliksel analiz yaklaşımları gibi, söylem analizi tek bir örnek ya da tek bir bütün bir yaklaşım değildir. Potter ve Wetherell (1987) bu alanda doğru olan tek şeyin terminolojik karışıklık olduğuna ilişkin genel kabul olduğu ve söylem analizine ilişkin içeriği birbirine tam olarak uymayacak iki farklı kitabın olabileceğini yorumunu yaparlar.

Söylem çözümlemesi bir deneysel bir yöntem ya da içerik çözümlemesi gibi geleneksel bir çözümleme biçimi olan bir yöntem içermez (Potter ve Wetherell, 1987; 175). Belli bir teorik çerçeve aracılığıyla metinlerdeki söylemsel yapıları inceleyen söylem çözümlemesi, geleneksel veri toplama teknikleri kullanır. Bu metinler; röportajlar, köşe yazıları, araştırmalar, belgeler ya da görüntüler olabilir. Söylem çözümleme sürecinde metinlerin seçilme sebebi konuyla doğrudan ilgili ve mantıklı olmak zorundadır. Elde edilen veriler

geliştirilen bakış açısına göre, bilişsel, metinler arası ya da tarihsel yaklaşımlar gibi söylem yaklaşımına bağlı olarak farklı çözümleme yöntemleri ile incelenir. Her ne kadar metinler ve bunları incelemek için söylem çözümleme yaklaşımında farklar olsa da bu, ne yapsan uyar (anything goes) anlayışı olmadığı belirtilir (Cheek, 2004). Buna göre, bütün söylem çözümleme yaklaşımları keskin yöntemler, sistematik ve açıklayıcı çözümleme prensipleri içerir (van Dijk, 1997, 5). Buna rağmen özellikle eleştirel söylem analizine ilişkin alanda eleştirilerle karşılaşılır. Bu eleştirilerden bir kısmı, söylem çözümlemesini kabul ederken, bir kısmı ise tamamıyla reddeder. Özellikle, eleştirel dil biliminin çözümleme biçiminin, iletişim çalışmalarında eleştirel söylem analizine uyarlandığı düşüncesi temelli eleştiriler (Jones, 2007) alanda bulunmaktadır.

Antaki (2003) başkanlığındaki Söylem ve Retorik grubu, bir röportajın reprodüksiyonunu yaparak, söylem çözümlemesi sürecinde düşülebilecek hataları ele alır. Bunlar, söylem çözümleme sürecinde yapılabilecek yanlışlara ilişkin yorumlardır. Çünkü söylem analizi geleneksel nitel çözümleme yöntemlerinden farklılık gösterir ve bu da çözümleme yapan araştırmacıları hatalara sürükleyebilir diyen Söylem ve Retorik grubu, bu hataların neler olduğunu altı maddede sıralar;

1-Özetleme yapılması; Antaki ve grubu (2003) söylem çözümlemesinde yapılan hatalardan ilkinin çözümleme yapılan konun özetlenmesi olarak belirtirler. Hiçbir bilimsel çalışma, sadece verilerin sıralandığı özetlenen sonuçlardan oluşan bir değerlendirmeyi çözümleme olarak kabul etmez. Bu, söylem çözümlemesi içinde geçerlidir. Bir çözümlemede sadece niteliksel verilerin sıralanması yeterli olmayacaktır. Buna göre, okuyucunun eğilim ve örnekleri görebileceklerini umdukları bazı şemalarla seçtikleri verileri sunan nicel analistler, verileri üzerinde istatistik çalışma yapmış sayılmazlar. Eğer nitel bir analist verilerini düz yazı şeklinde sunarsa aynı şeyi yapmış olacaktır. Özette metnin detaylarını ve söylemsel inceliklerini kaybetme riski olup, özet kısa ve düzenli olacaktır. Genel olarak özetleme, konuşmacının kullandığı söylemin analizini vermez.

2-*Herhangi Bir Tarafta Yer Almak*; Taraf tutarak söylem çözümlemesi yapılmasını Antaki ve grubu tarafından hatalı analiz olarak nitelendirilir. Buna göre, "analistler cinsellik, şiddet ve ırk ayrımcılığı mağdurlarına anlayış göstermenin teorik ve etik bir görev olarak düşünebilir. Bu tip mağdurlar için analistler mağdurlara söz haklarını vererek onları güçlü kılmak için yapacakları alıntıları makul bir şekilde değerlendirebilirler. Bu alıntılar, okuyucunun alıntı yapılan mağdurlarla sempati kurması ve okuyucuyu suçu işleyen tarafın karşı safında yer alması için retorik olarak tasarlanmış olabilir. Fakat kapsamlı bir alıntıyla söz hakkı vermek ya da güçsüzü güçlendirmek kendine göre her ne kadar cazip olsa da analizle aynı değildir" (Antaki vd., 2003). Burada önemli olan retorik ve mantıki stratejilerin detaylı ve sistematik biçimde incelenmesi ve aralarında bağlantı-

lar kurulmasıdır. Sistematize bir bağlantı kurulmaz ve sadece tarafların düşüncelerine yer verilirse, bu çözümlemeyi basitleştirilir. Oysa söylem çözümlemesi sistematik ve kuralları olan bir çözümleme biçimidir.

3-Gereğinden Fazla Alıntı yapmak: Antaki (2003) ve grubu haklı olarak gereğinden fazla alıntı yapılmasını ve bu alıntılar arasında çözümlemeye girişilememesini, söylem çözümlemesinde yapılan hatalı analizlerden biri olarak kabul eder. Bu, özet yapma endişesinden kaynaklanan ve çalışmayı güçlendirmek amaçlı yapılan hatalardan birisidir. Gereğinden fazla alıntı vermek, sıklıkla çözümleme yapanın verilerden seçip çıkardığı parçalar üzerine yaptığı düşük değerli yorumlar ile ortaya çıkar. Metinden alınan parçalar sürekli olarak analistin sadece tesadüfi cümleler ve paragraflardan oluşmuş yorumuyla alıntılanıyorsa, bu tip bir çalışma çözümleme olarak kabul edilemez. Bu alıntılanmalar ve yorumlar belirli bir söylem çözümleme eğilimi ve bu eğilimin sunduğu sistematik düzen içinde gerçekleştirilmelidir.

4-Söylemlerin ve Zihinsel Yapıların Dolaylı Tanımlamaları: Alıntıları sistematik biçimde derlemek söylem çözümlemesinin bir parçası olabilir. Bazı araştırmacılar, anlam ve yorumlamanın ortak kalıplarını nasıl kullanıyor olabildiğini inceler. Toplumda belirli durumlara ilişkin belirli kalıplar vardır. Analist sadece söylemdeki bu kalıpları verirse çözümleme yapmış olmaz. Esas problem bu kalıpların mantıklı açıklamalarını yapabilmektir. Çözümlemede sadece bu zihinsel yapıların kullanılması ve açıklamaya girişilmesi, çözümlemede döngüselliğe neden olur ki bu da hatalı çözümleme sonucunu doğurur.

5- Genelleştirme: Antaki (2003) ve grubu tarafından söylem çözümlemesi sonucu elde edilen verilerin genelleştirilmesi bir diğer çözümleme yanlışı olarak kabul edilir. Tabi ki nicel araştırmalarda bu bilinmeyen bir hata değildir. Ancak söylem çözümlemesinde elde edilen sonuçlar sadece seçilen örneklemeyle ilgili genelleştirilemeyen doğruları verir ki, bu nitel çözümlemelerin doğasında vardır (Atkin vd, 2003). Elliott (1990) ve Tripp (1985) gibi araştırmacılar nitel çözümlemede genellemenin kişisel deneyimlerle ilişkilendirirler. Bunun tersini düşünen araştırmacılar da vardır. Bassey (1999) olasılık kavramını kullanarak genelleme yapılabileceğini, bir yerde ortaya çıkan bir sonucun başka bir yerde olma olasılığı bulunabileceğini belirtir.

6- Metinlerden Elde Edilen Basit Saptamalar: Metinlerdeki detaylı saptamalar da söylem çözümlemesi olarak kabul edilemez. Atkin ve diğerlerinin yorumu iyi bir söylem çözümlemesinin her zaman ikna edici bir şekilde genel ve özel arasında gidip gelmesi biçimindedir.

Sonuç olarak söylem çözümlemesi kesinlikle karmaşık, etraflı ve derinlikli süreçler içeren bir çözümleme biçimidir. Asla basit bir şekilde belirli söylemlerin metinlerde

bulunup çıkarılması ya da genel özetlemelere gidilmesi ya da belirli kalıpları döngüsel biçimde söylem içinde kullanılması söylem çözümlemesi değildir. Söylem ve Retorik Grubu da bu nedenle yukarıdaki saptamaları yaparlar ve bu çözümlemeyi kullanacak olan araştırmacıları uyarırlar. Bu grubun dikkat çektiği bir başka nokta ise, söylem çözümlemesinin gelişigüzel yapılamayacağıdır. Bu nedenle 'anything goes', ne yapsan uyar anlayışından dolayı söylem analizini suçlayan geleneksel fikirlere destek veren hatalara bir son vermeyi amaçlarlar. Çalışmanın sonunda Retorik ve Söylem Grubu söylem çözümlemesinin araştırmacının metni ve alıntısı arasında güçlü bir bağ kurabildiği oranda söylem ve anlamları ortaya çıkarabileceği modern bir analiz tekniği olarak kabul ederler. Bu nedenle Antaki ve grubuna göre, söylem çözümlemesi sadece çözümleme yapmak demek değildir.

KAYNAKÇA

Antaki, C., Billig, M.G., Edwards, D. ve Potter, J.A., (2003) ''Discourse Analysis Means Doing Analysis: A Critique of Six Analytic Shortcomings", *Discourse Analysis Online*, *1* http://www.shu.ac.uk/daol/articles/v1/n1/a1/antaki2002002-paper.html.

15 Ocak 2010

Bassey, M. (1999) Case Study Research in Educational Sttings, Buckinghm&Philadelphia: Open University Press.

Bell, A. (1991) The Language of News Media. Oxford: Basil Blackwell.

---------- (1995) "Language and the media" Annual Review of Applied Lingustics 15: 23-41

---------- (1998) "The discourse structure of news stroies" in Approaches to Media Discourse. Ed. A. Bell,, P. Garrett. Oxford: Blackwell Publishers

Carpentier, N. (2005) "Identity, contingency and rigidity.The (counter-)hegemonic constructions of the identity of the media Professional" Journalism, vol. 6 (2) p.199-219.

Carpentier, N., B. De Cleen (2007) "Bringing Discourse Theory into Media Studies" Journal of Language and Politics vol. 6(2) p. 265-293

Carpentier, N., B. De Cleen (2008) Particiption and Media Production: Critical Reflections on Content Creation. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Cheek, J. (2004) "At the Margins? Discourse Analysis and Qualitative Research" Qualitative Health Research, October, pp. 1140-1150

Curran, James (1997) "Rethinking the media as public sphere", in Peter Dahlgren, Sparks, Colin (eds.) Communication and citizenship. London/New York: Routledge.

Ekiz, D. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Geliştirilmiş 2.bsk. Ankara, Anı yay.

Elliott, J. (1990) "Validating Case Studies" Westminster Studies in Education, 13: 47-61.

Fowler, R. (1991). Language in the News. Discourse and Ideology in the Press. London: Routledge and Kegan Paul

Fowler, R., Hodge, B., Kress, G., and Trew, T. (eds) (1979). Language and Control. London: Routledge and Kegan Paul. London: Sage Pub.

Fairclough N. (1992) *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.

----------(1995) *Media Discourse*. London: Edward Arnold

----------(2001) *The Discourse of New Labour: Critical Discourse Analysis*. in Discourse as data: a Guide for Analysis. (ed) M. Wetherell, S. Taylor, S. Yates. London: Sage Pub.

----------(2004) *Critical Discourse Analysis as a Method in Social Scientific Research* in Methods of Critical Discourse Analysis. (ed.) R. Wodak ve M. Meyer. London: Sage Pub.

Gerbner, G. (1985) *Mass media discourse: Message System Analysis as a Component of Cultural İndactor* in Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media. Ed. T.A. van Dijk. New York and Berlin; de Gruyter.

Glasgow University Media Group. (1976).*Bad News.* London: Routledge and Kegan Paul

----------(1980).*More Bad News.* London: Routledge and Kegan Paul.

----------(1982). *Really Bad News.* London: Writers and Readers.

----------(1985). *War and Peace News.* Milton Keynes and Philadelphia: Open University Press.

----------(1993). Getting the message. In J. Eldridge (ed) *News, Truth and Power.* London: Routledge and Kegan Paul.

Hall, S. (1994) "İdeolojinin yeniden keşfi: medya çalışmalarında baskı altında tutulanın geri dönüşü" Medya, İktidar ve İdeoloji. (Der. ve Çev) Mehmet Küçük. Ankara:Ark yay.

Kintsch, W., van Dijk, T. A. (1978). Toward a model of text comprehension and production. Psychological Review, 85, 363-394.

Jones, P.E. (2007) "Why there is no such thing as critical discourse Analysis" Language&Communication 27, 337-368

Jørgensen, M, L. J. Philips (2002) Discourse analysis as theory and method. London: Sage

Laclau E. and C. Mouffe (1985) *Hegemony and Socialist Strategy*,Verso, London

Öztokat, N. Tanyolaç (2005) Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar. İstanbul: Multilingual

Potter, J., M. Wetherell (1987) Discourse and Social Psychology. London: Sage

Titscher, S.,M. Meyer, R.Wodak, E.Vetter (2000) Methods of Text and Discourse Analysis. London: Sage pub.

Tripp, D. H. (1985) Case Study generalisation: An Agenda for Action. British Educational Research Journal, 11 (10): 33-43

Torfing, J (1999) New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek. Oxford: Blackwell Publisher

Tuchman, G. (1974). Making news by doing work: Routinizing the unexpected. American journal of Sociology, 79, 110-131.

van Dijk, T.A. (1983) "Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News" Journal of Communication. Vol. 33(2)

----------(1985). *Handbook of Discourse Analysis*. 4 vols. London Orlando: Academic Press.

----------(1985b) "Structure of news in the press" in *Discourse and Communication* . Ed. T. A. van Dijk. Berlin: De Gruyter, , pp. 69-93.

----------(1988) News as Discourse. Lawrence Erlbaum Associates Publishers

----------(1998) "Opinions and Ideologies in the Press" in A. Bell ve P.Garrett(ed) Approaches to Media Discourse, Oxford: Blacwell

----------(2000) "New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach" in Ethnic Minorities and the Media. Ed. Simon Cottle UK: Open University Pres.

----------(2001) "Critical Discourse" in Handbook of Discourse Analysis. Ed. D. Tannen, D. Schiffrin & H. Hamilton, Oxford: Blackwell, pp. 352 -371.

----------(2006) "Ideology and discourse Analysis" Journal of Political Ideologies. 11(2) June, 115-140.

----------(2009) "Critical Discourse Studies; A sociocognitive Approach" in Methods of critical discourse analysis Ruth Wodak & Michael Meyer (Eds.),. (pp. 62-85). London: Sage,

BÖLÜM 3

FEMİNİST İDEOLOJİNİN MEDYA ALANINDAKİ SÖYLEMİ

(Medya metinlerinin çözümlemesinde bilişsel yaklaşımın uygulanmasına örnek bir çalışma)

"…Aktif olmak, alıcı olmak ister ve erkeğin empoze etmek istediği pasifliği reddeder. Modern kadın erkeklere özgü değerleri kabul eder; erkeklerle aynı koşullarda düşündüğü, eylem gerçekleştirdiği, çalıştığı, yarattığı için kendisiyle gurur duyar." (Simone de Beauvoir, Second Sex, 1949)

Kitabın bu ve sonraki bölümlerinde farklı konulara ilişkin medya söylemlerinin, nitel olarak nasıl ele alınabileceğine ilişkin söylem çözümleme örnekleri yer almaktadır. Bu bölüm feminist söylemin çağdaşlık göstergeleri ile medyada nasıl söylemselleştirildiği ile ilgilidir. Bu konuya ilişkin en uygun söylem çözümlemesi, eleştirel söylem yaklaşımlarından bilişsel çözümleme olarak kabul edilmiştir. Çünkü bilişsel yaklaşım söylemin oluşumunda toplum-biliş ilişkisini kurar (van Dijk, 1997). Bilişsel yaklaşımda söylemle sosyal yapı arasındaki bağ biliş aracılığıyla kurulur. Buna göre bir toplumsal grup tarafından paylaşılan ideoloji, bireylerin konuşmalarını ve yarattıkları metinleri etkilemektedir (van Dijk, 1998; 3). Feminist ideoloji söylem alanında bu etkileşimin bir ürünü olarak yer alır. Örneklem olarak seçilen "Haydi Gel Bizimle Ol" televizyon programındaki söylemler bilişin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Medyada yer alan bu söylemler subjektif olsa dahi toplumsal nitelik kazanır. Van Dijk'ın eleştirel söylem yaklaşımının amacı zihin, söylemsel etkileşim ve toplum arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu amaç feminist söylem ve toplum arasındaki ilişkiyi irdeleyen bir çalışma için en uygun söylem çözümleme yöntemi olarak karşımıza çıkar.

FEMİNİST SÖYLEM VE MEDYA

Eleştirel söylem çözümlemesi, metinlere yerleştirilen ideolojilerin çözümü ile ilgilidir. Buna ilişkin söylem çözümleme uygulamalarına ilişkin birkaç örnek verilebilir. Mesela ulusal kimliğin analizine ilişkin bir çerçeve olarak söylem çözümlemesi kullanılabilir. Ulusal kimliği nasıl anlayabiliriz ve dünyadaki ulus devletlerin bölünmesinin önemi nedir? sorusunun cevabını bulmak için birçok farklı metin çözümleme için seçi-

lebilir. Tarihe ilişkin metinlerde ulusal kimlikle ilgili tutarsız yapılar incelenebilir. Ya da çalışanlar gibi örgütsel yapıdaki insanlar arasında ulusal kimliğin önemi araştırma için seçilebilir. Diğer bir araştırma konusu kitle iletişim yoluyla ulusal kimliğe ilişkin bilgilerin yayılma yolları ve demokrasiye ilişkin soruların nasıl vurgulandığı olabilir. Medyada bilgiler nasıl yapılandırılıyor ve izleyiciler tarafından bilgiler nasıl algılanıyor? Bilgiler arasındaki farklar anlaşılabilir ve deneysel olarak dünyayı anlama yollarını sunan farklı söylemlerin çabaları açıklanabilir ve konuşmacının kimliği yapılandırılabilir ("uzman" ya da "amatör" gibi) (Marianne Jørgensen, Louise J. Phillips, 2002). Bu çerçevede feminist ideoloji tarihsel süreçte, roman, hikaye ya da tiyatro gibi farklı alanların metinlerinde yapılandırılırken, günümüzde medya metinlerinde farklı boyutlarda bu ideolojinin izine rastlanır.

Medya aracılığıyla "Öteki"nin, kültürel farklılıkların, ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının sunumu geçmiş yıllarda esas araştırma konularıydı. Bu gibi çalışmalarda geleneksel olarak eleştirel söylem analizi ve kültürel çalışmalar yaklaşımı kullanılagelmiştir. Bütün bu çalışmalar basılı medya, internet TV aracılığıyla klişelerin üretimi ve yapılanmasına yoğunlaşırlar. Medya metinlerinde feminist okuma, hem akademik hem de politik merkezli olmuştur. Bir taraftan birçok çalışma kadın ve erkeğin gazeteler, dergiler ya da televizyon talk showlarında sunumlarını karşılaştırmıştır (Eggins & Iedema, 1997; Kotthoff, 1997; Lalouschek, 2002; Wetschanow, 2003; Winship, 1986). Diğer taraftan feminist eleştiriler kadınsallığın inşası ve "kadın türleri" (women's genres) üzerine metinlerin farklı yapılandırılmalarına yoğunlaşır (Kuhn, 1984). Bu gibi çalışmalarda amaç ikililiği ve kamu-özel, bilgi-zevk, eril-dişil gibi geleneksel farklılığı sorgulamaktır (Marris & Thornham, 2000, 330).

İlgili ilk çalışmalar sınıf, ırk, etnisite gibi çalışmaları içerir. Bu çalışmalarda feminist analiz, cinsiyet rollerine ilişkin medyanın söylem analizi bağlamsal yapılara ihtiyaç göstermektedir (Kotthoff & Wodak, 1997). Cinsiyete ilişkin birçok çalışma post-modern düşünceyi takip eder. Wetschanow'un çalışmalarında (2003) televizyon kadar Avusturya basılı medyasındaki kadına şiddet ve tecavüz haberlerini inceler. Sonuçlar Avrupa merkezli olsa da genelleştirilecek nitelik taşır. Medya metinlerin incelenmesinde niteliksel eleştirel söylem analizi ile niceliksel içerik analizini birlikte kullanır. Çalışmada kadın ve erkek kadar, kurban ve suçluların önemli farklılıkları da kategorize edilir. Suçlu-kurban ikiliğini tersine çevirme stratejisine başvurulur ve kadına tecavüz eden erkekleri, baştan çıkarılan pasif kurban rolünü verir ve cinsel farklarına rağmen kendilerini savunamadıklarını gözlemler. Kadın baştan çıkarıcı ve olayı başlatan olarak betimlenir ve böylece ortaya çıkan zararın suçluluğu kadına yüklenir. Niteleyiciler bu fark ve karakteristikleri işaret eden tutumlar olarak kullanılır.

Eggins ve Iedema (1997), Avustralya'daki sadece kadın dergilerinin dilini değil görüntüsel özelliklerini de araştırırlar. Bu çalışmada, Avustralya dergileri olan "New Woman" ve "She" dergileri araştırmacılar tarafından incelenir. Her iki dergi, kadın-erkek ayrımı, hetrosekseksüelliğe bakış gibi benzer konu boyutlarını vurgulamalarına rağmen, farklı izleyicilere hitap etmektedir. "New Woman", bireysel değişim aracılığıyla kadına yetki verilmesini ve böylece gerçek özgürlüğe kavuşmasının mümkün olacağını siyasi süreç olarak doğallaştırır. Tersine "She" dergisi basit ikili cevaplarla " güzel-çirkin", "iyi-kötü" , "kadın- erkek" gibi sorgulamalarla sert sınırlar yapılandırır. Yazarlar dergilerin "çeşitlilik olmadan fark"ın sunumu şeklinde değerlendirdikleri bu sonucu, mevcut durumu devam ettirme olarak yorumlar.

Feminist televizyon çalışmaları, farklı konuları vurgulamış olmasına rağmen feminist film çalışmalarıyla bağlantılıdır. Feminist televizyon çalışmaları film çalışmaları gibi eklektik olup, medya teknolojisinin değişken yapısı, tarih ve bellek, televizyonda feminist ve post-feminist söylem, sosyal alan gibi konuları ele alır. 1980'lerde izleyici çalışmaları televizyon uzun soluklu diziler üzerine yoğunlaşır. Melodramlar gibi, diziler de popüler kültürün bir biçimi olarak kabul edilir ve küçümsenir. Pasif tüketici olarak kabul edilen kadınlar, boş söylemlerle eğlendirilir. Bu çalışmalarda ortaya atılan en etkili argümanlardan birisi, bir kadının günlük yaşamındaki dizi fikrinin yer almasıdır. Programlarla bağlantısını koparmaksızın televizyona hayatında yer vermesidir. (Masciarotte, 1991; Morse, 1990; Shattuc, 1997).

Bu noktada, medya söylem yapısının kuruluşuna katkı da bulunan önemli bir güçtür, yorumu yapılabilir. Medyanın en güçlü alanlarından olan televizyon ekranlarında, kadınlar için ve kadına dair çok sayıda program bulunmaktadır. Bu programların içeriklerinde moda, makyaj, evlilik, sağlık, cinsler arası ilişkiler gibi, çocuk gibi kadınların ilgi ve sorunlarına yönelmiş gibi görünseler dahi, ataerkil söylemin hakim olduğu iddiasıyla Bangkok Bildirisi yayınlanır. 80 ülkeden, 400'ü askın kadın iletişimci 1994 yılının Şubat ayında Tayland'da bir araya gelerek iletişim konusunu tartışarak sonuçta *Bangkok Bildirisi*'ni oluştururlar. Bildirinin esas temeli; medyanın ataerkil doğasına meydan okumak ve onu demokratikleştirecek iletişim biçimlerini teşvik etmek fikrine dayanır (Gencel-Bek & Binark, 2000). Bu çerçevede feminist ideoloji ve günümüz kadınına çağdaşlık ya da güncel olan çerçevesinde bakmak gerekir.

FEMİNİST İDEOLOJİ, MODERNİTE VE KADIN

Feminizm, teorik olarak belli aşamalarla anlatılır. Mills (2002) feminizmin tarihini kronolojik olarak farklı "üç dalga" ile açıklar. Pre-modernist veya birinci dalga feminizm, 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyılların başında Batı Avrupa ve Amerika'da kadınların oy kullanma hakkını aramayla ilgili olarak ortaya çıkar. Modernist veya "ikinci dalga"

feminizm 1960 politik ve ekonomik hareketlerle ilişkilendirilir, cinsiyet ayrımcılığı ve fırsat eşitliğinin desteklenmesi ile sonlanır. İkinci dalga feminizm evrensel kadın doğası düşüncesi ile ilgili olup kadının özgürleştirilmesi fikrini destekler. Tersine "üçüncü dalga" feminizm günlük, sıradan ve temel seviyedeki cinsiyet kimliğinin yeniden yapılandırılması ve belirli iletişim pratikleri ile ilişkilendirilmektedir. Mills'e göre üçüncü dalga feminizm sosyal yapısalcılık ya da post-yapısalcı feminizm gibi, temel prensiplerden çok birleştirici bir yapısal teoriyi ima eder. Üçüncü dalga feminist çalışmalar, erkeksiliğin ve kadınsallığın, bireysel seviyeden çok kurumsal seviyede yapılanma yollarının analiziyle ilgilidir. Profesyonellik ve yetkinlik gibi klişeleşmiş tutumlara yoğunlaşır (Mills, 2002). Cinsiyetçiliği üçüncü dalgada "indirect sexism", yani dolaylı cinsiyetçilik olarak adlandırılabileceğini ileri süren Mills, medyada bunun çok rahat ve fark edilmeden kullanılabildiğini ileri sürer. İngiliz televizyonunda yayınlanan "Men Behaving Badly" isimli bir televizyon programında baskın iki erkek karakter kadınları tanımlamak için "top totty" (alımlı kadın) kelimesini kullandığını, programda bu kelimeyle cinsiyetçiliğin abartı, ancak gizli biçimde vurgulandığı yorumunu yapar (Mills, 2008). İzleyiciler için cinsiyetçi olarak görülmeyen bu ironk yöntem, Whelehan tarafından da basit olması mümkün olmayan bir yol olarak tanımlanır (Whelehan, 2000).

Çağdaşlık ya da modernite sübjektifliği ve ideolojik yaklaşımı içerdiği için oldukça tartışmalı bir konudur. Sosyologlar modernleşmeyi, eski zamanların toplum tipinden günümüzdeki toplum tipine doğru bir değişim olarak tanımlar. Modernlik, karşı gelenektir, sözleşmelerin, görenek ve inançların egemenliğinin sona erdirilmesi, tikelliklerden çıkarılarak evrenselliğe girme ya da doğal/durağan geleneksel yapıdan kurtulup akıl çağına adım atmadır (Kızılçelik ve Erjem, 1996; 385-86). Türk Dil kurumunun sözlüğünde "çağdaş" kelimesi "bulunulan çağın anlayışına ve şartlarına uygun olan, modern" olarak açıklanmaktadır. Türk toplum tarihinde, Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Türk toplumunun modernleştirme çabası ile modern Türk ailesi ve modern Türk kadınları yaratma girişimi gözlemlenir. "Bizim toplumumuzun başarı gösterememesinin sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ihmal ve kusurdan doğmaktadır" (1923) diyen Atatürk 5 Aralık 1934'de seçme ve seçilme hakkını kanunlaştırır. Cumhuriyetle birlikte gelen değişimler sonunda yasalar çerçevesinde kadınlar, eğitimde ve ekonomik etkinliklerde erkeklerle eşit haklarda yararlanmaya başlar. Ancak Berktay (2004)'ın değimi ile bu dönemde, Yeni Türkiye devletinin bağlarını kopardığı Osmanlı devletinin aksine, dine değil ulusa dayalıydı ve bu ulus bağını, en iyi, "yeni kadın"ın simgeleyeceği düşünülüyordu. Berktay'a göre, nasıl ki, kadınların tecridi, örtünmeleri, kamusal alandan dışlanmaları şeriat döneminin çarpıcı bir göstergesi idiyse, şimdi de yasal olarak eşit yurttaş kabul edilmeleri Cumhuriyet'in ayırt edici göstergesi olmaktadır. Berktay, her iki durumda da kadın, bir "gösterge", "simge" durumunda olduğunu belirtir (Berktay, 2004).

Sancar'a (2003) göre, modernleşme politikalarının içerdiği cinsiyet rejimi sayesinde araçsallaştırılan kadın, kimlikleri aracılığıyla din, aile, gelenek gibi alanlar, erkeklerin üstünlüklerini üretecek şekilde düzenlendi ve düzenlenmektedir. Modern aile tanımında ise kadınların eğitimli, bilgili ama fedekar ve ikincil konumu pekiştirilir (Sancar, 2003). Kemalist ideoloji kadına, batılılaşma-çağdaşlaşma bağlamında yaklaşır ve kadınları batılılaşma da bir imge olarak görür. Kemalist ideolojinin kadın protipi bazı geleneksel öğelerle batı tipi öğelerin bir sentezidir. Evini mükemmel bir şekilde çekip çeviren, çalışan, annelik yapan, toplumsal fonksiyonlarını yerine getiren, erkeğine karşı yumuşak ve sevecen davranan kadın tipi. Başka bir anlatımla, kadınlık özelliklerinden uzaklaşmamış, modern hayata uyum sağlayan, iyi eş ve fedakar anne (Saktanber, 1990). Berktay (2004), Cumhuriyet'in resmi ideolojisi kadınların kamusal alana çıkmalarından, meslek sahibi olarak ev dışında çalışmalarından yana olduğunu ama, dönemin kadın konusundaki algılamasına biraz daha yakından bakıldığında, gelenekselci kalıp ile modernleşmeci kalıp arasında, toplumsal cinsiyet rolleri açısından temel bir farklılık olmadığını belirtir.

Günümüzde çağdaş kadını olarak kabul edilebilecek Türkan Saylan, kadını birey olarak ekonomik bağımsızlığını kazanmış, kendine saygı duyan ve kimliğine sahip çıkan bir kadın tanımlaması yapar. Çağdaş Türk kadının öncülüğünü yapan ve bir prototip olarak görülen, eğitim ve sağlık alanında toplumsal katkıları olan Türkan Saylan 'kendi kararlarını kendisi veren, mutlaka ekonomik bağımsızlığını kazanmış, yani kendi geçimini kendisi temin eden, evlenmeye veya ayrılmaya kendi özgür iradesiyle karar verebilen, kocası tarafından aşağılanmayan, dayak yemeyen, çocuklarının önünde küçük düşürülmeyen kadındır.'(Berkan, 2009) olarak tanımlar. Bu çalışmada, çağdaş kadın Saylan'ın tanımlanmasından yola çıkılarak, "günümüz gerçeklerini yakalamış, birey olabilme olgusunu başarmış, kadın değil insan olma kimliği ile topluma kendini kabul ettirmiş kadın, çağdaş kadındır" tanımlaması benimsenmiştir

Yukarda bahsedilen feminist ideoloji, çağdaşlık ve medya olgusu çerçevesinde çalışmada, feminist teorinin üçüncü aşamasının televizyon yayınına yansıması incelenmiştir. Mills'in kastettiği üçüncü dalga feminizmde kadınların kimlik yapılandırmalarında çağdaşlık söyleminin, medyada nasıl inşa edildiği bu çalışmanın temel sorusudur. Kadına ait anlamlar dünyasına bir genişleme yarattığı ve bir karşı çıkışla sunulması nedeniyle var olan kadına dair yayım mesajlarından farklılık arz eden NTV'de yayınlanan bir sohbet programı, çalışmada ideoloji inşasının söylem aracılıyla nasıl kurgulandığını göstermek amacıyla seçilmiştir.

Çalışmanın Amaç ve Yöntemi

Medya söylemleri arasına, feminist ideolojinin hangi biçimlerde yerleştiğini ortaya çıkarmak için çalışmada, eleştirel söylem çözümleme yöntemi kullanılacaktır. Önceki bölümlerde belirtildiği üzere, eleştirel söylem analizi metin ve konuşmalardaki güç, hegemonya, sosyal ve cinsiyet eşitsizlik, ırkçılık gibi sosyal konular üzerine yoğunlaşır. Bu alanın en önemli dörtlüsünden birinci bölümde bahsedilmişti. Bunlar arasında bilişsel söylem yaklaşımının temsilcisi van Dijk (1998) kimliği, toplulukların toplumsal görünümlerinin temeli olarak ifade eder ve genel olarak toplumsal yapılarla söylem yapıları arasında, toplum-bilişsel bir ilişkiyi savunur. Metinlerin dış dünyayı ve toplumu, sosyal kimliklerini ve sosyal ilişkilerini nasıl temsil ettiklerini araştıran van Dijk bir toplumsal grup tarafından paylaşılan ideoloji, bireylerin konuşmalarını ve yarattıkları metinleri etkilediğini belirtir (van Dijk 1998, s.13). van Dijk, basit bir şekilde ele alındığında söylemin eylem ve etkileşimin bir biçiminin olduğundan söylenebileceğini ve böylece söylemin toplumsal olduğunun rahatlıkla ileri sürülebileceğini belirtirken eylem, bağlam, güç ve ideoloji olmak üzere dört ana başlık altında söylemi inceler (van Dijk, 1997; 6-35).

Çalışmada medyada feminist söylem yapısını ortaya koyabilmek için, ulusal kanal NTV'de yayınlanan "Haydi Gel Bizimle Ol" programı örneklem olarak seçilmiştir. "**Müjde Ar'**ın ve tabii ki diğer üç kadının erkek egemenliği ile dalga geçen üslubunu popülerleştiren, geniş kesimlere yayan bir yapım" (Aslan, 2007) olarak tanımlanan program, kadın kimliğinin kadını söylemselleştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu niteliği ile program, kadın olmanın genişletilmiş anlamlarının bir işareti özelliği taşımaktadır. Ayrıca bu programın seçilme nedeni, aynı dönemde yayınlanan kadın hedef kitleye üretilen programların ötesinde, hayata dair sundukları mesajlarla genel bir kitlenin hedef kitlesi olmasıdır. Programı sunan kadın kimlikleri ürettikleri söylemlerde kendi tarih, yaşantı ve toplum içindeki statülerine bağlı olarak eklemlenmiş olarak söylemler oluştururlar. Bu söylemsel yapı, çağdaş kadın simgesini yapılanmasında keskin temeller sunarken, kadına ait söylemlerin ortaya çıkarılmasında aracılık eder.

Bu çerçevede çalışmanın bütüncesi, dört farklı kuşak, eğitim ve alandan gelen kadının sunduğu "Haydi Gel Bizimle Ol" programının 21 videosunun incelenmesi sonucu elde edilen metinler ve özellikle kadına dair söylemlerden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk aşamasında "Haydi Gel Bizimle Ol" programının Ocak-Mayıs 2009 tarihleri arasındaki kayıtları http://www.ntvmsnbc.com/ adresinden elde edilmiştir. Arşivlenen 21 video kayıt, programın formatı, akış ve içeriğini belirlemek için ön izlemeye tabi tutulmuştur. Bu kayıtlardan her biri dikkatlice incelenmiş ve söylem yapılarını ortaya koyabilmek amacıyla günümüz kadın kimliğinin ipuçlarını veren kısımlar metin haline getirilmiştir. Çalışmanın ikinci ayağında ise eleştirel söylem çözümlemesi çalışmaları çerçevesinde,

program sürecinde oluşturulan stratejiler belirlenmiş ve metin haline getirilen bölümler eleştirel söylem analizi yoluyla yapı çözümüne girişilmiştir.

Eleştirel söylem çözümlemesi, ideolojilerin dilin içine nasıl yerleştirildiği ile ilgili olması çerçevesinde Nancy Fraser (1998: 123-124) "feministlerin söylem teorisinden ne istediklerini" şu dört madde ile özetler:

- İnsanların sosyal kimliklerinin sürekli olarak nasıl biçimlendirildiğini ve değiştirildiğini anlamamıza yardımcı olabilir,
- Ortak-duyu aracılığı ile sosyal grupların eşitsiz koşullarda nasıl oluşturulduğunu veya oluşturulmadığını anlamamıza yardımcı olabilir,
- Söylem teorisi, toplumda, kültürel hegemonya sahibi olan egemen grupların nasıl mücadele ettiğini ve (yerini) sağlamlastırdığını aydınlatabilir,
- Toplumsal değisim ve politik uygulamaların özgürleşeceğine dair beklentilerin üzerine ışık tutabilir.

Fraser'in bu yorumu çerçevesinde, çalışmanın soruları da aşağıdaki biçimde oluşturulmuştur;

1. 1- "Haydi Gel Bizimle Ol" programında feminist ideoloji ve söylem arasındaki düzen nasıl oluşturulmuştur? Günümüz kadını tanımlayan söylemsel pratik nedir?
2. "Söylem düzenin kaynakları nasıl kullanılmıştır?" kadın kimliğine ilişkin ne tür söylem stratejileri oluşturulmuştur?

Bu soruların cevaplarını bulabilmek için örneklemdeki konuşmaların metinlerinin eleştirel çözümlemesi için üç adımın takip edilmesi gerekir. Öncelikle söylemin tematik içeriğinin belirlenmesi, sonrasında ideolojini sunumunda kullanılan stratejilerin belirlenmesi ve son olarak stratejilerden hareketle söylemin dilsel biçimler ve yapılar açısından çözümlenmesi bu adımları oluşturacaktır.

Örnek Yapısı ve Özellikleri

Programın formatı:"Haydi Gel Bizimle Ol" programı ulusal ölçekte yayın yapmakta olan NTV kanalında, haftalık yayın periyodunda Perşembe akşamları 20-22.00 saatleri arasında canlı olarak sunulmaktaydı. Program yayın hayatına ilk kez 4 Ekim 2007 tarihinde başlamış ve 28 Mayıs 2009 tarihinde ise yayından kaldırılmıştır. Programın yayın süresi 75 dakikadır. Yayın sürecinde toplam 80 program yapılmış ve 180'den fazla konuk programa katılmıştır. Programın genel amacı, son programlarında Çiğdem Anad tarafından "toplumun bütün değer yargılarını, standart bakış açılarını, klişe söylemleri,

ahlaki ölçüleri, ezberlenmiş doğruları sorgulamaktı" (NTV-28 Mayıs 2009) olarak açıklanır**.** Programda Çiğdem Anad, Müjde Ar, Pınar Kür ve Aysun Kayacı programı yürüten kişilerdir. Programı sunan dört kadın, her biri kendi alanlarında kendini ispatlamış, birey olarak topluma katılmış, kendi ayakları üzerinde durabilen kadınlar olarak tanımlanabilir. Gazeteci ve yazar olan Anad, programın dengeleyici unsuru olarak gözlemlenir. Pınar Kür, yazar kadın kimliği ile Müjde Ar ise kadın sinema oyuncusu kimliği ile Aysun Kayacı ise manken-oyuncu kimliği ile programda yer alır.

"Haydi Gel Bizimle Ol" programı, program formatı olarak sohbet programı ile talk-show programının karışımından oluşan eğlenceli sohbet programı olarak kurgulanmıştır. Televizyon program yapım süreci açısından incelenirse; program en çok izlenen dönem olan prime-time saatlerinde yayınlanmış; izleyicinin ilgisinin çekmek için dört kişinin yarattığı pozitif atmosfer kullanılmıştır. Programda konular, Anad tarafından tartışmaya açılmakta, programın sürekliliği ya da kesintilerinde Anad, moderatör konumu ile müdahale etmekte; programda birlik, konular ve farklı görüş açıları ile sağlanırken, çeşitlilik her programda davet edilen bir ya da iki konukla (genellikle erkek) gerçekleştirilmekte ve bu konukta sohbete katılmaktadır. Programın temposu ve doruk noktası, tartışmalarda zıt görüşlerin ortaya atılması ile sağlanmıştır. Sıra dışı söylemlerin ön plana çıkarılması doruk noktayı oluşturmuştur.

Çözümleme Ölçüt ve Çerçeveleri

Örneklem olarak belirlenen televizyon programında format olarak güncel konular belirlenir ve bunun üzerine tartışmalar yapılır. Tartışmalarda tek bir taraf, zaman zaman zıtlıklar olsa da tek bir bakış açısı bulunmaktadır. Çalışmayı ilginç kılan da bu yöndür. Çünkü tek bir taraf olsa da, feminist bakışla hegemon olmayan kadınlar tarafından tartışmalar açılmakta, gündem yaratılmakta ve hegemon olmayan kadın baskın bir biçimde söylemler yaratmaktadır. Söylem, kendi kategori ve unsurları olan birçok yapıyı sunduğu için oldukça karmaşıktır. Feminist ideoloji açık biçimde ifade edildiğinde, kolayca toplumsal yaşantı da fark edilebilir. Ancak, dolaylı ve üstü kapalı biçimde ifade edilirken, tonlama ve duraksamalarla söylemin daha az belirgin yapılarında da ortaya konulabilir. Söylem, anlamları ortaya koymakta ya da gizlemekte birçok yönteme sahiptir. İdeolojik temele oturan söylemler aracılığıyla, ideolojinin söylem düzeyinde nasıl ifade edildiği çözümlenebilir.

Çalışmada van Dijk'in söylem yaklaşımı feminist ideoloji, çağdaş kadın imgesi ve söylemsel yapı arasında bir bağlantı kurmada kullanılacaktır. İdeolojik çözümleme pratiğinde van Dijk (2000), ideolojilerin doğasına döner ve ideolojik grupların kimliklerine ilişkin soruları çözümler. Van Dijk (2006) ideolojileri sosyal bilgi ya da sosyal tutum gibi

paylaşılan inançlar olmayıp daha katı, kuralcı ve doğruluğu kabul edilen düşünceler olarak görür. İdeolojiler, toplumda paylaşılan diğer inançları organize ve kontrol eder. van Dijk (2006)'a göre feminist ideoloji kürtaj ya da toplumdaki cinsiyet eşitsizliğine ilişkin bilgiler ya da kadınların çalışma dünyasında engellemelerine ilişkin tutumlar gibi konularla incelenebilir. Bu çerçevede, televizyon program sürecinde kullanılan söylemleri anlam, biçim ve eylem-etkileşim düzeyinde çözümleme yapılmıştır. Van Dijk'in (2000) oluşturmuş olduğu ve İngiltere Parlamentosu'nda mültecilere ilişkin konuşmaları çözümlemekte kullandığı tematik yapının sistematik düzeni, çalışmada uyarlanarak kullanılmıştır. Van Dijk bu çalışmada, söylemin tematik yapısına ilişkin sistematik bir yapı oluşturur. Feminist ideolojiye ilişkin söylemlerin çözümlenmesinin yapılacağı bu çalışmada, bir başka ideolojik söylem olan ırkçılığa ilişkin söylemsel yapıların çözümlendiği benzer çalışmanın yöntemlerini kullanmak çalışmayı hedefine ulaştıracaktır. Buna göre, van Dijk (2000), söylemin ideolojik yapısını ortaya koyabilmek için, söylemi düzeylere ayırır. Dijk, ideolojik söylem yapılarını anlam, biçim ve eylem-etkileşim çerçevesinde aşağıdaki düzeylerde şemalaştırır;

- Anlam (meaning),
- Önerme yapıları (propositional structure)
- Biçimsel yapılar (formal structures)
- Cümle sözdizimi (sentence syntax)
- Söylem Biçimleri (discourse forms)
- Kanıtlama (argumentation)
- Retorik (rhetoric)
- Eylem ve etkileşim (action and interaction)

Yukarda belirtilen her bir düzeyin ait olduğu sosyal kategoriler de bulunmaktadır. van Dijk anlamı şemalaştırmada olumlu kendini sunma/olumsuz ötekini sunma ikiliğindeki, biz/onlar arasındaki kutuplaşmayı bu sistematik içinde kullanır. Dilde geçen feminist ideolojik söylemleri ortaya çıkarmak için, çalışmada bu düzeyler ve bu düzeyler içindeki kutuplaşmalar kullanılarak çözümleme yapılmıştır. Van Dijk (2000)'ın "Ideology and Discourse" çalışmasında, bu düzeylerden her biri, kendi başlıklarında alt sınıflara ayrılarak çözümlenmiştir. Bu çalışmada van Dijk'ın çözümlemesinde yaptığı gibi, her bir kategorinin alt sınıfı açıklandıktan sonra, kısaca tanımlanmış ve devamında örneklem olarak seçilen programdaki söylemler verilmiştir. Söylemlerin hangi tarihlerde programdan alındığı, her bir söylem yapısının yanında parantezle belirtilmiştir. Ancak her başlığın altında sınıflandırma yapmak yerine, her söylem yapısı birkaç farklı kategoriyi

içerdiğinden söylem yapıları alfabetik sıraya göre açıklanmıştır (van Dijk, 2000). Çünkü, bir söylem yapısı aynı zamanda hem anlam, hem de retorik içeren yapılardan oluşabilmektedir. Bunlar her söylem yapısında ifade edilmiştir.

Çözümleme Kategorileri ve Bulgular

Bir iletişim aracı olan dil, tüm aktarım dizgilerini kapsarken, anlamı da kapsamına dahil eder. Söylem, herhangi bir araç değil anlam yüklü bir olgudur. Laclau ve Mouffe (2008), anlamı açıklarken dil yolu ile değil söylem yoluyla ona ulaşılabileceğini söyler ve anlam ile söylem arasında dolaysız bir ilişki kurar. Van Dijk sistematik çözümlemesine anlamla başlar. Anlam ve söylem arasındaki ilişkinin kesişme noktası ise ideolojidir. Çünkü ideoloji söylemin herhangi bir boyutunda yer alırken esas "anlam"da açık biçimde kendini ortaya koyar ve dolayısıyla bir söylemi başlatan öncelikle konudur. van Dijk'a göre söylemin küresel anlamı vardır ve bu da konular ya da temalardır. van Dijk, söylem yaklaşımında biz/onlar arasındaki stratejilere yoğunlaşır. Aslında bilişsel yaklaşımın kalbini ortaya koyan bu düşünce söylemi çözümleme de temel yoldur. Her şeyden önce bir konuyla ilgili olarak başlayan bu televizyon programı, bu kutuplaşmayı konun içindeki söylemlerin arasına yerleştirir. Anlamın alt basamağı olan konu söylemin başlatıldığı yerdir.

KONU; Konu, söylemin ne ile ilgili olduğunu anlatır. Örneklem olarak belirlenen "Haydi Gel Bizimle Ol" programında her hafta farklı konulara değinilmektedir. Bu konular, o hafta içinde meydana gelen olaylardan oluşmaktadır. Anlamı bir üst çatıya taşıyabilmek için konulara ihtiyaç vardır. Feminist yaklaşımda incelenmeye çalışılan çağdaş kadın paradigmaları konuların içinde kendine yer bulur. Programın genel olarak tamamı incelendiğinde, programın içeriğinin eğitim, laiklik, cinsellik ve sanat başlıklarında oluşturulduğu, ayrıca ekonomi, siyaset ve yoksulluk gündeminin de konuşulduğu gözlemlenir. Program kadınlar tarafından sunulmakla birlikte kadını doğrudan ilgilendiren konulardan çok, toplum içinde yaşayan kadın anlayışıyla, o hafta içinde meydana gelen olaylar konu olarak seçilmektedir. Örneğin, Ocak ayının ilk haftasındaki program yayınında Türkiye'deki değişimlere ilişkin yapılan bir araştırma, Kürtçe dille televizyon yayının yapılması, Melih Gökçeğin adaylığı, yeni yıl dilekleri, ekonomik kriz çerçevesinde tartışmalar ele alınır (01 Ocak 2009). Yine 26 Şubat 2009 tarihindeki programdaki konu başlıkları, THY uçak kazası ve bu kazanın medyada nazarla ilişkilendirilmesi, Yıldız Tilbe-İbrahim Tatlıses ikilisinin programda tartışması, İngiltere'de ölmek üzere olan Jade Goddy'nin canlı yayında ölümünün yayınlanması, rahim ağzı kanserinin aşısının yapılması, töre cinayetleri olduğu gözlemlenmiştir.

Kadına ilişkin konular ise farklı konu başlıkları içinde yerleştirilmiş olarak söylemler içinde yer alır. İlgili her konu başlığına kadın ya da kadına ait bir olgu eklemlenmiştir. Yeni yıl dileklerine yer verilirken "…kadınların şiddet görmediği bir dünya istiyorum…" (01 Ocak 2009) denilmektedir. Bütün bu eklemlemeler ataerkil söylemleri eleştiren feminist söylem yapısı ve dolayısıyla bu söylemleri üreten kadın kimlikleri ve modernite çerçevesinde ortaya çıkar. Olumlu feminist düşünce ya da kadınlık, olumsuz ataerkil düşünce ya da erillik bu çalışmada belirlenen söylem yapısında çözümlenmiştir. Çalışmada ayrıca çağdaş kadın ve feminizm yüceltilirken, geleneksel öğe ve anlayışlar olumsuz olarak sunuluşuna dair söylem yapılarının varlığı tespit edilir. Bu zıtlık söylem yapısında feminist düşüncenin olumlanışı, geleneksel ataerkil yapının olumsuz olarak yapılandırılması biçiminde kendini gösterir. Bundan sonraki çözümleme sürecinde programdaki söylemsel yapılar alfabetik sıraya göre incelenecektir.

Aktör tanımı (anlam): Sosyal aktörler bir ideolojiyi yapılandırabilir, reddedebilir ya da değiştirebilir. van Dijk (2008) eleştirel çalışmada bilginin yapılanmasında etkili olan unsurlar arasında "aktör" kavramına da yer verir. Örneklemde, feminist ideolojik söylemin yapılandırılması ve günümüz kadının özelliklerinin eklemlenmesinde dört kadın, söylemin aktörü olarak katılır. Programda aktörler kendilerini laik düzlemde olumlu kendini sunma, olaylara ilişkin bakış açılarında ve kendilerinden verdikleri örneklerle konumlanırlar. Olumsuz ötekini sunan aktörler, çağdaş, eğitimli ve meslek sahibi kadınlar olarak programda tartışmaya ve eleştirmeye ait işlevlere sahiptir. Bu işlevlerini ve taraf oldukları konumları söylemlerinde açık biçimde belirtirler;

"….Amacımız; toplumun bütün değer yargılarını, standart bakış açılarını, klişe söylemleri, ahlaki ölçüleri, ezberlenmiş doğruları sorgulamaktı…" (28 Mayıs 2009). Bu söylemde metnin aktörleri geleneksel olanı olumsuzlarken, yenilikçi olan kendilerini olumlarlar.

"…Milliyette Hillary Clinton'un bizim program gelmesine ilişkin "Ilımlı İslama No" manşeti ile çıktı. Altına da bizim fotoğrafımızı koydu. Bu, bize çok anlamlı geldi. Çünkü biz birazda böyle algılanmıştık…" (12 Mart 2009). Batılı bir kimliğin programdaki aktörlere eklemlenmesi ve olumlu kendi özelliklerini onay alan bir batılı tarafından kabul edilmesiyle kendilerini konumlandırdıkları yeri bu cümle arasındaki söylemlere yerleştirirler.

Abartma (retorik): Abartmalar anlamın niteliğini arttırır. İkna edici söylemleri teknik ve güzellik ölçütlerine göre ele alan retorik, bir söylem sanatı ve kuramı olarak kabul edilir. Bir çeşit retorik olan abartmalarda, kadınların olumlu kendini sunma ve erkeğin olumsuz ötekini sunma çerçevesinde cinsellikle ilgili tartışmalarda, erkeklerin olumsuz eylem ve özellikleri abartılı ifade edilebilir. Bu tip abartı erkeklerin sanat anlayışı çerçeve-

sinde baleye olan bakışı ve erkek kimliğine ilişkin oluşturulan söylemlerde abartı biçimde yer bulur. Burada "erkekliğin gitmesi" abartma olarak nitelenir.

"…Erkekliğin, delikanlılığın böyle silahla olmayacağı önce anlamak gerekiyor. Tayt giymekle erkeklik bozulmuyor, dans etmekle de erkelik bozulmuyor. Erzurum'da erkek çocuklarını baleye göndermiyorlar.. Niye tayt giyince erkeklik bozuluyor…ne çabuk bozuluyor erkeklik..niye iki santim kumaşla erkeklik gidiyor. Ne çabuk gidiyor, ne çabuk yerine geliyor. Bir şey oluyor geliyor.. Hemen cinselliğimiz ya çok kabarıyor ya da gidiyor..her olay bizi mahvediyor. Hemen bir şeyler oluyor bize. bu bale işi bizde de sevilmez. Devlet katında da sevilmez. Biz de olmaz lafı var mesela.. keşke adam olmayı baleyle tayt-la ölçenlerle, aslında Rolex saatle ölçenler eşdeğer …kala kala bir kol saati mi kalıyor erkeklikte… Bilim adamları, sanatçının başarı ile ilgisi yok. Başarının ölçüsü para oluyor…" (26 Şubat 2009). Olumsuz ötekini sunmada abartma kullanılması, ötekinin özelliklerinin negatif düşünülmesi ile ilgilidir. Buradaki cümle yapısında erkeklik tayt, dolayısıyla bale ve sanatla ilişkilendirilmiş, öteki olan erkekler tarafından olumsuz görüldüğüne ilişkin söylem yapısı oluşturulmuştur. Burada kullanılan abartıyla ötekinin her şeyi cinsellikle ilişkilendirdiği abartı bir yolla ifade edilir. Bu ötekine ilişkin olumsuz bir değerlendirmedir ve aynı zamanda bu olumsuzluğa sanata ilişkin aldırmazlıkları da söyleme eklemlenir. Ayrıca devlet yönetimi de burada erkek kimliği ile eşdeğer tutulmakta aynı olumsuz söylem bu güçle birleştirilerek ifade edilirken yine abartı kullanılır.

Çıkarsama ile olumsuz ötekini sunma (anlam, üst strateji): Kadın ve erkeğin iki farklı grup olarak sınıflandırılmasında, kadına erkeğin karşısında olumlu anlam yüklerken erkeğe olumsuz anlam yüklenir. Erkek, kadın için bir tehdit, hayatını ve kendini gerçekleştirmede karşı bir güç olarak söylemselleştirilir. Neden- sonuç çıkarsamasıyla olumsuz öteki diyaloglar arasında yerini alır.

"kadının libidosunu öldüren erkeklerdir. Erkekler aşağıya doğru çöküş devrine geçtikleri vakit başlıyorlar kadını aşağılamaya yok oran sarktı, buran bilmem ne!.." (21 Mayıs 2009)

"Kadının libidosu ölmez, bunları planlayan erkektir…" (21 Mayıs 2009)

"..menopoza girdiğinde kadınlar kocalarından saklıyor…adetim var gelme yanıma mı diyorlar…bu tamamen erkeklerin yüklediği bir şey. Erkeğin karşısında suçlu durumuna düşeceği için saklıyor…çünkü hemen menopozlu kadın diye laf yapıştırıyor…"(21 Mayıs 2009). Burada kadına ilişkin genişletilmiş anlamlar kullanılır ve çıkarsama ile öteki olan erkek suçlanır.

Eğitime ilişkin söylemlerde de bu çıkarsama kullanılır. Burada olumsuz taraf, eğitime karşı çıkan erkek hegemonyasıdır. Eğitimine karşı çıkılan kişiler ise kadınlardır.

"… Genç kızların okutulması bunların gündeminde değil ki. Bunların gündeminde kadın evde oturtulacak ve çocuk yapacak…" (21 Mayıs 2009). Bu cümledeki 'bunlar' ifadesi erkek hegemonyasının hakim olduğu yönetim statüsü olarak ifade edilir. Bunlarda bizden olmayan ötekilerdir ve kadın eğitimine karşıdırlar söylemsel yapısı ile olumsuzluk ortaya çıkarılır.

Etkileşim ve bağlam: van Dijk'a (2000) göre etkileşim söylemde bilişsel sürecin sonucunda ortaya çıkar. Toplumsal alandaki sosyo-kültürel bilgi, grup ideolojisini, sonrasında grup tutumunu ve sonunda grup bilgisini oluştururken etkileşim söylemi yaratır. Günlük yaşamda etkileşimin devinimsel biçimi söylemdir. Van Dijk'a göre, söylemde anlam ve biçimden sonra temel bileşimlerden üçüncüsü etkileşim ve bağlamdır. Özellikle etkileşim van Dijk'ın çalışmalarında önemli bir biçimde yer bulur ve şu soruyu sorar; "konuşma eylemi konuşmacı veya sosyal grup tarafından mı farklılaştırılır?" van Dijk'ın bu soruya cevabı hayır olur. Çünkü günlük yaşamda etkileşim alt ve üst seviyede ortaya çıkar. Üst seviyede, ırkçı bir kişinin ayrımcılığa ilişkin parlamentodaki konuşmaları alt seviye olarak kabul edilirken, ırkçılığa ilişkin yasalaştırma çalışmalarına ilişkin etkileşim üst seviyedir.

Örneklemimizdeki program, belirli bir etkileşim düzeyinde ve bağlamında ortaya çıkar. Söylem yapılarına ilişkin diğer çözümleme kategorileri feminist söylemin anlam düzeylerini, biçem, retorik gibi yapısal özelliklerini ele alıyor ve kadınlara ilişkin söylemlere başvuruyor olsalar da program, dört kadın ve programın ortalarına doğru davet edilen konuğun etkileşimi şeklinde ortaya çıkar. Programda tartışılanlar ele alınan güncel konular, programın ortamı yani canlı yayın ve bir stüdyoda gerçekleşmesi, farklı rol ve geçmişe sahip dört farklı kadının bilişsel özellikleri gibi etkileşimsel bir çerçeve ve bağlam içinde tanımlanabilir ve açıklanabilir. Aşağıdaki eylemler, programdaki güncel etkileşimi ve feminist ideolojinin söylem içindeki etkileşimini gösterir;

- prime time'da canlı yayınlanan ve hedef kitlesi olan bir televizyon programı,
- programda dört kadının zaman zaman çatışması,
- her bir kadından diğerinin eleştirmesi,
- her bir kadından diğerini övmesi,
- her bir kadının diğerini kontrol etmesi,
- program sürecinin bir yönetmen tarafından kontrol edilmesi,
- belli bir etki yaratmak için güncel ve tartışmalı konuları seçmek,
- Konuları tartışırken taraf olma,
- Gündemden uzak konuların tartışmaya açılması,

- Programda tartışan kişilerin kadın olması,
- Konukların genel olarak erkek olması,
- Tartışmaların televizyon tekniğine göre yönlendirilmesi,
- Doruk noktanın yaratılması,

Bu etkileşimlerden her biri van Dijk'a göre eyleme gönderme yaparken biz/onlar (öteki) kutuplaşmasını açık biçimde ortaya çıkarır.

Genelleştirme (anlam, kanıtsallık): Programda konular tartışma sürecinde bilinen ya da bilinmesi istenen konularla genelleştirme içerir. Bu genelleştirme, aynı zamanda argümantasyon yani tartışma da içerir. Genelleştirmede verilen örneklerin hiç de istisnai olmadığı, genelleştirilebileceğini gösterilmesi gerekir.

"…Şimdiye kadar ailede kadına yönelik şiddet dedik ama hepsi birbirine bağlı şeyler. Annesine uygulanan şiddeti gören ya da kendine uygulanan şiddeti gören çocuk, tabii ki şiddet uygulamaya yatkın oluyor. Bu bilimsel gerçek uydurmuyoruz…" (5 Mart 2009). Yine olumsuz erkek kimliğin olumsuz özellikleri baskınlaştırılır.

"…kadınlar gelişemediği için zaten böyle çocuklar, böyle erkekler yetişiyor…" (30 Nisan 2009)

Olumlu kimlik olan kadın yani bizim, olumsuz özelliklerimizin sebebi, onlar yani erkeklerdir. Bu söylem yapısı genelleştirme tekniğiyle olumsuz ötekinin olumsuzluğunu arttırır.

İmalar (anlam, örtüklük). Söylemeden nasıl anlatılır sorusunun cevabı, imadan geçer. Medya metinlerinde sıklıkla kullanılan ve esas olaylara gönderme yapan çarpıcı başlıklar, etkileyici program girişleri, bilginin bir kısmını ifade eder. Kalan kısmını anlamak için ideolojik bilginin arka planına başvurulur. İzleyici, bilginin eksik kalan kısmını kendi zihninden tamamlar.

" Trabzon'da zihni sinir projesi var. Su kirliliğini, küresel ısınmayı protesto etmek için kız çocuklarının saçlarını kestiler. Başlarını örtemeyince bari saçlarını keselim dediler herhalde ilköğretimde başlarını örtemeyince …Bu yeni bir şey değil. Saçlara düşman bir ülke. Saç bir kadın için çok önemli. Bu yüzden kapatarak, örterek, keserek bir şeyler yapıyorlar." (5 Mart 2009). Başörtüsüne bir gönderme yapılır ve laiklik karşıtı düşünce ima edilirken eleştirilir. Burada günümüz kadının örtünmesi baskı altına alma olarak ima edilmekte, olumsuz öteki baskı yapan olarak söylemselleştirilir. Buradaki özne erkek ve hegemon olan kesim olarak ima edilir. Mağdur ve ezilen kadın iması cümlenin içine yüklenir.

"…kadınlar uzun süre yalnız yaşam sürdüklerinde daha üretken ve daha sağlıklı oluyorlar.. Daha sağlıklı oluyorlar mı bilmem ama daha üretken oluyorlar…" (22 Ocak 2009) Bu cümledeki yalnızlık erkek olmadan yaşamak imasını içerir. Yine erkek egemenliğinin gelişmeyi önleyici olumsuz iması cümle içine yerleştirilir. Açık bir biz/onlar ikiliği bu söylem yapısında gözlemlenir.

İnsancıllık (anlam, üst strateji): Kadına dair cinsel olgular ve cinsellik gibi toplumda az konuşulan konular dolaysız bir şekilde programda tartışmaya açılır. Bunlar, insan olmanın gerekleri olarak söylemselleştirilir. Eşcinsellik, menopoz, kadının kendinden genç birisi ile evlenmesi olumlu anlamlar çerçevesinde açıklanırken, olağan yapılarla sunulmaya çalışılır.

" …herkes cinsiyetine ya da kafasında kurduğu bir plana göre bir tarafı kötülemek derdinde. Nedense bu cinsellik üzerine oluyor. Neden sadece cinsellik üzerine insanları yargılıyoruz. Cinsellik son derece doğaldır. Bu adam sadece zeytinyağlı yiyor diye ahlaki olarak karşı çıkmayacağımıza göre buna da karşı çıkmamamız gerekir. Cinsellik insanların üç güdüsünden bir tanesidir. Bunlar; yemek, barınma ve cinsellik. Bu üç güdü insanlarda var. Yemek tercihlerine göre ahlaki yargılama yapmıyorsak Niçin cinsel tercihlerine göre yapıyoruz…" (14 Mayıs 2009) Bu söylem yapısı feminist düşüncedeki cinsellikle ilgili yaklaşımları da ortaya koyar. Cinsellik olumlu söylemlerle gündeme getirilirken insan olmanın gerekleriyle bağlantılandırılır. Bu aynı zamanda modern kadının cinselliğe ilişkin yaklaşımı olarak söylemselleştirilir.

"…menopozlu denmesi insanı sinirlendirmiyor. Ne güzel yaşanmışlık…"(21 Mayıs 2009) Kadına ait bir süreç olan menopoz, olumsuzdan olumlu anlama dönüştürülmeye çalışılır. Buradaki söylem yapısı, bize ait olan olumsuz bir özelliğin olumluya evirilmesidir. Bu ifadeler kadın anlamlar dünyasına ait olup, olumsuz olmaması gereken bir yapı olarak söylemselleştirilir.

İroni (Retorik): İroni, söylenen ya da yapılan eylemin, ciddi görüntüsü altında, karşıt söylenceyi ya da eylemi, çelişki noktasına çekmeyi hedefler. Aslında ezilse de ikinci sınıf olarak görülse de kadının güçlü ve baskın olduğu zaman zaman vurgulanır. Burada yine de kelimesi bu ironiyi ortaya koyar.

"...Yine de dünya da dominant olan kadınlar. Her ne kadar erkek egemen olarak görülse de her zaman erkekleri yönetenlerin kadınlar olduğuna inanıyorum..." (12 Mart 2009) Bu ironide kadınların baskın olması olumlanıyor ama yine erkekler üzerinden söylemselleştiriliyor.

"…Kadınlar harekete geçiyor. Lider eşleri çocuklara, kadınlara yardım için aslında çok güzel bir şey başlattılar…ama etkisinin ne olacağı şüpheli…dünya kamuoyunun dik-

katini çekebilir…erkekler durmadan savaştığına göre kadınlara barış için çok iş düşüyor …" (8 Ocak 2009). Kadınların olumlandığın bu cümlede de kadın konumun belirlendiği bir söylem oluşturulur.

"..Kadının kişiliği olmalı, kendi tavrı olmalı, karşısındakinin kölesi olmamalı…Birinden para nasıl isteyeceğim, pabuç alacağım nasıl diyeceğim…aman kızım ayaklarının üzerinde dur, istediğini seç… "(5 Mart 2009). Burada köle olunan, para istenen birisi erkektir ve olumsuz anlam yüklenmiştir. Günümüz kadının bir tanımına işaret eden bu cümlede de olumlu kendini yüceltme fark edilir.

Geleneksel tema (önerme yapıları); Programda cinsiyet eşitsizliği ve kadının sorunlarına üzerine yapılan tartışmalarda standart savlara ya da geleneksel temalara dayandırılır. Kadınların yaşadığı sıkıntılar, bu sıkıntıların çözümsüzlüğü ataerkil düzene, var olan toplumsal yapıya ve ön kabullere bağlanır.

"…kadını aile içine hapseden bir anlayış var…son derece muhafazakar…zihniyet kadınları daha kolay dışlıyor…" (14 Mayıs 2009). Muhafazakar yapı olumsuz onlara aittir. Olumsuzluk kadını doğrudan etkiler ve geleneksel yapı olumsuz olarak söylemselleştirilir.

"…Güneydoğudaki töre cinayetleri de aynı kültürün parçası değil mi, kimine namus diyor, kimine aşk diyor, kimine yolda giderken canım sıkıldı vurdum diyor…Uzaktan aşık olacak, dokunmayacak, " (26 Şubat 2009). Yine geleneksel tema kadın aleyhine sonuçlanırken, ötekinin olumsuz söylemi olarak vurgulanır.

"…ataerkil düzen olduğu gibi devam ediyor…Kadınlar mal gibi alınıyor, satılıyor. Ona vermedin, yok bana vermedin. Sanki bir maldan konuşur gibi…" (7 Mayıs 2009). Feminist anlayışta gelenekçi düşünce negatif bir bakışla erkeklere yüklenir. Gelenekler erkeklerin aidatlığında sürer ve gelenek-erkek ikiliği olumsuz anlamda bir araya getirilir.

Genç bir kızın öldürülmesine ilişkin bakış açıları sorgulanırken programda, kadına ilişkin geleneksel söylemler eleştirilir.

"…Önemli olan bu zihniyet. Bu zihniyet her yerde her yerde…kadınsan bir kadına en rahat belden aşağı vurulur zaten hepimiz yaşıyoruz. Kızın kafası kesilmiş hala suçlu olan o..kadınsan sana en büyük hakaret bu …" (30 Nisan 2009) Burada ölen kişin kadın olma kimliği ile ön plana çıkarılır. Bu kimliğinden dolayı sorgulanması eleştirilirken, kadın kimliğine ilişkin öteki olumsuz biçimde söylemselleştirilir.

"…İstanbul Emniyet Müdürü öyle bir laf etti ki kızı öldürülen aileye kızınızı takip etseydiniz dendi. Bu lafı edecek en son kişi belki de İstanbul Emniyet Müdürüydü. Ama bu bir zihniyeti gösteriyor…bu zihniyete sahip olan az insanda yok…kadınlar sokağa çıkmasın, kızlar sokağa çıkmasın. Akşamları saat beş olunca evlerine girsinler. Canım

saat beşte ne işleri var sokaklarda otursunlar evlerinde sabahtan akşama kadar ne var Allaha Allah.. bu herhalde bir talihsiz bir laf…" (30 Nisan 2009)

Kanıtsallık (anlam, önerme yapısı): Programda tartışılan konulara ilişkin, delil ya da kanıt sunulma yoluna gidilir. Böylece düşüncelere ilişkin ikna edicilik arttığından daha akla yakın görülür. Bu, var olan olaylar ya da otoriteler kullanılarak gerçekleştirilir. Daha öncesinde insanlar bu konuyu başka yollardan duymuş ya da okumuş olabilir. Bu inanılırlığın aktarılmasında önemli bir yoldur.

"…Mardin valisi diyor ki kızlar için ayrı okul açılsın… Diyarbakır'da da bir kız çocuğu intihara kalkışıyor. Kız çocuklarına hiç acımıyorlar…Anne babadan ayrılıyor, 75 yaşındaki bir adamla evlendiriliyor çocuk okula gidemediği için intihar ediyor, devletin kız çocuğu okusun kurtulsun desin.. Konya'da belediye başkanı, başkan olmuş, yaptığı ilk iş kız voleybol takımını kapatıyor…" (30 Nisan 2009)

"…Kız çocuğu cinsel taciz görüyor. Psikolojik etkisi yoktur diye rapor veriliyor…." (01 Ocak 2009) Kanıtsallık öteki ya da erkeklere ilişkin olumsuz söylem yapısını ya da kadına dair olumlu söylem yapısını güçlendirmek için kullanılır. Yukarıdaki cümlelerde olumsuz söylemin kanıtı vali, belediye başkanı ya da yargı gibi güçler temsil etmekte.

Karşılaştırma (anlam, kanıtlama): Programda karşılaştırmalar daha çok kadın-erkek ya da cinsellik temelinde ortaya çıkar. Bu karşılaştırmalarda erkeğe olumsuz anlamda söylemleştirilirken, kadın yüceltilir. Bunun dışında var olan iktidara karşıtlık, biz ve onlar kurgulanması ile açıkça görülür. Programda kendi gibi düşünenlerin aynı kategoride bahsedildiği görülür. Programda kadınca bir dil tercihi yapılmıştır. Olay ve olgularda kadının öteki olarak söylemselleştirilerek konu edilir. İncelen programlarda kadın ve erkek karşıtlık düzlemine sıklıkla karşılaşılır. İdeoloji, biz ve bizden olmayanlar gibi iki grubun çıkarları söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Programda söylemsel yapıda ortaya konulan zıtlık kadın ve erkek zıtlığı ile iktidar, ötekileştirilmeyle yaratılan bir zıtlık vardır.

"..yurt dışında yapılan bir araştırmada erkeklerin cinsel gücü 20 yaşından itibaren aşağıya doğru düşmeye geçiyor, kadınların ki yükseliyor. Erkeklerin ki gide gide dibe vuruyor…en yüksek libido 70 yaşındaki kadınların mı?..." (21 Mayıs 2009)

Bizin yani kadının olumsuz özellikleri önemsizleştirilir ve bu olumsuzluk erkekle ilişkilendirilir.

"…kadınlar erkeklerden daha entrikacıdır. Bunu birbirimizden saklamayalım kadınların zekası daha kıvrımlıdır. Entrikaya yatkındır. Şeytanlık kadınlardan sorulur… Neden öyledir. Çünkü erkekler istediklerini söylerler ve elde ederler. Kadınlar ikinci sınıf vatandaş oldukları için ben bunu istiyorum dediğinde dur bakalım cevabını alır. Kadın başlar entrikaya..." (5 Mart 2009)

"…Bir kadın kocasını aldatırsa ömür boyu, mezara kadar götürür. Erkek ise saklayamaz mutlaka söyler…"(5 Mart 2009) Burada yine kadının olumsuzluğu olumluya çevrilmeye çalışılırken karşılaştırma kullanılır.

Mantıksızlıklar (argümantasyon): Tartışılan görüş ve düşüncelerle ilgili mantıksızlıklarla karşılaşılabilir. İşyerindeki psikolojik tacize tazminat cezası verilmesine ilişkin kararın tartışmasında da, genel gerçeklere bağlı olarak bu tip çalışmaların mantıksızlığı temelinde söylemsel yapılar kullanılır. Kadına ilişkin yapılacak düzenlemeleri eleştirmek için mantıksızlık söylem yapısı kullanılır. Bu söylem yapısı kanıtsallığı da içermekle birlikte otoriteye doğrudan bağlı olmadan yapılandırılır.

"…Kız çocuğu cinsel taciz görüyor. Psikolojik etkisi yoktur diye rapor veriliyor..Şimdi iş yerinde psikolojik taciz göreceğim denilecek ve dava açılacak…" Ben gülüyorum yani..bu dünyada yapılıyor ama…kaldı ki biz çok dayanıklıyız. Doğduğumuz günden itibaren sokakta, evde, bir şekilde şiddete maruz kalıyoruz…." (01 Ocak 2009)

Metafor (retorik): Bir sözcüğün alışılmış anlamı ötesinde bir anlamda kullanılması. Sözcüğün, bilinen kullanımında belirlediği nesne, nitelik, eylem ya da edim yerine bir başkasının konması.

"…Kadınlar mal gibi alınıyor, satılıyor. Ona vermedin, yok bana vermedin. Sanki bir maldan konuşur gibi…" (7 Mayıs 2009) Bu metaforda kadının araçsallaştırılması söz konusudur. Yine araçsallaştıran kadını öteki konumdaki erkektir.

Olumsal kendini sunma (anlam): Bizden olanın kayırılması olumsal kendini sunma stratejisi ile yapılır. Bu kendi benimsediği fikirde olanı bize katması ve olumlu özelliklerini ön plana çıkarma şeklinde kullanılır. Olumlu kendini sunma, bir grubun ideolojisini tanımlayan olumlu benlik şemasına bağlı olduğundan ideolojiktir. 'Haydi Gel Bizimle Ol' programında çağdaş, Atatürkçü ve feminist bir kadın olan Türkan Saylan'a ilişkin böyle bir söylem geliştirilir.

"… Türkan Saylan altın harflerle cumhuriyet tarihine adını yazdı. Ayrıca eğitim tarihine de adını yazdı. Gücü olmayan fakir ailelerin çoluğu çocuğunu tarikatların elinden kurtarmak için başlattığı proje, bence cumhuriyet tarihini en iyi projesidir" (21 Mayıs 2009) Bu strateji ile kadın kimliğini bize katarak olumlu kendini sunma güçlendirilir. Burada kanıtsallık startejisi de bu yolla kullanılmış olur.

Otorite (kanıtlama): Programda tartışma konularını desteklemek için bazı otoritelerden faydalanılır. Bu genellikle bilimsel çalışmalar, medyadaki yorum ve haberler biçiminde olabilmektedir. Cinsellikle ilgili söylemlerde bu yola gidilir. Kadınların cinsel hayatlarında mutsuz olduklarına ilişkin tartışmada bir bilimsel çalışma kanıt olarak sunulur.

"…Uludağ ünv bir araştırma yapılmış. Türkiye'de beş kadından biri hayatında cinsel yönden hiçbir zaman tatmin olmamış. Üç kadından biri zaten cinselliği istemiyormuş… Kadın zaten ben seviyorum, istiyorum demeye utandığından öyle bir sonuç çıkmıştır bence beşte bir biraz düşük bir rakam beşte ikiden fazla olabilir…Türkiye 'de severek, isteyerek evlenen insan sayısı o kadar az ki tanımadığı bir adamı ailesi karar veriyor, sen git bunla evleneceksin! İlk defa gördüğü bir adamın koynuna girmek zorunda kalıyor. Bu insanda herhangi bir cinsel arzu yaratabilir mi? …New Castel Üniversitesi bir araştırma yapmış zengin erkeklerle evlenen kadınlar cinsel yönden çok tatminkar olabiliyormuş…" (22 Ocak 2009)

Cinsellikle ilgili tartışmalarda daha çok otorite kullanma yoluna gidilmiştir. Otorite bir anlamda kanıtsallığı, güvenilirliği ve nesnelliği beraberinde getirdiği için etkili bir ikna stratejisi olarak söylemde yer alır. Özellikle cinsel tercihlere ilişkin tartışmada uluslararsı bir mahkeme kararına başvurulur.

"… Çağdaş toplumlarda insanlar cinsel tercihlerinden ötürü ayrımcılığa uğrayamaz şeklinde AİHM kararı var…bizim çok bir korkumuz var oramızdan buramızla. Hemen bir şey oldu mu ona fahişe, buna eşcinsel. Demek aşağılarda çok mu kıpırdanıyoruz acaba…" (21 Mayıs 2009).

Programı sunan kadınlar kimliklerinin yönünü belirtmek, kendilerini sunmak için gazetede çıkan bir manşeti otorite olarak kullanırlar.

"…Milliyette Hillary Clinton'un bizim program gelmesine ilişkin "Ilımlı İslama No" manşeti ile çıktı. Altına da bizim fotoğrafımızı koydu. Bu, bize çok anlamlı geldi. Çünkü biz birazda böyle algılanmıştık…" (12 Mart 2009)

Önvarsayım (anlam): Önvarsayımlar, doğru ya da yanlış olması önemsiz olup, doğru olarak kabul edilen önermelerdir.

"…Son yıllarda kadınların toplum içindeki yeri çok geriledi. Gittikçe geri plana itiliyoruz ve sesimizin kesilmesi isteniyor." (7 Mart 2009). Burada yapılan bir araştırma ya da bilgiden çok önvarsayımla söylemselleştirilen kadın kimliğinin durumu ortaya konulur. Onlar ya da erkekler tarafından bu olumsuzluk yaratılmaktadır.

"…Kariyersiz bir kadının hayatta sıfır olduğuna inandım. Kariyerli bir kadının uslubu, duruşu, hayattaki güveni, daha güçlü olması bambaşka oluyor…çalışmayan kadın eşit olamaz…kadının çalışması kadını özgürleştiriyor…" (12 Mart 2009). Bu ön varsayımda da toplum içindeki kadının konumu söylemselleştirilir. Olumlu anlamda kadının modern hayattaki yeri işaret edilir. Buradaki eşitlik erkeklere yani onlara ilişkin eşitliktir.

Sayı Oyunu (retorik, kanıtlama): Birçok iddia güvenilirliği belirtmek için, iddiayı güçlendirmek için kullanılır. Aynı zamanda tarafsızlığı da sayı oyunları kolayca sağlar. Rakamların kullanılması iknayı güçlendirir. Kadınların cinsel hayatlarına ilişkin yapılan araştırmalarda rakamlar kullanılarak ikna arttırılır.

"…Uludağ ünv bir araştırma yapılmış. Türkiye'de beş kadından biri hayatında cinsel yönden hiçbir zaman tatmin olmamış. Üç kadından biri zaten cinselliği istemiyormuş… Kadın zaten ben seviyorum, istiyorum demeye utandığından öyle bir sonuç çıkmıştır bence beşte bir biraz düşük bir rakam beşte ikiden fazla olabilir…" (22 Ocak 2009)

Sınıflandırma (anlam); İnsanlar etrafındakileri sınıflandırma eğilimindedir. Programdaki tartışmaların en tipik özelliği kadının ikinci sınıf vatandaş olduğu ve erkeğin öncelikli olduğunun vurgusunun yapılmasıdır. Sınıflandırma yapılırken kadının toplum tarafından ikinci sınıf olarak nitelendirildiği söylem yapısı inşa edilir. Bu koşullarda erkek birinci ve öncelikli sınıftadır. Kadın ise engellenen ve ötekileştirilen konumundadır.

"…Kadınlar ikinci sınıf vatandaş oldukları için ben bunu istiyorum dediğinde dur bakalım cevabını alır…" (5 Mart 2009)

Genel ideolojik strateji, olumlu kadın kimliğini sunma ve olumsuz ötekini sunmadır. Bu olumsuz öteki erkek, siyasi iktidar ve kendinden olmayan şeklinde ortaya çıkmaktadır. Programda bu olumlu kendini, olumsuz ötekini sunmada aşağıdaki örnekler verilebilir.

"…parası olan erkek kadın üzerinde egemenlik kurmak istiyor…" (5 Mart 2009)

"…kadın milleti erkek milletinden daha fazla kendini geliştirmek istiyor. Tabi geliştirmek ister…bizde kadın hep geride kaldığı Türkiye'de kendini ikinci sınıf vatandaş olarak gördüğü için gelişmelerde de öncülük ediyor. Çünkü onun kazanacağı şey var, erkeklerin kaybedeceği şeyler var…Kadın bir şeyler kazanmak için toplumsal gelişmenin lokomotifi olabiliyor…" (8 Ocak 2009)

"…kadınlar engellilerden farklı değil…Zaten onu aramıyoruz. Siyasette kadın var mı? Yok zaten Allah aşkına her seçimde moralimi bozayım…" (2 Nisan 2009)

"…Türkiye'de kadınlar ikinci sınıf vatandaş oldukları için özgürce söyleyemiyor. Ben bunu istiyorum diyemiyor. Diyemediği için adamı istediklerini yapabilmesi için idare ediyor. Dolaylı bir şekilde istediğini elde ediyor…" (5 Mart 2009)

Sözlükselleştirme (biçem): Kadın, kadın hakları ve kadın sorunlarına ilişkin programdaki tartışmaların belirli sözlüksel parçalardaki temel düşünce ve inançları ifade etmesi gerekir. Kadının insanca yaşaması, modern dünyaya ait haklarına kavuşmasına işaret eden, dolaylı olarak erkeğin olumsuz özelliklerini sunan genel ideolojik stratejisini

sözlükleştirme düzeyinde yerine getiren olumsuz ifadelerle sonuçlanır. Kadın için ötekilerin söyleminde "ikinci sınıf vatandaş", erkek için "azgın teke", "erkek milleti" Kadın için mal ifadesinin kullanılması bunlardan bazılarıdır. Olumlu kadın söylemlerinde "biz kadınlar", "güçlü", "anaç" gibi ifadeler kullanılır.

Yadsıma ifadeleri (anlam): Olumsal kendini-sunma ve olumsuz ötekini suunma ideolojiye dayalı eleştirel yaklaşımları içerir. Kabul etmeler, empati vs yadsıma ifadesinin olumlu bölümünü nitelendirir ama sözde olarak kalır.

"…Türbanı giymekte 20.yüzyıla ait bir davranış değil o başka…Onlar bireysel tercihleri mi değil mi bilmiyoruz. Ne kadar dayatma var, bilmiyoruz. Onlar hidayete erdiler de başlarını örttüler mi bilmiyoruz. O konu bireysel tercih olarak ele alınmamalı…" (5 Mart 2009)

SONUÇ

Söylem düzeni, kapalı ya da katı bir sistem değildir. Güncel etkileşim sürecinde söylemi gerçekleştirenler tarafından riske atılan açık bir sistemdir. Bu açık sistemde söylemler yeniden ve yeniden üretilir. Bu çalışmada çözümlenen kategoriler feminizm düşüncesinde günümüz kadını, kadın karşıtlığı ve erkek karşıtlığı ile ilgili şeyleri göstermektir. Kadınların erkeklere ilişkin feminist ideoloji temelli düşüncelerinin, erkek-kadın karşıtlığının kurulması ve feminist söylemin bütün özelliklerini büyük ölçüde denetleyen kadının kendini olumsal sunma, erkekliği hegemonya ile ilişkilendirerek olumsuz sunma stratejisi sayesinde söylemi ne kadar güçlü biçimde etkileyebileceğini göstermektir.

Feminist söylem, hem bu söylemden uzaklaşarak hem de stratejileri tersine çevirerek, ataerkil söylemlerin zararlarını tersine çevirmiştir. Ancak feminist söylem, ataerkil söylemden beslenen basmakalıp yapılarla, bir anlamda ataerkil söylemi yeniden üretmiştir. Çeşitli kategoriler ve örneklerle ilgili kısa çözümlemeler, medyada feminist söylem ve bu söylemin belirli yapıları ve hareketlerinin temeli, feminist söylemin daha geniş toplumsal-politik konularda nasıl rol oynadığına ilişkin tespitler sağlamıştır. Böylece baskın kadın söylemleri ile kadına ilişkin sorunların nasıl irdelendiği, kadınlara ilişkin ötekilerin ne tip söylemler ürettiğinin kadın bakışı ile ortaya çıkarılması, kadının toplumda nasıl ve niçin ikincileştirildiği kurulan söylem stratejileri ile belirlenmiştir. Günümüz, çağdaş kadına ilişkin ipuçları güncel deneyimler arasına yerleştirilen söylemlerde tespit edilmiştir. Bu söylemlerde, cinsellik doğal bir süreç olarak söylemselleştirilirken, laiklik karşıtı olanlar gelenekçiler ile özdeşleştirilmiştir. Kadının eğitimli olması ve sanata yakın duruşu yine kodlanan söylemler olarak tespit edilmiştir. Laik olduğunu anlatabilmek için baş örtmek isteyen erkeklere karşı çıkılmış, eğitimin kadını özgürleştireceği ima edilir-

ken yine özgürlüğün erkek hegomonyasından kurtuluş olarak ima edilmiştir. Cinsellik programda olağanlaştırılan bir söylem yapısı ile kurgulanmış, kadınsı söylemlerle bu desteklenmiştir. Sanata ilişkin söylemlerde öteki yani erkek üzerinden stratejiler üretilmiştir. Programda günümüz modern kadın, cinselliğini ve kadınlığını rahat yaşayan, eğitimli, laik düzene bağlı ve sanatı hayatın içinde kabul eden bir söylemsel yapı ile kurgulanmıştır. Çalışmada örneklemin çözümlenmesi sürecinde her bir kategori ve örnekler feminist düşüncenin söylem üzerindeki etkisini göstermiş ve bu çerçevede her bir kategoride feminist söylemin etkisi gözlemlenmiştir.

"Feminizm içinde kadınlar olarak kadınlar adına konuşma gereği vardır. Ancak bu yapıldığı anda muhalefetle karşılaşır. Kadınlar tanımlanmayan bir istekler alanı haline gelirler (McRobbie, 1999; 106)" yorumunda olduğu gibi, "Haydi Gel Bizimle Ol" programı da sadece program süresince ürettiği söylemlerle değil, program sonrasında ana akım medyanın ürettiği haber ve içeriklerle toplumsal gündemde yer almıştır. Bu gündemde yer alış günümüz kadınına ilişkin yeni söylemlerin medyanın farklı alanlarında yeniden tekrarlanmasına ve eklemlenmesine neden olmuştur. Bu çalışmanın diğer önemli sonucu, kadına dair söylemsel stratejilerin oluşturulamadığının görülmesidir. Program ataerkil söylem düzenini eleştirmekle beraber, kadına olumlu anlamlar yüklerken yine erkek kimliği üzerinden hareket eder. Programda sadece cinselliğe ilişkin söylemlerde, kadına ilişkin yapılar kullanılmıştır. Bu yeniden üretim ataerkil söylemleri güçlendirme işlevi görürken, kadının olumsallığı ve gücüne ait söylem stratejilerinin geliştirilmemiş olması da yine ataerkil düzenin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Medya alanında her şeye rağmen, feminist ideolojinin söylem yapılarını oluşturduğu için Türk televizyon alanında haklı bir öneme sahip bir program gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Aslan, Özlem (2007) "Hadi Gel Bizimle Ol Nimet Demir'le Olmadı"

http://bianet.org/biamag/kadin/102830-haydi-gel-bizimle-ol-nimet-demir-le-ol-madi. erişim.10 Kasım 2007

Berkan, İ. (2009) "Çağdaş Kadın nedir?" Radikal. 20.05. 2009

Berktay, F. (2004) "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye" Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları. No 7. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.

Çaha, Ö. (1996) Sivil Kadın (Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın). Çev: Ertan Özensel. Ankara: Vadi Yayınları.

Eggins, S. and Iedema, R. (1997) "Difference Without Diversity: Semantic Orientation and

Ideology in Competing Women's Magazines" in R. Wodak (ed.) Gender and Discourse. London: Sage

Fairclough, N. (1998) "Political Discourse in the Media: An analytical Framework" Approaches Media Discourse. Ed: Allan Bell ve Peter Garrett. Oxford: Blackwell Publishers.

Fraser, Nancy (1998). The Uses and Abuses of French Discourse Theories for Feminist Politics. In: Marinello, Silvestra & Bove, Paul A. (Eds.) Gendered Agents-Women and Instituonal Knowledge, London: Duke University Press

Gencel-Bek, M., M Binark (2000) Medya ve Cinsiyetçilik. Ankara: Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi yay.

Jorgensen, M., L. Phillips (2002) Discourse Analysis as Theory and Method. London:Sage

Kızılçelik, S., Y.Erjem. (1996) Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü İzmir: Saray kitabevi.

Kotthoff, H. and Wodak, R.(1997) Communicating Gender in Context. Amsterdam: John Benjamins.

Lazar, M. M. (Ed.). (2005). Feminist critical discourse analysis. Gender, power and ideology in discourse. New York: Palgrave Macmillan

Masciarotte, Gloria-Jean (1991) "C'mon, Girl: Oprah Winfrey and the Discourse of Feminine Talk" ss. 81-110 i Genders, nr.11

McRobbie, A. (1999) Postmodernizm ve Popüler Kültür Çev: Almıla Özdek. İstanbul: Sarmal yay.

Mills, S. (2002) Third Wave Feminism Linguistics and the Analysis of Sexism and Naming Practices. Plenary lecture at IGALA 2, University of Lancaster, UK

Morse Margaret (1986) "The Television News, Personality and Credibility: Reflections on the News in Transition" Tania Modlesky (red.) Studies in Entertainment. Bloomington: Indiania University Press.

Saktanber, A. (1990) "Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne". Kadın Bakış açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın. Der: Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim yay. S: 195-215.

Sancar, S (2003) "Üniversitede Feminizm, Bağlam, Gündem ve Olanaklar" Toplum ve Bilim Dergisi. Güz (97).

Shattuc, Jane M. (1997) TV Talkshows and Women. New York, London: Routledge

van Dijk, T. A. (1997) Discourse as Social Interaction. London: SAGE Publications Ltd.

----------(1998) "Opinions and Ideologies in the Press" in A. Bell ve P.Garrett(ed) Approaches to Media Discourse, Oxford: Blacwell

----------(2000) Ideology and Discourse. A Multidisciplinary Introduction. An internet course for the Universitat Oberta de Catalunya, July.

----------(2006) Ideology and Discourse Analysis. Jornal of Political Ideologies. 11(2), 115-140

----------(2008) Discourse, knowledge, power and politics- Towards Critical Epistemic Discourse Analysis. Lecture CADAAD 2008, Hertfordshire, 10-12 July

Whelehan, I. (2000).Overloaded:Populer Culture and the Future of Feminism. London: The Women's Press

Wetschanow K. (2003) A discourse -analytical study of the politics of representation in Austria. Unpublished dissertation. University of Vienna.

http://www.ntvmsnbc.com/

BÖLÜM 4

İSLAMİ FEMİNİZM VE MEDYA[1]

(Medya metinlerinin çözümlenmesinde söylemsel-tarihsel yaklaşım)

"Kadının ufkunu genişleterek güçlendirin aklını; körü körüne itaat sona erecektir; ancak iktidar her zaman körü körüne itaate ihtiyaç duyduğundandır ki zorbalar ve şehvet düşkünleri, haklı olarak karanlıkta tutmaya çalışırlar kadını; çünkü bunlardan birincisinin tek istediği bir köledir, ikincisinin istediği ise elinde tutacağı bir oyuncak. (Wollstonecraft, 1792)

Eleştirel söylem çözümleme yaklaşımlarından Wodak'ın sunduğu tarihsel yaklaşım, yorumları bütünleştirici ve analiz edici bir yaklaşım içerir. Tarihsel yaklaşımda önemli olan, söylemde ideoloji ve güç ilişkileridir. Bu ilişkiyi açıklamak için Wodak stratejiler üzerine yoğunlaşır. Söylemdeki ideoloji stratejiler aracılığıyla yorumlanabilecektir. İslami feminizmi medya söylemlerinde yorumlayabilmek bu ideolojiyi yönlendiren stratejilerle açıklamak mümkün olacaktır. Çünkü İslami feminizm medya gündeminde türban bağlamında söylemselleştirilmişitr. Türbana ilişkin söylemler ise belirli stratejilerle medya haber ve yazılarda yer almıştır. Bu stratejileri ortaya koyabilmek için, İslami feminizm ve medya söylemi çalışmasında söylem-tarihsel yaklaşım benimsenmiştir.

İSLAMİ FEMİNİZM NEDİR?

Feminist hareket, kendi gerçeği genel bir teori ile açıklanamayan bir hareket olup, çok sayıda feminist yaklaşım bulunmakta, genel olarak ekonomik ya da siyasi sistemlerle bağlantılı olarak feminizm açıklanmaya çalışılmaktadır. Liberal feminizm, radikal feminizm ya da sosyalist feminizm gibi İslami feminizm ya da İslamcı feminizm bu tip melez düşüncelerin bir başka örneğidir. İlk kez bir organizasyon olarak, I. Uluslar arası İslami Feminizm Kongresi, 2005 yılında Katalan İslam komitesi tarafından Barselona'da düzenlenir. Düzenleme komitesinden Abdennur Prado, İslami feminizm'in, bir taraftan Müslüman kadınları batılılaştırmaya bir alternatif sunarken, diğer taraftan İslam'ın ataerkil yorumları üzerinde düşünmeye çağırdığını ileri sürer. Kongre'de İslam'ın, kadınları ezdiği iddialarına karşın, İslam'ın yapısının içinde özgürlüğü bulabildiğini düşünebilen

Bu çalışmanın ilk hali "Head Cover From The Point of Liberalization and /or Subduing Views Presentation of Islamic Feminist Approach in Media" başlığıyla 6th International Symposium Communication in the Millenium İstanbul, 14-16 Mayıs 2008'de sunulmuş ve kongre kitabında yer almıştır (Ankara: Lazer ofset Vol1. s. 145-157).

bir kadın hareketi olduğu yorumu yapılır (Spain Today, 2005). Bu çerçevede İslami feminizmin kendi hareketini bir adım daha ileriye götürdüğü II. İslami Feminizm kongresi (Barcelona, 2006) sonuç bildirgesinde *"İslami feminizm, global feminist hareketleri bütünleyici bir role sahiptir."* yorumuyla kapsayıcı bir role büründürülür. Aynı kongrede "Islamic feminism: its discontents and its prospects" başlıklı çalışmada Valentine M. Moghadam İslam düşüncesi ile feminizm arasındaki ilişkiyi sorgular. İranlı düşünürlerin söylemlerini değerlendirdiği bildirisinde Moghadam *"İslam nasıl feminizmle uyuşturulabilir?", "Feminist ya da İslami feminist olarak peçeleriyle cinsiyet eşitliği ve kadının gelişmesi hareketlerini yürüten kadınlar İslam yapısı içine katılabilir mi?"* sorularını cevaplamaya çalışır.

İlk İslami feminizm tartışması 1994 yılında İranlı tarihçi ve toplumsal cinsiyet teorisyeni Afsaneh Najmabadi'nin Londra Üniversitesi'nde yaptığı konuşmayla gündeme gelir. Bu konuşmada din adamı ve laik feministlerin arasında bir diyalogu açan bir reform hareketi olarak İslami feminizm tanımlanır. Najmabadi, her ikisi de Tahran'da yayınlanan kadın dergisi Zanan ve Farzaneh'de İslami feminizmle ilgi yazılar yazmaya başlar. Najmabadi'nin yazıları kadın hareketi açısından önemli kabul edilen ve tepki çeken yazılar olarak yorumlanır (Moghadam, 2005). Najmabadi İran'da yaşanan İslam devrimi ile toplumsal cinsiyetçilik arasında ilişki kurduğu yazılarında, İslam, laiklik, ulusalcılık ve feminizmi değişen ilişkiler dahilinde yeniden ele alır ve uzlaştırmaya çalışır (2008). Yine İranlı yazar Mir-Hosseini'de İslami feminizm ile ilgili yazıları ile dikkat çeker. Yazar, İslami yapıda kadına verilen annelik rolü ile sınırlı olmasını, çok eşliliği ve İslam'daki aile hukukunu eleştirir. İran İslam Cumhuriyet'inde kadının haklarının korunmasındaki başarısızlık, Mir-Hossein'i kadının yerini tartışırken yerel bir feminist bilincin ortaya çıkmasına neden olan bir bilinçlenmeye götürür. O'da Najmabadi gibi Zanan'da yazar.

Müslüman ülkelerdeki kadın sorunlarını, İslami perspektifle çözmeye çalışan bir paradigma içeren İslami feminist yaklaşım köklerini İran'dan alır. Katalan İslam topluluğu başkanı Prado, İslami feminizmi Valentine Mogahadam'ın yorumuyla açıklamaya çalışır*: "İslami feminizm, Kuran merkezli ataerkil yorumlara, batı tipi stereotipilerin ve İslami tutuculuğun çürütülmesine alternatif bir bakış sunan bir reform hareketidir. İslami feministler, kadınların yasal durumu ve sosyal konumlarını eleştirir, yasalar ve geleneklerle aile içinde, ekonomide ve siyasi örgütlerde kadınların alt konumlara yerleştirildiğini kabul eder. İslami feministler, İslam'ın ataerkil yorumlandığını kadının konumunun İslam'ı yasalarla değil dinin çarpıtılması ile belirlediğini ileri sürerler"* (Prado, 2005).

İslami feminizm düşüncesi kurumsal bir çerçevede, ilk defa 400'e yakın katılımcıyı bir araya getiren Birinci İslami Feminizm Kongresi ile gerçekleşir. Bu kongrede sunulan bildirilerle İslam ve feminizm düşüncesinin tartışılmasının yanı sıra, yayınlanan sonuç

bildirgesi ile İslami feminizm yaklaşımına ilişkin temel göstergeler oluşturulur[2]. Bu maddeler genel olarak aşağıda sıralanmıştır;

- İslami feminizm ataerkil İslam yaklaşımlarına bir alternatiftir,
- Feminizmin bu biçimi Kur-an ayetlerine ve Kur-an'ın ataerkil düzeni desteklemediği görüşüne dayanır,
- İslam kadına özgürlük verir ve statüsünü değiştirir. Fakat bunun için 21. yüzyıl toplumunun değişimlerini dikkate alarak kadın kendi cihadı için mücadele etmelidir,
- Kadına karşı ayrımcılığa ilişkin kanunların değişmesine yardım edilmelidir,
- Kadının karar verici yapılara katılımı desteklenmelidir,
- Şeriatın sınırladığı kavramlarla erkekler tarafından oluşturulan yasalar arasındaki ayrımcılığa dikkat edilmelidir,
- Kadınların erkeklerle eşit haklar elde etmesinde erkekler destek olmalıdır,
- İslami gelenekler temelinde bireysel ve ekonomik özgürlük, mülk sahibi olma hakları savunulmalıdır,
- Müslüman kadın hakkı olarak, kadınların camilere giriş hakkı savunulmalıdır,
- Global feminist hareketler, İslamın meşru yorumunu ve kriter farklarını dikkate almak zorundadır,
- Müslüman olmayan feministlere, en cinsiyetçi ve gerici İslam yorumlarını kabul etmemesi çağrısı yapılmalı ve Müslüman kadın hareketi ile global feminist hareketler arasında bir birliktelik kurulmalıdır,
- Feminizmin ayrımcu söylemini tek bir söylem olarak kabul edemeyiz, feminizmin yeniden konuşulması gerekir,
- Çatışmadan kaçınmalı ve diyalog üretmek zorundayız. Bilgiyi paylaşmak ve birliktelik inşa etmek durumundayız.

Belirli öngörüleri olan ve çözümler üreten Birinci İslami Feminizm Kongresi sonrası bu hareketin belirli bir ivme kazandığı gözlemlenir.

Badran (2007) "Feminism beyond East and West – New Gender Talk and Practice in Global Islam" isimli kitabında kadınların bu feminizm hareketine ilişkin savlarını temellendirirken İslami kanıtları nasıl kullandıklarını gösteren ilginç örnekler aktarır. Yazar, kadınların ataerkil yaşam biçimine getirdikleri eleştirilere dayanak bulmak için, Kuran'da üzerinde ısrarla durulan ve Tanrının gözünde kadın olsun erkek olsun bütün insanların

2 http://feminismeislamic.org/1congres/conclusions/, erişim: 27 Mart 2010

eşit olduğu fikrini vurguladıklarını belirtirken, bu kadınların Kur-an'dan ve Hadis külliyatından yola çıkarak ortaya koydukları yeni tefsirlere değinir. Badran'a göre İslami feministler, Kuran'ın bazı ayetlerini ve de bazı Hadis yorumlarını yeniden ele alırken, geleneksel yorumlar her defasında erkek egemen söylemin taraftarlarınca, erkeğin üstünlüğünü vurgulamak için kullanılmış ve kullanıldığı fikrinden yola çıkılmaktadır. Badran (2007), kadınların yeniden ele aldıkları bu ayet, hadis ve geleneklere başta dilbilimsel analizler ya da başka bağlamlarla yaklaşılarak, cinsiyet eşitliğini destekleyen sonuçlar sağlanmaya çalışıldığı yorumunu yapar.

Van-Doorn Harder (2005) Müslüman toplumlarda feminist hareketlerin iki biçimde ortaya çıktığını ileri sürer; biri batı orijinli seküler feminizm, diğeri de Kuran ve hadisin eşliğinde yapıcı bir eşitliği savunan İslami feminizm. Feminizmin bu yeni biçiminin Müslüman kadının pozisyonunda geliştirici bir etken olabileceği ileri sürülür (Mogahadam, 1993). İslami rejimle yönetilen ülkelerde kadının kendini ifade etmesi, ancak İslami taahhütleri çerçevesinde mümkün olabilmektedir. Bu ülkelerdeki İslami feministlerin yaklaşımları, sadece dinsel taahhütleri yerine getirmek ve eşit haklara ulaşmakla sınırlı olmayıp, insan hakları, çalışanların hakları ya da toplumsal sorunlarla sekülerist bir kadın gibi ilgilenebileceği yorumunu yaparlar. Bu noktada düşünceleri, İslami taahhütleri bir kadın olarak yerine getirmesi, sosyal hakları elde etmek için etkili bir strateji olabilir, biçimindedir. Bu taahhütler, ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir. Mesela, İran'da kadınlar için, peçeyi giymenin çalışmaya erişimi sağlayabilmesi gibi (Hilsdon ve Rozario, 2006). İslami feminizmin, İslam dünyasındaki günümüzle uyuşmayan kadın-erkek ayrımı ve erkeklerin üstünlüğü söylemine karşı, kadınların eşitliğini savunan bir düşünce sistemiyle İslam düşüncesini harmanlamaya çalıştığı gözlemlenir.

TÜRKİYE'DE İSLAMİ FEMİNİST HAREKET

Kökleri İran'a ve Malezya'ya uzanan ve İslam rejimiyle yönetilen ülkelerde gelişen İslami feminizm düşüncesi, ülkemizde de belirli düzeylerde geliştirilmeye çalışılan bir hareket olduğu görülür. Türkiye'de türbanın Üniversitelere girmesi düzleminde tartışmalar, feminist hareket açısından kadın özgürlüğünü sınırlı da olsa gündeme getirir. Ancak bu tartışmalarda, feminist açıdan örtünme olgusuna bütün olarak bakılmaz. Örtünme olgusunun, sadece örtü takanın özgürlüğü değil tüm kadınların özgürlüğü temelinde ele alınmaması bu düşünceyi daraltır. Öte yandan, örtü olgusu bir anlamda kadınların toplumsal yaşamlarını belirlerken, politik mesajlardan ve ataerkil düşüncelerden de kaçamaz. Bu bütüncül bakışa ilişkin farklı görüşlere rastlanır. "Türban Özgürlük Mücadelesi mi?" başlıklı yazısında Müjgan Arpat (2007) türbanı İslam dini ile erkek egemenliği arasında bağlantı kurarak yorumlar; *"Türban siyasal, İslami bir simge olarak kadının erkekle ilişki-*

sinde eşit olmadığını, kadının erkeğin hizmetinde ikinci sınıf bir insan olduğunu, cinsel bir obje olarak görüldüğünü, bu nedenle kapanması gerektiğini ve cinsel özgürlüğünün olmadığını simgeliyor. Türbanla birlikte bir taraftan görüntü itibariyle vücut hatlarını gizleyen, cinsiyetsiz bir kadın yaratılırken, diğer taraftan kadının tüm davranış biçimleri ve yaşam koşulları da buna uyarlanıyor." Örtünme yanlısı kadınlar ise Arpat (2007)'ın bu düşüncesine karşı çıkarak kadının örtüyle özgürleştiği fikrini savunur (Akagündüz, 2006; Şişman, 2005). Ancak bu düşünceler İslami feminizm düşüncesi çerçevesine alınmaz.

İslam dinine bağlı kadının özgürleşmesi olarak türban tartışmaları çerçevesinde, Türkiye'de İslam ve feminizm kelimelerinin bir arada medyada yer alışı ilk defa, haftalık haber dergisi Nokta'nın 20 Aralık 1987'de yayımladığı 'Türbanlı feministler' dosyası ile olur. Onun öncesinde Ali Bulaç'ın (1987) "Feminist Bayanların Kısa Aklı" yazısı ile Müslüman kadının feminist olmasına gerek olmadığını iddia ederken, feminist hareketi aşağılar. Feminist kadınların yanında, Türk siyasal kültüründeki üniter kamusal alan anlayışına karşı alternatif bir oluşumun da İslamcı kadın gruplarından geldiği ileri sürülür. Özellikle askeri yöneticiler, bir kısım bürokrat ve üniversite yöneticilerinin kamusal alanda "tek tip" bir kadını ön gören politikasının, türbanlı kadınlar tarafından delindiği varsayılır. Henüz anayasal ve hukuksal bir güvence kazanmamış olmakla beraber tek tip kadın prototipinin örtüyle aşınma süreci toplumsal düzeyde bir taban bulur (Çaha, 2006). 1980 sonlarından itibaren örtü popülerleşir ve muhafazakâr erkeklerin tasvip ettiği, kızlarına, eşlerine, kız kardeşlerine dayattığı bir giysi haline gelir (Çakır, 2000). Bir anlamda türban, toplumsal düzeyde erkek egemenliğinin onayını kazanan bir giysi olmuştur. *"Kadınlar teslim olmayın. Başınızı örterek özgür olamazsınız. „Başınızı örtme özgürlüğü" sizi eve kapatmak isteyen erkek egemenliğinin evvel eski, ama itiraf edelim, şimdi siyasal hedeflere kilitlenmiş büyük rüyasıdır.*" diyerek kadına seslenen Öz (2008) türbanın kadına özgürlüğü değil baskıyı getireceği endişesini taşır. Örtünme bu anlamda "özgürlük mü?" yoksa "baskı mı?" açısından toplumsal düzlemde sorgulanır.

Örtünmeyi seçen kadınlar, kamusal alana örtüleri ile çıkmak isterlerken meslek seçimleri, İslami kurallara ve ataerkil düzene bağlı olarak belirli alanlarla sınırlanır. Örtülü olmayan feminist çevrenin örtünün özgürlüklerini sınırlandıracağı söylemi karşısında *"örtünün bizim cinselliğimize ve doğurganlığımıza hapsedip etmediği bizim sorunumuz"* cevabını verirler. Ayrıca örtünün kadını metalaştırmaktan uzaklaştırdığı yorumunu yaparken siyasi açıdan, İslami rejimin yaygınlaştırılmasında kadın ve örtüsünün araçsallaştırıldığı ihtimali göz ardı edilir. Göle (2004) türbana ya da kadının örtünmesine kadının kimliği, kadın üzerinden modernitenin sorgulanması ve sosyal değişim açısından yaklaşır. *"Kadının örtünmesi, hem siyasallaşan İslam'ın, hem de cinsiyet ayrımı üzerine kurulu kadını ev içi, mahrem alandaki rolleriyle kısıtlayan İslami örgütlenme biçiminin talepkar*

bayrağı olmaktadır." diyen Göle kamusal alana çıkan kadının mahrem alan içinde zorlama yarattığı görüşünü ileri sürer. Sevda Alankuş-Kural (1997) Müslüman kadın kimliğini düşünsel alanda sorgulayan Mektup dergisine ilişkin yapmış olduğu analiz çalışmasında politik İslam'ın kadın hareketlerine olan etkisini inceler. Derginin kadınlara yönelik yarattığı gündemin, İslam'da kadın, peygamberin aile hayatı ve eşleri, Asr-ı Saadet de Kadın, kadının seçme ve seçilme hakları, kadının aile ve toplumsal yaşamda görevleri, örtünmenin biçim ve koşulları gibi başlıklardan oluştuğunu tespit eder. Alankuş-Kural (1997) Müslüman kadınların haklarını elde edebilmek için feminist akımlara olan yaklaşımlar, İslam ve feminist kelimelerini daha sonraları bir araya getirir yorumunu yapar.

İslami feministler, bireysel haklar ve cinsel yaşama ilişkin beklentilerin yanında İslami yaşam tarzına ilişkin talepleriyle dikkat çekerler. Buna göre İslamcı feminist kadınlar, İslami hakları şöyle sıralamaktadırlar: „Camiye girmek, hatta camiye ana kapıdan girmek, musallaya görsel ve işitsel erişim, erkeklerden bir bariyer ile ayrılmadan musallada dua etmek, cemaate seslenmek, imam olmak, tüm aktivitelere katılmak." (Dilek, 2007). İslami feministler fuhuşa, kadın bedenin meta olarak kullanılmasına, kocalarının soyadını taşımaya, dayağa ve genelevlerin yaygınlaştırılmasına da karşı çıkarlar. Bugün geleneksel ailede yaşanan sorunların dinden kaynaklanmadığını dile getirirler. Müslüman feministlere göre, dinle ilgisi olmayan, ulusal, kültürel ve yerel değerlerin dinle karışması sonucu kadınlar yüzyıllar boyu ezile gelmiştir (Kara, 2006). Feminizm ile İslamı bir arada düşünemeyen hatta feminizm kelimesinin kara leke olduğunu ileri süren örtülü kadınlar*ın çoğu 'feminist' olarak tanımlanmak istenmez (Akagündüz, 2006). İslam ve feminizm birlikteliğinin 'stratejik bir boyutu' olduğu yönündeki görüşler, bu melez düşünceye uyabilecek bir kadın olmadığını öne sürer. Feminizmi reddeden Şişman (2005) İslami feminizmin küreselleşmenin bir sonucu olduğunu iddia eder. Küreselleşmenin Pençesi, İslam'ın Peçesinde isimli kitabında İslam'ın kadın hakları penceresinden yeniden sorgulanmasına karşı çıkarken, "bu görüş hem bir dayatmanın sonucu hem de İslam dünyasının temel dayanağı olan dinî zemini tahrip etme girişimi"* değerlendirmesini yapar. *Dolayısıyla İslami feminizmin Türkiye'de yer bulmayacağını iddia eder. Bu düşünceye göre, İslam'ın günümüze göre İslami feministlerin iddia ettiği gibi yeniden yoruma ihtiyacı yoktur.*

Demokratik Türkiye'de, İran ya da İslamla yönetilen diğer ülkelerden farklı bir İslami feminist hareket bulunmaktadır. Bu ülkeler rejimleri nedeniyle kadınların haklarını İslami taahhütleri yerine getirmekle mümkün iken, din rejimi olmayan Türkiye'de kadınlarda haklarını dini taahhütleri ile birlikte elde etme düşüncesinin yaygınlaştığı görülür. İslami feministler dini, kadın haklarına göre yorumlayıp kendilerine haklar elde etmeye çalışırken, Türkiye'de kadının, haklarını değil İslami haklarını almaya çalıştığı yorumu yapılabilir mi? Bu nedenle Ülkemizde İslami feminizmden değil, kadının İslami hareketinden söz etmek mümkün müdür? Türkiye'de kadın ve örtü tartışmaları İslami feminiz-

me ne kadar yaklaşıyor? gibi soruların cevabını bulmayı amaçlayan bu çalışma soruların cevabını medya söylemlerinde arayacaktır.

İSLAMİ FEMİNİST YAKLAŞIMIN MEDYA SÖYLEMİNDE İNCELENMESİ

Sosyal sorunların tartışma alanı olan medya arenasında türban, yıllardır farklı boyutlarda ve önceliklerde tartışıldı ve hala tartışılmaktadır. Çeşitli boyutlarda yapılan bu tartışmalarda, türban-kadın-özgürlük üçgenin ne kadar gerçekçi olduğu incelenmesi gereken bir konu olarak dikkate alınmayı hak eder. Türbanın Müslüman kadının özgürleştirilmesi, kamusal alana katılmasının bir gerekçesi olarak sunulmasının yanında örtünün siyasi içeriği de göz ardı edilemez. İslami feminizm hareketine ilişkin, İslam ve feminizmi yan yana getirmek istemeyen radikal düşünceler olduğu gibi, Batının küreselleşme düşüncesinin doğudaki politikalarını kadın üzerinden yürütmesine yönelik bir hareket olduğuna dair yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu düşüncenin İslam'ı yaygınlaştırma misyonunu, kadın üzerinden yapılması noktasında tehlikeli bulan görüşler de mevcuttur (Akagündüz, 2006).

Bu çalışma, türbanın feminist düşünce ile birlikte medyada sunumun incelenmesi amacını taşımaktadır. Çalışmada İslami feminizmin türbanla nedenselleşmesi, türban ve feminizmin dilsel örgütlenişi ulusal basın çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Feminist bir okumanın yapıldığı çalışma, özgürlük-türban-kadın ilişkisi açısından anlamlıdır. İslami feminizmin kendi içindeki bölünmelerinin de tespit edildiği bu çalışma, türbanın kadın kimliği üzerindeki düşüncelere yoğunlaşmıştır. Çalışmada, ülkemizde türbanın serbest bırakılmasına ilişkin Anayasa değişikliğinin TBMM'de görüşmelerin başladığı 6 Şubat 2008 ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylandığı 23 Şubat 2008 tarihleri aralığında çıkan köşe yazıları incelenmiştir. Oksidental yaklaşımları ve İslami kimliği ile ön planda olan Vakit gazetesi ile liberal İslam kimliği ile Zaman gazetesi örneklem olarak seçilmiştir. Bu iki yayın organı da türbana feminist açıdan farklı yaklaşımlar ortaya koymuş, türbanı özgürlük bağlamında ele almışlardır. Türbanın siyasi simge olarak nedenselleştirildiği, kadın başörtüsünün devrimler yaratacağı iddiasının gündeminde yer alan ulusal medyada, türbanın İslami feminizm düşüncesi yönünde konumlandırılmasına ilişkin, şu sorulara cevap aranacaktır,

1. Örneklem olarak seçilen yayın organlarında türban söylemi hangi çerçevede konumlandırılmıştır?
2. Türban örneklem seçilen gazete köşe yazılarında İslami feminizm kavramı çerçevesinde nedenselleştirilmiş midir? Hangi stratejilerle nedenselleşmiştir?
3. Basın organlarında dilsel olarak hangi düzeylerde türban-feminizmle örgütlenmiştir?

Türban tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı örneklem dönemindeki köşe yazıları, ideolojik çözümleme yöntemi ile ele alınmıştır. Bu çerçevede eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımları benimsenmiştir. Medyanın baskın gücü ve iktidarı elinde bulunduran seçkinlerin, egemen ideolojiye nasıl hizmet ettiği ve bu çerçevede haberlerin oluşturulmasında neleri öne çıkardığı, neleri göz ardı ettiği, hedef kitlede hangi önyargıları yeniden ürettiği, hangi konularda kamuoyu oluşturmak istediğinin saptanması için eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımı en uygun araştırma yöntemidir.

Çalışmada eleştirel söylem çözümlemesinin dörtlüsünden (bkz.1.bölüm) Wodak'ın sunduğu tarihsel yaklaşım söylemin çözümlemesi kullanılmıştır. Tematik yapının betimlenmesinde, Wodak ve diğerleri (1999: 31) tarafından kullanılan bir üst-kavrama bağlama uygulamasından yararlanılmıştır. Bu uygulamadan Büyükkantarcıoğlu'nun(2001) öykü çözümünde faydalandığı gözlemlenmiştir. Yazara göre, tarihsel yaklaşım oldukça işlevsel imkanlar sunan çoğulcu bir modeldir (Büyükkantarcıoğlu, 2001). Bu çerçevede Wodak *The Discursive Construction of National Identity* isimli çalışmasında (Wodak ve diğerleri 1999: 9-10) tarihsel boyutu içeren üçlü bir sistemle söylemi ele alır;

(1) Öncelikle, bağlam yani bir söylemin kendinden önceki sözcelerle ilişkisinden doğan iç/eş bağlam (co-text) anlatılmaktadır. Bu nedenle çalışmada öncelikle nedensellik kurgusu üzerinde durulmuştur. Türban kavramı bu nedensellik kurgusu ile gündeme gelmekte ve köşe yazılarındaki söylemlerde olumlu ya da olumsuz tepki olarak üretilen sözceler ideolojik boyut taşımaktadır. Bu nedenle türbanın nedenselleştirilmesi çalışmanın analiz kısmında öncelikle değerlendirilmiştir.

(2) İkinci boyut, dil-dışı toplumsal değişkenlerin ve kurumların bütününden oluşan bağlamdır. Buna göre, söylemi üretenin kültürel, ekonomik, dinsel, etnik, politik, vb. konumu ile söyleminin taşıdığı ideolojinin niteliği bağlantılıdır. Bu açıdan ikinci olarak dilsel örgütleniş incelenmiştir.

(3) Üçüncü boyut etkileşim temellidir. Bağlamla ilgili olup söylemin yaratıldığı ortamla ilgilidir.

Wodak (1999; 30)'ın önerdiği söylem çözümleme yöntemini izlediğimiz bu çalışmada Şu süreç izlenecektir;

1. Öncelikle gazete yazılarındaki tematik içeriğin belirlenmesi,
2. Tematik alan içindeki stratejilerin belirlenmesi,
3. Bu stratejiler aracılığıyla söylemdeki dilsel biçim ve yapıların çözümlenmesi.

Bu süreçler çerçevesinde, köşe yazıları içinde öne çıkan tematik alanların belirlenmesi için 06-23 Şubat 2008 tarih aralığında örneklem olarak belirlenen gazetelerde yer alan tüm köşe yazıları ve haberler taranmış, içlerinde türban ya da başörtüsü kelimesi geçen köşe yazıları çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmanın devam eden bölümünde türban kelimesinin hangi kavram, olgu ya da yapılarla yan yana kullanıldığı, bir başka deyişle ilişkilendirildiği yolunda bir okuma yapılmıştır. Bu aşama "türban" kavramına ilişkin bir tematik yapı oluşturma amacını taşımıştır. İslami feminizm, melez bir düşünce olarak literatürde yaygın olmasa da tartışılan bir kavramdır. Bu yaklaşımın paradigmaları yukarıdaki incelemelerde, kadının dini kimliği ile var oluş talebi olarak özetlenebilir. Çalışmada iki ayrı tematik yapı belirlenmiştir. Yazılarda türbanın ele alınışındaki tepkiler, türban çerçevesinde oluşturulan konular, olumlama ya da olumsuzlama, türbana ilişkin düzenlemeler yorumlanırken siyasi partilerin görüşlerinin pozitif ya da negatif biçimde sunma birkaç üst kavram çerçevesinde toplanır. Türbana ilişkin anlatılar iki temel üst kavram çerçevesinde odaklanmaktadır. Çalışma feminist bir okuma yapma amacını taşıdığından, söylemlerdeki alt yapılar, kadın özgürlüğü üst yapısına yönelik olanlar ve diğerleri şeklinde iki temalaştırma boyutunda ele alınmıştır. Çalışmada mevcut dönem içindeki örneklem kapsamındaki gazetelerde yapılan ön incelemede "türban" kelimesinin geçtiği köşe yazılarında ve haberlerde şu sınıflandırmaya ulaşılmıştır:

1- Siyaset ve laiklik bağlamından türban,

2- Kadın özgürlüğü bağlamında türban.

Çalışmada "kadın" bağlamında türban temalaştırmasını içeren köşe yazılarının söylemsel çözümlemesi yapılmış, diğer temalaştırmalara ilişkin analiz sürecine girilmemiştir. Dolayısıyla, kadın-türban ilişkisi açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışma, siyaset-türbana ilişkin çözümlemeleri çalışmanın dışında bırakmıştır.

Wodak'ın eleştirel söylem çözümlemesinde tarihsel yaklaşımının kullanıldığı çalışmada, "türban" kavramının metinlerde nasıl tanıtıldığı ve nasıl sürdürüldüğü, türbana ilişkin niteleyicilerin seçiminde hangi söylemsel tercihlerin belirginleştiği, türban ve türbanla ilgili sunulan olay ve durumların nasıl bir eş dizimsel örüntülemeye dönüştürüldüğü dilsel olarak incelenmiştir.

Bu çalışma da medyanın kültürel işlevleri çerçevesinde bir düşüncenin medya yoluyla yaygınlaştırılması fikrinden hareketle, özgürlük-türban-kadın ilişkisi İslami feminizmin yaklaşımları çerçevesinde sağ yaklaşımları ile konumlandırılan ulusal Vakit ve Zaman gazeteleri çerçevesinde incelenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Öncelikle örneklem olarak seçilen her iki gazetedeki türban ya da başörtüsü geçen tüm haber ve yazılar incelenmiştir. 6 Şubat ile 23 Şubat aralığındaki toplam 18 günde Vakit gazetesinde 56 haber, 72 köşe yazısı, 18 araştırma ve 8 yorumun türban söylemi içerdiği, Zaman gazetesinde ise 93 haber, 45 köşe yazısı ve toplam 14 yorumun türbana ilişkin söylemler inşa ettiği tespit edilmiştir. Bu rakamlar aşağıdaki biçimde tablolaştırılmıştır;

	Haber	Köşe yazısı	Araştırma	Yorum	Toplam
Vakit	56	72	18	8	154
Zaman	93	45	-	14	152

Tablo1. Türbana ilişkin yazıların tür olarak Vakit ve Zaman gazetesindeki dağılımı

Yukarıdaki toplam sonuca bakıldığında 18 günlük dönemde ortalama her bir gazetenin günlük olarak 8 farklı yazı türünde türbanı ele aldığı ve gündeme getirdiği gözlemlenir. Bu konun gazeteler tarafınca gündem olarak belirlendiği ve ön planda ele alındığı yorumuna imkan verir.

Vakit ve Zaman gazetesinde türbanın nedenselleşmesi

Vakit gazetesinde örneklemlerin zaman aralığı olan 6-23 Şubat 2008 döneminde ortalama 72 köşe yazısında türbana ilişkin söylemlere rastlanmıştır. Ortalama olarak günde 4 ya da 5 köşe yazısında türbana ilişkin söylemler kurgulanmıştır. Ancak bu yazıların önemli bir bölümü siyaset, din ve laikliğe ilişkin üst kavramlara eklemlenmiş olarak ele alınır. Kadın türban ilişkisinin ise nadir olarak ele alındığı görülür.

Vakit gazetesi türban yasağını korku ile nedenselleştirir. Burada türban, söylemin dilsel stratejilerinden "olasılık belirtme ve başkaldırma stratejisi" ile inşa edilir. Türban yasağının temel sebebinin, "yasağın yanında olanların inşa ettiği korkular" olduğu şeklinde söylemler geliştirilir. "*Yüzde bir ise niye korkuyorsunuz? Korkmayın! Korkunun ecele faydası yoktur*" (Karakaya, 2008a). Yasağın yanında olanlar ise bu söylem tarafından inançsızlıkla suçlanır. Dilsel olarak yasağı zulüm ve acımasızlıkla örgütler. "*Zulme o kadar alışmışlar ki, kansız kalmış vampirler halinde tavırlar sergiliyorlar... Zulmün kalkabileceğini düşünmek bile çıldırtıyor…*" (Ünaldı, 2008). Başörtüsü yasağını destekleyenlerin korkularını psikolojik rahatsızlıkları ile nedenselleştiren Karahasanoğlu (2008), yazısında korku duyanlara doktora gitmelerini önerirken Eraslan (2008 a), türbanın korku tüneline benzetildiğini ileri sürer. Türban korkunun bir öznesi olarak değerlendirilir. *"Laikliğin elden gitmesinden korkuyorlar!... Düşünce özgürlüğünün kalkmasından korkuyorlar!.. AB hedefinden uzaklaşmaktan korkuyorlar..."(*Karakaya, 2008b) gibi söylemlerle karşılaşılır.

Türban, her durumda İslam dininin bir emri olarak yüceltilen bir söylem olarak nedenselleştirilir. Vakit gazetesinde kadın kimliği "kimlik sunma stratejisi" çerçevesinde türbanla birlikte ele alınır. Türban kadını gizleyen bir örtü olarak kabul edilirken, kadından daha çok dini kurallar önemlidir. Kadının, özgürlüğü ya da köleliği değil dini bir emri uygulaması söz konusudur. Kadının bireysel hakları değil örtü ile onun cinselliğinin korunması ön plandadır. Dini bir emir olan örtü yüceltilir. Taşçı yazısında, "*başörtüsünü basit bir bez parçası olarak görmeyelim; o sonsuz hayatımızı açan bir anahtar niteliğinde niçin olmasın?* sözleriyle türbanı önemsetir (Taşcı, 2008). Vakit gazetesinde türbanı İslami feminist yaklaşımlarla nedenselleştirilmemekle birlikte *"Başörtüsü meselesini sadece dinsel bir hak olarak görmüyorum. Yaşama, düşünme, katılım ve ifade hürriyetini de yanında taşıyan bir var oluş talebi aynı zamanda"* (Eraslan, 2008 b) gibi ifadelerle de karşılaşılır. Eraslan bir başka yazısında (2008c) türbanlı kızlara "Demir Kız!" diye seslenir ve sabırlı olmalarını öğütler, yapılan her baskının onları daha da güçlendireceği yorumunu yapar. Türbanlı kadınlar aynı zamanda güçlü kadın kimliği ile sunulurlar. İLKDER (İlke İlim Kültür ve Dayanışma Derneği) başkanı Özden Sönmez *"İtirazımız var, çünkü dinimizin verdiği haklar ellerimizden çalındı. Artık biz, bizim adımıza kimsenin konuşmasını istemiyoruz. Artık bu zulmün mağdurları olan bizler konuşmak istiyoruz. Müslüman kadını soğuk duvarlar arasına hapsetmeye çalışan anlayışı kabul etmiyoruz ve kınıyoruz. Mücadelemizi Kur-an'da olan haklarımızı alana kadar sürdüreceğiz."* diyerek, türbanı kadın sorunu olarak ön plana çıkarır. Türbanın bir yaşam biçimi olarak ele alınması gerektiği bir başka köşe yazısında ifade edilir. *"Kimsenin yaşam biçiminden dolayı mağdur olmadığı bir düzen oluşturmak mümkün. Gelin hep birlikte bunun için gayret edelim"* diyen Kazcı (2008), başörtüsü yasağının kaldırılmasını yaşam biçimine müdahaleye son vermek olarak yorumlar.

Vakit gazetesinde Türbana karşı eylem düzenleyenler eleştirilir ve çeşitli köşe yazılarında Müslüman olmamakla suçlanırlar. Söylemde "farklılaştırma stratejisi" ile türbana karşı olanlar ötekileştirilir. *"Hem bir dinin kurallarından/emirlerinden/ yasaklarından rahatsız olmak, o dinin bütün alametleriyle yaşanır/görünür olmasına karşı çıkmak, hem de o dine mensup olduğunu iddia etmek anlaşılmaz… Ben Müslüman falan değilim dersin…"*(Noyan, 2008 a) yorumları ile türbana karşı oluş dinsizlik ile özdeşleştirilir. Türbanı savunanlar dindar, karşısında olanlar ise inançsızlar kurgusu yaratılır. *"Başörtüsü zulmü ile hedeflenen İslam'ın örtünme hükmünü hayattan çıkarmak, Kur'an-ı Kerim'de bir gedik açmaktır. Gelecek nesillerin mimarları Müslüman kadınla Kur'an arasında bir kopukluk doğurma gayreti sadece bir cahiliye ahmaklığıdır."* (Aksay, 2008) denilen köşe yazısında İslamiyet öncesi cahiliye toplumlarındaki inançsızlarla türbanı yasaklayan arasında birliktelik kurulur. Amaç türbanı yasaklamanın ötesinde dini hayattan çıkarmaktır. *"Bu iş dinsizlik ötesi bir durum, adeta din düşmanlığına dönüşüyor sanki. Ellerinden gelse kamu-*

dan dini kovacaklar" yorumunu yapan Dilipak (2008) türban tartışmalarını din tartışmasına dönüştürür.

Zaman gazetesinin yazılarında türbanın kadın hakkı temelinde nedenselleştiği yazılara rastlanır. Ancak Zaman gazetesinde de Vakit gazetesinde olduğu gibi Türban dini kurallar çerçevesinde açıklanmaya çalışılırken, korku ve provakasyonlarla nedenselleştirilir. Kadın özgürlüğü olarak türban nadiren nedenselleştirilir. *"Başörtüsü yasağı ayrımcılık; Meclisteki girişimi selamlıyorum"* yorumunu yapan Avrupa Parlamentosu Kadın Hakları Raportörü Emine Bozkurt yasağın kaldırılmasını kadının eğitim ve iş yaşamına katılımı olarak yorumlar. Avrupa İnsan Hakları Alt Komisyon Başkanı Helene Flautre "Din özgürlüğü temelinde inanan kadınlar türbanı isteyebilmeli ve giyebilmeli" derken kadın haklarına ilişkin bir yorum yapar; *"Eğer çevre baskısı yüzünden, türban özgürlüğü başı açık kadınlara yönelik hakarete kayarsa, o zaman kadın hakları gerilemiş olur"* (Zaman, 07 Şubat 2008). "Korku tutsaklığından özgür düşünce çıkar mı?" başlıklı yazısında İpekçi (2008) , türbana kadın açısından bakar. "Çarşafı yakanlar aslında bir bez parçasını değil, onu kullananı yaktıklarını görmüyorlar mı?" sorusunu sorarken türbanı tüm sembollerden kurtararak tek tipleştirilen, örtü ile birlikte kişisizlikleştirilen kadın açısından bakılması üzerinde durur.

Türban yasağı Zaman gazetesinde Vakit gazetesinde olduğu gibi inanç düşmanlığı ile nedenselleştirilir: *"Türkiye Cumhuriyeti tarihinin hiçbir döneminde bu kadar aleni ve pervasızca inanç düşmanlığı yapıldığı, din hakkında ileri geri, bilip bilmeden atılıp tutulduğu dönem olmamıştır"* (Hazar, 2008) yorumları yapılır. Zaman gazetesinde de türbana ilişkin "olasılık belirtme ve başkaldırma" stratejileri çevresinde söylemler oluşturulur. Türban serbestliğinin provoke edilmesine ilişkin olasılıklarla yazılar nedenselleştirilir. "Başörtüsü üzerinden provokasyonlar hususunda fevkalade endişeliyim" (Gülen, 06 Şubat 2008) başlıklı yazıda din düşmanlığı ile türban karşıtlığı eş düzeyde yapılandırılır. *"Bazı kesimlerde din düşmanlığı var ve bunlar her fırsattan istifade ediyorlar. Başörtüsünü bahane ederek, ülkemizin yakaladığı nisbi istikrarı bozarak kavgaya zemin hazırlıyorlar"* söylemi aynı yazının devamında olasılığa ilişkin bir söylem yapılandırır. "Bölücülüğü kışkırtanlarla, sonradan çıkıp, 'bölünüyoruz' diye toplumun tansiyonunu yükseltenlerin aynı insan olması" sözlerini sarf eden Gülerce (2008) "Tarihin en büyük pişkinliği" başlıklı yazısında türbana karşı provokasyonları yorumlar. Türbanlıların potansiyel tehlike ve suç olarak gösterimini nedenselleştirdiği yazısında Bulaç (2008 a) "Başörtülüler ehli kimseler değildir, tarafsız adil davranamaz" yaklaşımını eleştirir. *"Başı açık ile başı kapalıyı birbirine düşürecek tavır ve davranışlardan herkes kaçınmalı. Başörtüsü de bu ülkenin gerçeği, başı açık gezen de… Bazı çevreler gemi azıya aldı."*(Ünal, 2008) yorumu ile Meclis'in kararına karşı çıkanlar eleştirilir, ortamı germekle suçlanır. "Başörtüsü mü tehlikeli, çeteler mi?"

sorusunu soran Dumanlı (2008) türbana gösterilen tepkinin ülkeyi tehlikeye götüren çetelere gösterilmediğini ileri sürer.

Zaman gazetesi türban yasağının kaldırılmasını dinin zorunluluğu ya da kadının eğitim ve seçim hakkından çok insan hakları çerçevesinde nedenselleştirir. "Başörtüsü yasakları sorunu aynı zamanda bir kadın sorunudur." girişi ile başlayan yazısında Karaca (2008) bu sorunu iktidar partisinin kadınlara ilişkin yaptığı düzenlemeleri açıklamakla sürdürür. Örtü-kadın ikilemi siyasi süreçlerle nedenselleştirilir. Söylemde "benzerlik kurma ve genelleme" stratejisi ile kadının türbanı genelleştirilir. "Başörtüsü yasağı insan hakları sorunu" başlıklı yazıda *"Üniversitelerde başörtüsü yasağı sadece %1'i ilgilendirse, % 80 yasağın sürmesinden yana olsa da yasak kalkmalıdır, çünkü temel hak olan eğitim hakkı çiğnenmektedir. Bu yasak son bulmalıdır, çünkü insan haklarına aykırıdır"* (Alpay, 2008a). Türbana insan hakları ve onun vazgeçilmez temel değerlerinden olan din özgürlüğü perspektifinden bakılması gerektiği (Kurucan, 2008) ifade edilir. Türbanın politik ve duygusal yorumlardan kurtarılması ve normalleştirilmesi önerilirken, olaya özgürlükçü bir anlayışla bakılması gerektiği (Bostancı, 2008) şeklinde yorumlara rastlanır.

Vakit ve Zaman gazetesinde türbana ilişkin dilsel örgütleniş

Vakit ve Zaman gazetesi türban yerine dilsel örgütleniş olarak başörtüsünü kullanır. Başörtüsü edilgen bir anlam içerir. Türban, Müslüman kadının geleneksel örtüsünden farklıdır. Başörtüsü geleneklerin sınırları içinde kalmış, kuşaktan kuşağa aktarılmış ve kadınlar tarafından edilgence benimsenmişken türban, yaşamın geleneksel alanlarından modern alanlarına geçişi ve siyasi bir duruşu içeren, kadınlarca gerçekleştirilmiş etkin bir sahipleniştir. Türban İslami dindarlığın ve yaşam biçiminin gelenekler içinde önemsizleştirilmesinden çok onun siyasi alanda sahiplenişini ifade etmektedir (Göle, 2004, 16). Üzülmez (2008) "bir kere bizde türban diye bir serpuş yok" demektedir. *"Anadolu hanımlarının (analarımızın, bacılarımızın, ninelerimizin) yüzde 90'ının başörtülü olduğunu herkes biliyor. Örtüyü laiklikle özdeşleştiren şamatacı baskıcılar da biliyor. Hanımlarımızın, tesettür Allah'ın kesin emri olduğu için örtündüklerini de biliyorlar. 'başörtüsü' deseler, örtülü hanımların nefretini kazanacaklar. Bunu göze alamıyorlar. Başörtüsü yerine türban sözcüğü kullanıyorlar."* Bostancı (2008) başörtüsüne ruhanilik atfedildiğini ve laik kesimin başörtüyü dinen olumlar gözüktüğünü ifade eder. Türbanı modernleşmenin bir sonucu olarak gören Bostancı (2008), asıl itirazın sınıf değiştirerek modernleşen örtülü sınıfın dolaşımına olduğunu ve laiklik kaygısının ise bu itiraza ideolojik bir kılıf olduğunu ileri sürer. Yine Sami Güçlü (2004) Hürriyet gazetesinde benzer bir anlamda türbanı modernleşmenin sonucu olarak yorumlar; *"Türban ideolojik olarak görülüyor ama aslında bu modernleşmedir. Kırsal kesimden şehre gelen hanımlarımız, toplum hayatına entegre*

olurken, sahip oldukları değerlerden vazgeçmek istemediklerinden kendilerini böyle ifade ediyorlar." Göle (2001) bu modernleşme sürecini kabul etmekle birlikte kadının "*geleneksel âlemi temsil etmenin çok ötesinde kendilerine hem eğitimli, hem de kentli bir çehre vererek, Müslüman kadın imgesine yeni bir yön vermektedir. İslami hareket modernliğin kalelerinde yani kentsel alanlarda, özellikle üniversite kampuslarında ortaya çıkmaktadır.*" yorumunu yapar. Başörtüsü ve türban kelimesinin her ikisi de örtünmeyi ifade ederken örtünün başörtüsü ile ifadesi edilgen bir yapıyı, türban ise aktif, bilinçli ve siyasi bir anlamla etken kadın imajı çizer. Türban, geleneksel inanç uygulamalarını reddeden modern kadın kimliğinin İslam'ı aktif olarak yaşamanın bir bayrağıdır. Örneklem alanı olarak seçtiğimiz her iki gazetede de haber ve köşe yazılarında örtü, başörtüsü olarak kullanılmakta, türban kelimesi ötelenmektedir.

Vakit gazetesi türban ile Müslüman kadınlar ve ötekilerini yaratır. Başörtüsünü kullanan, başörtüsü ile eğitimini sürdürmek isteyen kadınlar "Müslüman"dır, kullanmayanlar ise ötekidir. Karakaya (2008) *"Sizin başörtülülere reva gördüğünüzü zulmü, başörtülüler size yapmaz!..Çünkü onlar "insan"dır!...Çünkü onlar" merhametli"dir…Çünkü onlar "Müslüman"dır"* yorumunda iki taraftan bahseden bir dilsel örgütleniş oluşturmuştur. Öteki olarak gösterilen başörtüsünün karşısındaki kadınları Karakoç (2008) şöyle yorumlar; *"Çocuk doğurmazlar, hasbelkader doğursalar emzirmezler…pek çoğu derilerini gerdirmek için milyarlar harcar, fakat yine de dikkat çekici olmazlar...nerde miting var koştur oraya.."* Zaman gazetesinde ise türban yasağına karşı çıkanların "çapulcu jakoben" ya da "boyalı yengeler" olarak öznelleştirildiği görülür: "*Şimdi eline sözlük alan çapulcu jakobenler, boyalı yengeler başımıza din alimi kesildi*" (Hazar, 2008). Dilsel olarak türbanlı kadınlarla, örtünmeyen kadınlar karşı karşıya getirilir. "Örtünen kızları bir rejim tehdidi haline getiren, örtünme hakikatini siyasi bir kimliğe hapseden ve başörtülüleri tek ve yekpare bir bütünmüş gibi etiketleyen, onların karakterlerini, dünya görüşlerini, kader ve iradelerini tek bir sembole indirgeyen, onları nesneleştiren, aynılaştıran ve kişiliksizleştiren kim?" sorusu sorulurken cevap olarak; "Laik kesimin sadece kendilerini çağdaşlık mertebesine uygun gören üyeleri değil mi?" (İpekçi, 2008) denilir. Çalışma aralığında Zaman gazetesinde kadın-türban ikiliğini yaratacak bir dilsel örgütlenme görülmemiştir.

Vakit gazetesinde kadın hakları ya da feminizmle türban arasında bir dilsel yapının olmadığı görülür. Türban yerine başörtüsünün kullanıldığı yazılarda başörtüsü dini farz olarak yüceltilir. Başörtü karşıtlığı laiklik, korku, zulüm ve siyasi oyunlarla yan yana kullanılır. "*Başörtüsüyle ilgili yaşananlar bana seyretmek istemediğim bir korku filmi gibi geliyor. Baktığım zaman etrafımda kocaman sinek kafalı yaratıklar dolaşıyor.*" (Noyan, 2008 b) yorumlarında olduğu gibi türban ve korku aynı dilsel birliktelikle kullanılır.

Zaman gazetesi köşe yazılarında türban dilsel olarak özgürlükler, demokrasi, laiklik ve insan hakları bağlamında kullanıldığı gözlemlenir: "*Yasağın kaldırılmasını savunanlar, evrensel hukuku ve temel insan haklarını referans alıyor... Başörtüsü yasağı eğitim hakkı gibi temel hakkı sınırlayan bir yasak...*" (Türköne, 2008). Dilsel olarak özgürlük, demokrasi ve başörtüsü kavramı yan yana Dağı tarafından da kullanılır. "*Başörtüsü yasağının kaldırılmasına liberal aydınlar 'ama'sız, koşulsuz destek verdiler. Özgürlükleri sıraya koymadan, özgürlük isteyen hiç kimseyi aşağılamadan, ötekileştirmeden, dışlamadan dik ve ilkeli durdular*" (Dağı, 2008). "Sosyal Demokratlar başörtüsü özgürlüğü için en ön safta mücadele etmeliydi" (Şahin, 2008) başlıklı yazıda örtü tartışmalarının dilsel olarak en önemli sebebi sınıf mücadelesi olarak örgütlenir: "Devletçi seçkinler iktidarlarını kaybetmemek için demokrasinin güçlenmesine karşı çıkmakta. Bu doğrultuda başörtüsünü kullanmaktalar." Araçsallaştırılan türban, yine insan haklarıyla yan yana bir dilsel örgütlenme oluşturur: "Türkiye'de uygulandığı şekliyle başörtüsü yasağının ne insan haklarıyla ne laiklikle bağdaşır olduğunu söylüyorum" (Alpay, 2008b). Bütün bu dilsel örgütlenmelerde türbana ya da örtünmeye ya da başörtüsüne bir kadın hakkı olarak bakmaktan ziyade insan hakları temelinde özgürlüklerle biçimlendirilmiş olduğu görülür.

SONUÇ

Türban Doğu ve Batı, geleneksellik ve modernlik, erkek ve kadın arasındaki güç dinamikleri üzerine kurulu İslamcı örtünmenin melez ve ihlalci doğasını açığa vurmaktadır. İslami feminizm İslam rejimi ile yönetilen ülkelerde yaşayan kadınların haklarını elde edebilmeleri için ortaya çıkan bir kadın hareketidir. Ülkemizde türban tartışması ile birlikte kadının İslami kimliğinin ön plana çıkması İslami feminizmi akıllara getirir. Ancak İslam rejimi içinde haklarını almak isteyen kadınların, İslam'ı yeniden yorumlamaya çalıştıkları bu hareket ülkemizde zorunlu temellere sahip değildir. Zaten ülkemiz İslamcı kadınları, İslami feminizme şiddetle karşı çıkarken, küreselleşmenin dini yıpratmak amacıyla kadın üzerinden yürütülen politikalar olarak düşündükleri bu akımı benimsemezler.

Türbana özgürlük hareketinin temelinde kadınlara İslami yaşayış hakkının verilmesi söz konusu iken türban konusunda neredeyse kadın öznesinden bahsedilmez. "Asıl olan kadına türbanı ile eğitim hakkının verilerek özgürleştirilmesi mi yoksa ataerkil düşüncenin beslendiği İslami hakkının verilip baskı altında tutulması mı?" ikilemi söz konusudur. Çalışma bu tez üzerinden temellendirilmiştir. Bu amaçla İslami söylemleri ile ön planda olan Vakit ve Zaman gazetelerinde türbana ilişkin köşe yazıları değerlendirilmiş, eleştirel söylem analizi yöntemi ile bulgular yorumlanmıştır. Her iki gazetede

de türban İslami yasak ve emirler çerçevesinden nedenselleştirilmiştir. Köşe yazılarında kadın-türban ikiliğini içeren söylemsel yapı inşa edilmez. Söylemde "benzerlik kurma ve genelleme" stratejisi çerçevesinde türban olağanlaştırılır ve insan hakları ve özgürlükler çerçevesinde söyleme katılır. "Olasılık belirtme ve başkaldırma" stratejisi içinde türban karşıtı provokasyonlar olabileceği ihtimali belirtilirken, "farklılaştırma" stratejisi ile türban karşıtları dinsiz olarak ötekileştirilir.

Kadın haklarına ilişkin İslam'ı olumsuzlayan bir yaklaşım da içeren İslami feminizm, örneklem olarak belirlediğimiz Zaman ve Vakit gazetelerinde söylemsel olarak yapılandırılmamıştır. Çalışmada türbanın kadın hakları ve İslami feminizm açısından nedenselleştirildiği çok nadir söylemsel yapılar tespit edilmiştir. Türban yerine anlam yükü açısından Anadolu kadınının kullandığı ve olumlu anlam içeren "başörtüsü" kelimesinin kullanıldığı her iki gazetede de örtülü kadınlar yüceltilmiş, buna karşı olanlar ise öteki konumuna itilmiştir. Türbanın kadına özgürlük getirerek kamusal alana katılmasını sağlama özgürlüğü yaratırken, ataerkil düzen ve İslam kuralları içinde yeni bir baskının ortaya çıkacağı da tartışılan bir konudur. Kaldı ki medyadaki tartışmalarda esas olanın kadının özgürlüğü olmayıp din kurallarının yaygınlaştırılması olduğu da karşılaşılan bir başka sonuçtur.

KAYNAKLAR

Akagündüz, Ü. Ö. (2006). "İslami feminizim: Adı Var Kendi Yok" http://derkenar.wordpress.com/2006/12/17/.

Aksay, H. (2008) "Müslüman aileye Tuzak" Vakit. 15 Şubat 2008

Alankuş-Kural, S. (1997) "Alternatif Kamular ve İslamcı Kadınlar" Toplum ve Bilim. 72. Bahar, 5-42

Alpay, Ş. (2008a) "Başörtüsü Yasağı, İnsan Hakları Sorunu" Zaman, 16 Şubat 2008

_____ (2008b) "Niçin sadece 'demokrat' değilim?" 07 Şubat 2008

Arpat, M. (2007) "Türban Özgürlük Mücadelesi mi?" Birgün gazetesi. 7 Temmuz 2007

Badran, M. (2007) Feminism beyond East and West – New Gender Talk and Practice in Global Islam. New Delhi: Global Media Publications

Bostancı, N. (2008) "Türban Neyin Sembolü" Zaman 13 Şubat 2008

_____(2008) "Başörtüsü Arkasındaki Sosyoloji" Zaman 06 Şubat 2008

Bulaç, A. (2008 a) "Başörtülüler Öyledirler!.. "Zaman 11 Şubat 2008

_____(2008b) "Laiklik ve Başörtüsü" Zaman 09 Şubat 2008

_____(1987) Feminist Bayanların Kısa Aklı. Zaman 17Mart 1987

Büyükkantarcıoğlu, N. (2001) Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Toplumruhbilim Bağlamında Bir Metin Incelemesi: Inci Aral'ın Gölgede Kırk Derece Adlı Öyküsü. Pamukkale Üniversitesi.I.Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu, Nisan

Çaha, Ö. (2006) Sivil Kadın, Ankara: Vadi Yayınları

Çakır, R. (2000) "Direniş ve İtaat / İki İktidar Arasında İslamcı Kadın" İstanbul: Siyah-Beyaz yayınları

Dağı, İ. (2008) "Cumhuriyetçi, Kemalist İttifaka Doğru" Zaman 15 Şubat 2008

Dilek, S. (2007) "Hedefte Önce Kadın Var" Cumhuriyet. 30 Eylül 2007

Dilipak, A. (2008) "Cehaletin Böylesi-2" Vakit. 17 Şubat 2008

Dumanlı, E. (2008) "Başörtüsü mü Tehlikeli, Çeteler mi?" Zaman. 11 Şubat 2008

Eraslan, S. (2008 a) "Kezzap İşleri" Vakit. 16 Şubat 2008

_____(2008 b) "Hicap ve Türban" Vakit. 22 Şubat 2008

_____(2008 c) "Demir Kız..!" Vakit. 15 Şubat 2008

Göle, N. (2001) Melez Desenler.İst: Metis yay.

_____ (2004) Modern Mahrem- Medeniyet ve Örtünme. 8.bsk. İstanbul: Metis yay.

Güçlü, S. (2004) Hürriyet gazetesi röportaj, 05 Ocak 2004

Gülen, F. (2008) "Başörtüsü üzerinden provokasyonlar hususunda fevkalade endişeliyim" Zaman. 06 Şubat 2008

Gülerce, H. (2008) "Tarihin En Büyük Pişkinliği" Zaman. 14 Şubat 2008

Hazar, M.N. (2008) "Jakoben Damıtma" Zaman. 09 Şubat 2008

Hilsdon, A., S. Rozario (2006) "Special Issiue on Islam, gender and human rights" Women Studies International Forum 29, 331-338

İpekçi, L. (2008) " Korku Tutsaklığından Özgür Düşünce Çıkar Mı?" Zaman. 12 Şubat 2008

Kara, Nurten. (2000) Feminist Kadın Hareketleri ve Medya Profesyonellerinin Tutumu. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara

_____(2006) "Feminizm(lerin) Toplumsal Olarak Medyada Yansıma(ma)sı" Küresel İletişim Dergisi. Sayı 1-Bahar

Karaca, N (2008) "Gözü Tamamen Açık.." Zaman. 20 Şubat 2008

Karahasanoğlu, A. (2008) "Korkanlar; Bir Zahmet, Doktora gidiversinler!" Vakit. 16 Şubat 2008

Karakaya, H.(2008a) "**Yasak koyarken hiç `mutabakat´ aradınız mı?"** Vakit. 09 Şubat 2008

_____(2008b) "**Peçe´yi kızlar değil, bazı rektörler takacak!"** Vakit. 10 Şubat 2008

Karakoç, S. (2008) "**Yasak kulvarından çıkamıyoruz"** Vakit. 10 Şubat 2008

Kazcı, (2008) Vakit. 19 Şubat 2008

Kurucan, A. (2008) "İdeolojik Saldırı" Zaman 16 Şubat 2008

Moghadam, V. M. (1993). Modernizing women: Gender and social change in the Middle East Boulder, CO: Lynne Rienner

_____ (2005) "Islamic feminism: its discontents and its prospects." International Congress on Islamic Feminism 27-29 October 2005, Barcelona

Najmabadi, A. (2008) "Feminizmi Ört(me)mek" çev. D.Demirtaş ve G.Türkoğlu. Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar. S.6, Ekim.

Noyan, (2008 a) Vakit. 14 Şubat 2008

_____(2008b) Vakit. 21 Şubat 2008

Öz, G. (2008) "Kadınlar Teslim Olmayın" Cumhuriyet. 06 Şubat 2008

Prado, A. (2005) **"**Presentation on Islamic Feminism**"** International Congress on Islamic Feminism 27-29 October 2005, Barcelona

Spain Today (2005) http://www.protestantedigital.com/new/leernoticiaIntIng.php?660

Şahin, Ö. (2008) "Sosyal Demokratlar başörtüsü özgürlüğü için en ön safta mücadele etmeliydi" Zaman 17 Şubat 2008

Şişman, N. (2005) **Küreselleşmenin Pençesi İslam'ın Peçesi.** Ankara: Küre yay**.**

Taşcı, (2008) "Başörtüsüne karşı çıkanlar kefen için ne derler?" Vakit 13 Şubat 2008

Türköne, M. (2008) "Aklın, Bilimin ve Sağduyunun Eğemenliği" Zaman 07 Şubat 2008

Ünal (2008) "Şubat Soğuğu" Zaman 15 Şubat 2008

Üzülmez, H. (2008) Vakit 22 Şubat 2008

Van-Doorn Harder, N. (2005) Gender and Religion: Gender and Islam. In Lindsay Jones(ed) Encyclopedia of Religion .Detroit: Macmillan Reference USA

Wodak, R.,de Cillia R., Reisigl, M., Liebhart, K. (1999). The Discursive Construction of National Identity. Edinburgh University Press.

Vakit ve Zaman gazetesi 06-23 Şubat 2008 tarihli baskıları

BÖLÜM 5

SÖYLEMDE ANTAGONİZMA VE MEDYA

"Eğer sizin elinizde onların işine yarayacak bir şey varsa, sizi düşman yaparlar" (Avatar, 2009)

Kitabın bu bölümü, Post-Marksist söylem teorisinin medya söylemlerinin çözümlemesinde yöntem olarak kullanımı ile ilgilidir. Bu bölüm çerçevesinde medya söylem alanında antagonist bir düzlemde yer alan iki farklı konunun söylem yapıları post-Marksist yaklaşımla incelenmiştir. İki farklı konunun kesişim noktası, medya söylem alanındaki antagonist konumudur. Türk medyasında neo-liberal yaklaşımlarla yapılan özelleştirmelere muhalif "Tekel işçi eylemleri" ve askeri iktidar/sivil iktidar arasında iktidarın yer değiştirme mücadelesinde "Balyoz darbe planı"na ilişkin haberlere ilişkin söylem çözümlemesi bu bölümün merkezini oluşturmaktadır. Her iki konun çözümlemesi gerçekleştirirken Laclau ve Mouffe'nin (1985) söylem teorisinden yola çıkarak, toplulukların bir muhaliften düşmana dönüşü bulgulanmıştır.

Bu çalışmanın başlangıç noktası, düşman söyleminin bir söylemler seti aracılığıyla yapılandırılması ve bu yapının kimliklere eklemlenmesidir. Düşman söylemi zıtlık içeren ikili yapılara dayandırılır. Suçlu/masum, iyi/kötü, rasyonel/irrasyonel, modern/gelenekçi gibi. Bu tanımlamalar yüzer gezer (floating) ifadeler olarak tanımlanır. Bu ifadelerin anlamları kaygandır (Laclau ve Mouffe, 1985; 112-113). Bu ifadeler aracılığıyla düşmanın yapılanması, kendi kimliğinin yapılanması ile sağlanır. Eşdeğerlilik yoluyla nesnenin ne olmadığı ifade edilirken, bu süreç sadece düşmanın radikal biçimde ötekileştirilmesi olmayıp, kendi kimliğimize bir tehdit olarak algılatılmasıdır.

Medya söylem setlerinden olan haber başlığı, sadece boş bir cümle dizimi olmayıp, makro seviyede farklı anlamlar içermektedir. Bir bütün olarak bir haber söylemi, makro bir iddianın fonksiyonudur. Kellner(1992;57-58)'in deyimiyle hegemonyanın en önemli gücü medyadır. Devletler esas amaçlarına ulaşmak için iki araç kullanırlar; sansür ve propaganda (Taylor, 1995;10). Propaganda ve daha az katı olan sansür, hegemonyanın gerçekleşmesinde söylemin teorik çerçevesini oluşturan bir söylem biçimidir. Aynı zamanda propaganda ideolojik bir çerçeve sunar. Burada esas argüman gazetecilerin ve

medya organizasyonlarının söylemin dışında tutulmamasıdır. Toplumun söylem aracılığıyla etkilemesidir. İkincisi medya kurumlarının nesneyi yapılandırmalarından dolayı özel yöntemler geliştirmesi ve yetkili doğrucular (authorised truthteller) ya da gerçekleri dürüst söyleyen (licensed relayer of facts) konumlar aracılığıyla kendilerini korurlar (McNair 1998;65). Bu medyanın propaganda kurbanı olmasını önler. Sonuçta medyanın bu stratejileri ile yarattığı antagonizma söylem yapıları arasına yerleşir.

POST-MARKSİZM VE ANTAGONİZMA

Toplumsal iktidarın uygulanması ve korunması ideolojik bir çerçeveyi gerektirir. Toplumsal olarak bir grup ve üyelerinin çıkarlarla ilişkili temel bileşenlerinden oluşan bu ideolojik çerçeve Post-Marksist görüşe göre, iletişim ve söylem yoluyla oluşturulur, onaylanır ya da değiştirilir. Bu süreçte iktidarın, çeşitli karşı iktidar biçimleri ya da baskı altındaki grupların direnişleriyle ilişkili olarak ele alınması zorunludur. Bu, toplumsal ve tarihsel meydan okuma ve değişmenin analizi için gerekli olan bir koşuldur. Söylem yoluyla toplumsal denetim uygulanmasının en önemli zorunluluğu, söylemin denetimi ve bizzat söylem üretimidir. Söylem üretimini açıklayan Laclau ve Mouffe'nın, kuramsal tartışmalarının hareket noktası, Gramsci'nin kavramları olur. Bu kavramları revize etmek isteyen Laclau ve Mouffe göre, kapitalist toplumun artan karmaşıklaşması ve kurumsallaşması, toplumsal antagonizmaların ve siyasal alanların çoğullaşmasına yol açmaktadır. Bu ortamın sadece üretim sürecinden hareketle tanımlanması yeterli olmayacağını söyleyen teorisyenler, yeni toplumsal hareketleri temsil eden demokratik mücadeleyi açıklayan, radikal demokrasi teorisini oluştururlar (Laclau ve Mouffe, 1992: 112, 168-181). Yazarlar, radikal demokrasi teorisinde "Agonizme karşı antagonizma"yı sunarlar. Agonizm, sorunu özgürleştirme olmayıp mücadele içine çekme anlamında iken, Laclau ve Mouffe bunun yerine sorunların antagonizmaya yani düşmanlaştırmayı ya da muhalefete dönüştürüldüğünü ileri sürerler.

Bütün sosyal içerikler ve pratikler, içinde antagonizmayı barındırır. Sosyal antagonizmalar sosyal yapılanmanın sınırlarını açığa vurur. Sonuçta antagonizma, tüm sosyal kimlik ve nesnelerin merkezinde uzlaşmaz olumsuzluğa işaret eder. Kimliklerin hiyerarşik olarak tanımlanması antagonist çatışma düzeyini varabilecek çelişkileri barındıran bir iktidar ilişkisi olup, bir tabiyet ilişkisi antagonizmayı da getirecektir. Antagonizma "başkasının var olması benim tamamen kendim olmamı önler. İlişki tam bütünlüklerden değil, bu bütünlüklerin oluşmasının olanaksızlığından doğar" (Laclau ve Mouffe, 2008, 200-201) ifadesinde belirtildiği durumlarda ortaya çıkar. Söylem analisti "bu imkansızlığın farklı biçimleri ve kimliklerin tıkandığı yerlerde, toplumsal güçler aracılığıyla antagonistik kavramının yapılandırılması"nı araştırmak zorundadır. Sonuçta antagonizma,

toplumun ne içinde ne dışındadır. Çelişkiler ve karşıtlıklar antagonizma kavramını açıklamada yetersiz kalır. Zıtlıklar iki çarpışan şeyi açıklamak için kullanılırken, toplumsal süreç içinde iki zıt grup gibi bir olgu olamaz. Çünkü burada ayrılık ya da farklılıklardan söz edilebilir. Ama her iki grup içinde kendi çelişkilerini taşıyacak bir noktada ikisini yakınlaştırma olasılığı mümkün olacaktır. Gerçek karşıtlık, şeyler arasındaki belirlenebilir, tanımlanabilir nesnel bir ilişkidir. Çelişki de kavramlar arasındaki tanımlanabilir bir ilişkidir. Antagonizma ise kısmi ve kararsız nesnelleştirme olarak ortaya çıkar ve her türlü nesnelliğin sınırını oluşturur. Bu noktada antagonizma dilin sınırları içine yerleşir ve dilde eğretimleler olarak ortaya çıkar (Laclau ve Mouffe, 2008;201).

Antagonizmalar kendini tam olarak oluşturmasının olanaksızlığını oluştururlar. Bir başka deyişle, "hegemonik düğüm noktasının tekliği" fikrinin terk edilerek, toplumsal formasyonlarda çeşitli hegemonik düğüm noktalarının bulunabileceğini kabul etmek gerekir (Laclau ve Mouffe, 1992: 172,178). Laclau ve Mouffe bu teorik argümanlarını, toplumsalın çoğulluğunun ve belirlenmemişliğinin kabulü temelinde, çeşitli tabiyet biçimlerine karşı muhalefet ile bu muhalefetlerin üzerinde yükseldiği farklı özne konumlarına dayalı yeni bir siyasal tasavvur önerisiyle tamamlar. Post-Marksist yaklaşımda söylemde eklemlenme, öğeler arasında kimlikleri değişecek bir ilişki kuran her türlü pratik olarak tanımlanır. Söylemsel olarak eklemlenmemiş farklılıklar ise öğe olarak tanımlanır. Her öğe eklemlenmiş bir söylemsel bütünde içinde yerini alırken, tüm kimlikler ilişkiseldir ve bütün ilişkilerin zorunlu bir karakteri vardır (Laclau ve Mouffe, 2008; 169-170). Dolayısıyla her toplumsal pratik bir biçimde eklemleyicidir ve bu eklemlemeler toplumun sınırlarını, onun kendisini tam olarak oluşturmasının olanaksızlığını oluştururlar (Laclau ve Mouffe, 2008; 202).

ANTAGONİZMA VE İŞÇİ EYLEMLERİ

Baskın olan iktidara karşı, sayısız işçi eylemi olmuş ve bunlar devletin rolündeki farklı işçi kategorilerinin sendikal pratiklerinde, fabrika içinde ve dışında ortaya çıkan antagonizmalarda ve var olan hegemonik dengelerdeki dönüşümlerin bir fonksiyonu olarak olağanüstü çeşitlilikte biçimler almışlardır (Laclau ve Mouffe, 2008; 257). Post-Marksist düşüncenin kurucularından olan Laclau ve Mouffe, işçi sınıfının ontolojik merkeziliği öngörüsüne dayanan sosyalizm anlayışının krizde olduğu görüşündedirler. İşçi sınıfının anti-kapitalist mücadelenin ayrıcalıklı özneleri olmadığı ve onların mücadelesinin yönün toplumdaki diğer mücadeleler gibi verili bir hegemonik bağlam içindeki söylemsel oluşuma bağlı olduğudur (Laclau ve Mouffe, 1992;112). Şimdiye kadar uygulanan uluslararası politikalar işçinin üretim sürecindeki yerini değiştirmiş, liberal sistemin getirdiği yaklaşımlarla özelleştirilme politikaları işçiyi yalnızlaştırmıştır. Sonuçta, İşçi sınıfı

emeğinin karşılığını talep eden işçiden, devlettin verdiğine razı olan işçiye dönüşmüştür. Hatta ülkemizdeki son işçi eylemleri devlet sektöründe kalabilmek ve haklarını kaybetmemek temel amacını taşıdığı görülür. Uzun soluklu devleti küçültme, özel sektörü yaygınlaştırma politikalarının son aşaması devlet işletmelerinin satılması ile çalışanlarının işsiz kalması olmuştur. Devletin en önemli kazanımları elden çıkarken, politik olarak işçi sınıfının susması, ekonomik olarak kendi kazanımlarını düşünmesi, günümüz ekonomi politikaları olarak özetlenmektedir (Üşümezsoy, 2010; 24)

Türkiye'de 12 Eylül 1980 dönemi sonrasında, kapitalist üretim sürecinin yeni örgütlenmelerinin uygulanmaya başlanmasıyla emeğin nitelikleri ve işgücü örgütlenmesinin farklılaşmaya başlandığı gözlemlenir. İşçi sınıfının kimlik karakteristikleri, üretim ilişkilerindeki yeri dışında, din ve ırk gibi öğelerin belirlemesi gündeme gelir. 1980 öncesi dönemde, işçi eylemlerinin ideolojik boyutta genel işçi haklarını elde etmek için gerçekleştirildiği görülür. 1980'lerden sonra ortaya çıkan ise eylemler dolayımıyla sınıfsal kimliğin oluşumu üzerindeki yasal baskıların artan ağırlığıdır (Dursun, 2004; 327-328). 1982 Anayasasına bağlı olarak çıkarılan yasalar ile emeğin sınıf karakterinin inkarı sistemin genel mantığındaki dönüşümü yansıtır (Akın, 1997) Anılan yasalarca gerçekleştirilen düzenlemeler yalnızca, yasaklar/yasaklamalar aracılığıyla gerçekleşen doğrudan bir müdahaleyi değil, aynı zamanda işçi hareketinin bölünmesine katkılarıyla dolaylı bir politik müdahaleyi de içerir. Bu çerçevede Türkiye'de sendikal hareketin oluşturulan yasal çerçeveler, işsizlik ve dünyada değişen konjonktür nedeniyle gücünü yitirdiği gözlemlenir. Bu güçsüzlük, çeşitli metin ya da konuşma biçimlerine daha az erişmeleri ile sonuçlanır.

Bu çalışmada, Liberal sistem içindeki işçilerin özelleştirme ile yaşadıkları süreçleri göz önüne koymak amacıyla sistemin yayın organlarında, Tekel İşçi eylemlerine ilişkin çıkan haberlerin incelenmesi gerçekleştirilmiştir. İşçi eylemleri, liberal politikalar sonunda ortaya çıkan özelleştirmelerle işsiz kalan çalışanların hakları için yaptıkları bir mücadele olarak toplumsal düzlemde yer alır. Bu eylem işçinin özgürleşme, demokratikleşme ya da var olduğunu topluma belirtme için hak arama eyleminden daha farklı, sadece ekonomik nedenlere dayanan bir eylem olarak görülür (Üşümezsoy; 2010). Bunun karşıtı olarak Türkiye'de pek çok mücadeleyi ekonomik olduğu için küçük görenler çok yaygın yorumunu yapan Margulies, bu anlayışı, işçileri ekonomik kaygılardan başka derdi olmayan bilinçsiz bir kitle olarak görmenin bir sonucu olduğunu ileri sürer (Margulies, 2009). İşçi eylemleri, temelde ekonomikte olsa baskın güçlerden gördükleri tavır nedeniyle siyasallaşır. Tekel işçi eyleminde "İşçi'ye değil IMF'ye barikat" "işçi-memur el ele grev" ya da "salla Türk-İş hükümet düşecek" pankartları eylemin ideolojik boyutunu da gündeme getirir.

Öte yandan, bu çalışmayı doğrudan ilgilendiren işçi eylemlerinin medyada yer almasına ilişkin araştırmalar yeni değildir. Bu araştırmaların en kapsamlısı Glasgow Üniversitesi Medya grubu (1976, 1980, 1982) tarafından yapılır. İngiltere'deki endüstriyel çatışmaların, eylem ve grevlerin televizyon haberlerine nasıl yansıdığı bu grup tarafından incelenir. Bu çatışmadaki ana grupların sunumunun, işverenler lehine ve grevciler aleyhine yapılandırıldığı sonucuna varırlar. Haberlerde kullanılan sözcüklerin seçimi grevcileri talepte bulunan grup olarak sunarken, hükümet ya da işverenler önerilerde bulunan ya da denetimi ellerinde bulunduran gruplar olarak olumlu biçimde yapılandırılır. Bu yapılandırmanın sebebi ideoloji ve güç ilişkileri ile açıklanır. "Sosyal, ekonomik ve siyasi güçlerle çevrili karmaşık toplumsal ortamda, medyanın ya da daha spesifik olarak belirtilirse haberin yeri ne olabilir?" sorusunun cevabı ideolojinin yaygınlaştırılması olarak cevaplanır. Öyle ki, piyasalar, siyasiler, sömürü ya da marjinalleşme ideolojik bir temelle ihtiyaç duyar. Bu gibi ideolojiler metinlerle ya da metinlerdeki söylemlerle yeniden ve yeniden üretilir. Bu yeniden üretime medya ortak olur ya da kendi gündemiyle yeniden üretimin başrolüne soyunur (Fowler, 1991). Medya bu üretimi gerçekleştirirken kendi düzlemindeki biçimsel yapıları kullanır.

Tekel İşçi Eyleminin Medya Söyleminde İncelenmesi[1]

Toplumda olup bitenlerin güncellenebildiği ve iletilebildiği medya kanalları, her olay, olgu ya da sürece ilişkin çeşitli söylemler üretirler. Bu söylemler van Dijk'ın bilişel sürecinde olduğu gibi, biz/onlar zıtlığı ile yorumlanabilirken, post-Marksist düşünce bunu antagonizma, hegemonya ve güç ilişkileri ile açıklar. Toplumdaki ırkçılık, cinsiyetçilik gibi yapılar ya da dezavantajlı gruplara ilişkin haberler, medyadaki güç ilişkilerine göre biçimlenir. Tekel işçileri ve özelleştirme karşısında mevcut kadrolarını korumak adına yaptıkları eylem haber alanında iktidar ilişkilerine göre biçimlenmiş olduğu gözlemlenir. Bu çerçevede çalışma, işçi eylemlerine ilişkin gazete haberlerinin ürettiği söylemlere ilişkindir. Bu eylemler sürecinde Laclau ve Mouffe'nin söylem teorisi temelinde eylemciler hakkında ikili sunumun açıklanması, neo-liberal politikaların haber düzenine yansıması, katı baskılar, eylemlere ilişkin söylemler aracılığıyla, popülizm yarışması incelenmiştir. Gazete haber ve köşe yazılarındaki değerlendirmeler çalışmaya yön verirken, muhalif/düşman dönüşümüne sosyal pratik sağlamıştır. Van Dijk'e göre, kitlesel medya örgütlerinin kimin sözcülüğünü üstleneceklerine ilişkin yapılacak belirleme, bu kuruluşların genellikle özel mülkiyete dayalı yapıları göz önüne alındığında kendi finansal ve ideolo-

1 Çalışmanın bu bölümünün çözümleme kısmı, 8th International Symposium-Communication in the Millennium organizasyonunda "Laborer movements and Media; Transformation into a enemy through Antagonist Approach" başlığıyla 23-26 Mayıs 2010 tarihinde Eskişehir'de ve LaborComm 2010 Uluslar arası İşçi ve İletişim Konferansında "Medya Söylemi ile Düşmana Dönüşüm: Tekel İşçilerinin Eylemi" başlığıyla 3-4 Mayıs 2010 tarihinde Ankara'da sunulmuştur.

jik referanslarından kopmalarının mümkün olamayacağı yönündedir. Bu nedenle ana akım medya olarak Zaman ile Yeni Şafak gazetesi inceleme alanı olarak kullanılmıştır. Eleştirel söylem analizinin makro ve mikro boyutlarıyla ile incelenen haber söylemleri, Laclau ve Mouffe'nin söylemin ikili dönüşüm yapısını ispat nitelikte olduğu gözlemlenir. Eklemleme pratiği, söylemde anlamı kısmen sabitleştiren düğüm noktalarının kurulmasından oluşur. Bu sabitleştirmenin kısmi karakteri ise toplumsalın açıklığından doğar. Uygulanan ekonomik politikalar bu toplumsalın açıklığıyla ilişkilendirilir. İşçileri başkaldırmaya götüren, kazanılmış haklarının savunulmasıdır. Tehdit altındaki kimliklerinin savunulması antagonizma doğurarak bir yarılma yaratır.

Ülkemizde son dönemin en önemli İşçi eylemi, 78 gün boyunca kesintisiz biçimde Ankara'da yaşanan Tekel işçilerinin eylemleri olmuştur. Devlete ait olan Tekel işletmelerinin satılarak özelleştirilmesi ile farklı devlet kurumlarına sahip oldukları pozisyonlardan farklı pozisyonlara geçirilmesi kararı alınan Tekel işçileri, eylemin en önemli özneleriydi. Kazanılmış haklarını sorgulayan ve bunları kaybetmemek adına eyleme başlayan işçiler, doğal olarak toplumda bir antagonizma yaratırlar. Bu, muhalif olmanın doğasında vardır. Nihayetinde işçileri başkaldırmaya götüren, kazanmış oldukları hak ve kimliklerin savunulmasıdır.

Bu çalışma, hak arama eylemi olarak nitelendirilen Tekel işçi eyleminin Ulusal sağ basında nasıl ele alındığı inceleme kaygısı taşımaktadır. Liberal düşüncenin geliştirilmesi ve ideolojinin yerleştirilmesinde aracılık eden sağ yaklaşıma sahip iki gazetenin, son dönemlerin en önemli işçi eylemini duyurmak için nasıl bir habercilik gerçekleştirdiği, bu konuya hangi sıklıkta yer verdiği ve hangi söylemsel yapıda konuyu gündeme getirdiğinin incelenmesi bu çalışmanın temel amacıdır. Bu doğrultuda liberalleşme savunucusu sağ İslam çizgisi ile diğer gazetelerden ayrılan Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde Liberal bakışın İşçi eylemini antagonistik biçimde nasıl ele aldığı ve hangi boyutlarda haberleştirdikleri incelenmiştir.

Ülkemizde Tekgıda-İş sendikasına kayıtlı Tekel işçilerinin Ankara'da başlattıkları, 1980 sonrasında yaşanan en büyük iş bırakma eyleminin haberleştirilme süreci incelenmesi amacı doğrultusunda, örneklem alanına dahil edilen iki gazete Tekel işçilerinin eyleme başladığı ilk gün olan 15 Aralık 2009 tarihi ile eyleme ara verilen 2 Mart 2010 aralığında ele alınmıştır. Bu çerçevede çalışmanın alt amaç soruları şu şekilde oluşturulmuştur;

1. Liberal gazeteler eylemi hangi sıklıkta haber konusu yapmışlardır?
2. Eyleme ilişkin haberler hangi bağlamda konulaştırılmış ve dolayısıyla nedenselleştirilmiştir?

3. İşçi eylemleri ile eyleme katılanlar ve destekleyenler hangi noktalarda düşmanlaştırılmıştır?
4. İşçi eylemleri ile işçi kimliğinin ve diğer öznelerin konumu nasıl belirlenmiştir?
5. Tekel işçi eylemine ilişkin haber döngüsü nasıl oluşmuştur?

Bu soruların cevabını bulabilmek için, örneklem alınan gazetelerdeki eyleme ilişkin haberler temel veri olarak kullanılmıştır. Bu verileri incelemek için, içerik çözümleme yönteminin sayısallaştırma ve haberlerin sınıflandırması aşamaları kullanılmıştır. Bu çalışma, işçi eylemlerinin medya tarafından nasıl ele alındığını göstermesi bakımından ilginçtir. Özellikle ana akım medyanın ideolojik temeller oluşturmak için haberlerde kullandıkları eğreltiler ve haberin öznesine yapılan eklemlemeler ideolojik olmaktan kurtulamaz. Sonuçta medya metinlerinin yorumlanması, bu iletilerin ürettiği anlamları bulmaktan ibaret olmayıp, anlam üretiminin temel toplumsal süreçlerle nasıl bağlantılı olduğunu göstermeyi hedefler (Shoelle,1994; 215)

Çalışmanın önemi ve yöntemi

Çalışma, işçi sınıfının hareketlerinin saptanması ve yaşanan dönüşümün tespit edilmesi açısından önemlidir. Çünkü bu eylem işçi sınıfı olgusunu tekrar düşündürmüş ve eylemin niteliğindeki dönüşüm dikkat çekici bulunmuştur. Tekel işçilerinin eylemi ideolojik bir işçi sınıfı eylemi olmayıp ekonomik bir eylem niteliği taşıdığı iddialarını da içermektedir (Üşümezsoy, 2010). Diğer taraftan liberal sağ cepheden bir sınıf eyleminde haberlerle oluşturulan söylemlere gömülü olan anlamları ortaya çıkarmak bakımından da önemlidir. Emeğini ya da hakkını arayan bir sınıfın medyada söylemler yoluyla dönüştürülmesinin ortaya konulması açısından da önemli görülmelidir.

Çalışmada belirlenmiş olan soruları cevaplayabilmek amacıyla liberal sağ görüşüyle bilinen Zaman ve Yeni Şafak gazeteleri seçilmiştir. Çalışma içerik çözümleme yöntemi ile mesaj bazında incelenirken, post-Marksist söylem teorisinin antagonizma, eklemlenme ve hegemonya gibi kavramları mesajlardaki güç ilişkisini açıklamak için kullanılmıştır. İçerik çözümleme yöntemi haber ya da medya metinlerindeki iletilerin açık ve gözüken içeriğinin nesnel, doğrulanabilir ve ölçülebilir bir açıklamasını yapabilmektir. Yöntemin temel özelliği, sınıflandırma sistemi oluşturmaktır. Sınıflandırmanın oluşturulabilmesi için var olan haberlerin özenle incelenmesi gerekir. Bu inceleme sınıflar ve alt sınıflar oluşturulmasına temel teşkil edecektir. Genel haber yapısını ortaya çıkarmak ve anlamlandırma düzeyini belirlemek için, eylem süreci olan 78 gün örneklem seçilen gazeteler taranmış ve bir sınıflandırma yapısına ulaşılmıştır. Söylem analizinin sayısallaştırılma ve sistematikleştirmesine dair eleştiriye karşın sayısal sonuçlara ulaşmak için içerik analiz yöntemi kullanılmıştır.

Bu sınıflandırmalar arasına yerleştirilen ideolojinin çözümlenmesi ise söylem çözümlemesi ile mümkün olacaktır. Çalışmada post-Marksist yaklaşımın söylem teorisinden yola çıkılmıştır. Medyadaki kimliklerin sunumun ortaya çıkarılmasında Post-Marksist yaklaşım önemli kavramlar sunar. Bu teorinin sunmuş olduğu antagonizma, işçi eylemlerinin eklemlenmesi ve hegemon kimlikler gibi kavramlar, çalışmada belirlenen medya metinlerindeki söylemlerin çözümlenmesinde kullanılmıştır. Post-Marksist söylem teorisinin sunduğu bu kavramlar işçi eylemlerinin açıklanmasına ve anlamların nasıl dönüşüm geçirdiğini açıklayabilmemizi sağlar. İşçi kimliklerinin makro yapılar ile nasıl ilişkilendirildiği ortaya konulması gerekmektedir. Bu nedenle İşçilere ilişkin yaratılan antagonizma satır aralarına haberlerin cümle dizinlerine ve anlamsal yapılarına nasıl gizlendiği, dönüşümün nasıl yaşatıldığı bu haberler aracılığıyla incelenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Söylemsel yapı sadece bilişsel ya da düşünsel bir varlık olmayıp, toplumsal ilişkileri oluşturan ve düzenleyen bir eklemleme pratiğidir. (Laclau ve Mouffe, 2008;156). Bu söylemsel bütünde kimlikler ilişkiseldir ve bütün söylemler kendilerini aşan bir söylemsellik alanı tarafından bozulur. Bu çerçevede işçi kimlikleri yüzer-gezer göstergeler olarak söylem alanın içinde yerini alır. Tekel işçileri, gazete söylemlerinde farklı kimliklerle ilişkilendirilir. Bu ilişkilendirme sürecinde eklemleme yoluyla yüzer-gezer göstergeler haline gelirken, eklemleme pratiği ise işçi eylemlerine ilişkin yeni bir söylemsel yapı inşa eder. Medya aracılığıyla inşa edilen bu söylemsel yapı, ekonomik-siyasi-ideolojik alanlar arasında dolaşır. Çalışmanın amaç soruları İşçi eylemlerine ilişkin inşa edilen bu söylemsel yapının ortaya konulmasına yönelik olup, çalışma sürecinde cevapları aşağıdaki bölümlerde görülmektedir.

Tekel İşçi Eyleminin Gazetelerde Yer Alma Sıklığı

Tekel işçi eylemini başlangıçta ekonomik olarak ekonomist temellere dayanmakla birlikte doğası gereği ideolojik bir mücadele de içerir. Bu sadece işçi haklarını içeren bir ideolojik mücadele olmayıp, çalışılan işyerini savunma ve sahiplenme, topraklarını savunma ve yurdun bütünlüğünü savunma biçiminde bir ideolojik temele oturmuştur. Bu direniş bir başka boyutu ile Hükümetin politikalarına karşı çıkma ve dolayısıyla Hükümete karşı çıkma boyutu da taşımıştır. Bu çok yönlü düşünülmesi gereken eylem Örneklem alınan gazetelerde eylem süresince incelenmiş ve elde edilen haber sayıları aşağıdaki Tablo1.'de belirtilmiştir. Bu süreçte her bir gazete ortalama 30- 35 haber ve yazı ile eyleme yer vermiştir. Bu sayılar, İşçi eylemlerinin gündeme taşınmadığı çıkarımına ulaşılmasına neden olur.

	Toplam	**Aralık**	**Ocak**	**Şubat**	**Mart**
Zaman	**30**	5	7	16	2
		Haber 5	Haber 5 Köşe yazısı 2	Haber 13 Köşe yazısı 2 İnceleme 1	Haber 2
Yeni Şafak	**33**	3	12	16	2
		Haber 2 Köşe yazısı 1	Haber 10 Köşe yazısı 2	Haber 13 Köşe yazısı 3	Haber 2

Tablo 2. Zaman ve Yeni Şafak gazetelerindeki Tekel işçi eylemine ilişkin haber ve yazı dağılımı

Aynı süreçte Balyoz operasyonuna ilişkin çok sayıda haber her iki gazetenin gündemini oluştururken, işçilere ilişkin ortalama 30 ya da 40 haberi günlere oranladığımızda, her iki gazetenin gündeminde olmadığı görülür.

İşçi Eylemlerine İlişkin Haberlerde Konulaştırma Stratejileri

Çalışmanın ikinci sorusu haberlerdeki sınıflandırma ve dolayısıyla haberlerin nedenselleştirilmesi ile ilgili olup, bunun için haberlerin genel olarak taraması yapılmıştır. Bu tarama sonucunda haberlere ilişkin aşağıdaki sınıflandırma yapısına ulaşılmıştır;

1. Eylem sürecinde yaşananlar,
2. Eyleme destek veren muhalifler,
3. İşçiye yapılan zam ve 4-C statüsünün getirdikleri,
4. Hükümetin eyleme ilişkin görüş ve çalışmaları,

Bu sınıflandırma yapısına ilişkin detaylar incelenirken bu başlık altındaki haberlerin bir kısmı örnek olması ve çalışmanın sınıflandırma iddiasını güçlendirmek amacıyla yer verilecektir. Benzer içerikteki haber sayısı elbette örneklem alınan haber metniyle sınırlı değildir.

1. Eylem sürecinde yaşananlar

Haberlerin konulaştırma stratejilerine bakıldığında eylem üzerine odaklanan kurgular görülür. Eylemler olağan süreçlerde verilir. Eylem sırasında yaşananlar üçüncü bir gözün bakışıyla ele alınır. Burada medya gerçekleri dürüst söyleyen (licensed relayer of facts) konumlar aracılığıyla kendilerini korurlar. Eyleme ilişkin haberlerin nedenselleş-

tirmelerinde genel olarak işçilere yapılan müdahaleler tarafsız ve abartısız ya da önemsenmeyen biçimde sunulur.

"*Tekel İşçilerine sert müdahale*" başlıklı (18 Aralık 2009) Zaman gazetesindeki haber "*işçilerin eylemi dün tatsız görüntülere sahne oldu…parkı terk etmemekte direnen işçilere polis su ve biber gazı sıkarak müdahale etti*." cümleleriyle sürdürülür.

"Eyleme katılım sınırlı kaldı" (Zaman, 5 Şubat 2010) başlıklı haber de eyleme ilişkin ipuçları verir. Haber;

"*Hükümet ile Tekel işçileri arasındaki restleşme, dün gerçekleştirilen bir günlük iş bırakma eylemiyle daha da büyüdü…eyleme destek düşük seviyede kalırken, ulaşım çok az aksadı*" biçiminde sürdürülür.

Yine bir başka haberde eylem sırasında eyleme katılanların sendika merkezine gidişleri haberin konusunu oluşturur.

"Türk-İş'e baskın- Türk-İş'in Ankara'da düzenlediği mitinge Tekel işçileri damga vurdu. 'Genel grev genel direniş' çağrısı yapan Tekel işçileri miting sonrasında Türk-İş genel merkezini işgal etti" (Yeni Şafak, 18 Ocak 2010)

haber metninde olduğu gibi miting süreçlerine haberde yer verilmekte, haber eylem sırasında işçi-sendika çatışması ile nedenselleştirilirken, işçi eylemi yaparken işgalci olarak nitelendirilir. Aynı haber Zaman gazetesinde

"Tekel İşçileri Türk-İş'i işgal etti" (Zaman, 18 Ocak 2010)

başlığıyla verilir. Eylem sürecinde Tekel işçileri birçok engelleme ile karşılaşılır ya da eylemi destekleyen görüntülere sahne olur. Ayrıca eylemde dramatik olaylar yaşanırken, hasta olan ya da yakınlarını kaybeden işçiler olur. Örneklem alınan gazeteler mağdur işçiyi haberleştirmez. Eylemi olumlayan ya da tarafgir olabilecek haberlere her iki gazetede de rastlanmaz. Eylem haberleri nesnel bir şekilde yer alır. İşçilere yapılan engellemeler ve yaşanan sürtüşmelere çok az yer verilirken desteklere ilişkin haberleştirme bulgulanmamıştır.

2. Eyleme destek veren muhalifler

Eyleme destek olan muhaliflerin eylem alanına gelmeleri ya da muhalif düşünceleri eylemle ilişkilendiren haberler bu sınıflandırma kapsamında değerlendirilir.

"*CHP ve MHP'den eylemci Tekel işçilerine destek geldi*" (Zaman, 25 Aralık 2010) başlıklı haber "*Ankara'da günlerdir eylem yapan Tekel işçilerine CHP ve MHP'den destek geldi…bazı Tekel işçileri ellerinde taşıdıkları limonlarla parti yöneticileriyle fotoğraf çektirdiler*."

şeklinde devam eder. Haberin konusu eyleme destek verenlere ilişkin olup, işçi kimliğine muhalifler eklemlenmiştir. Muhalif kimlikler, eylemler ve ideolojilerin işçi kimliği ya da eylemi ile bir arada kullanılması, eyleme ilişkin söylemsel yapının oluşturulmasında bu kimliklerin sahip olduğu ideolojik söylemlerin eklemlenmesi sonucunu doğuracaktır. Bu söylemde eğritilme ile size ait olmayanın size mal edilmesi yoludur.

Eylemin ideolojik amaçlarla kullanıldığı vurgusu yine bu başlık altındaki konulaştırmalarla yapılır.

"*İdeolojik bir eylem yapıyorlar*" (Yeni Şafak, 5 Şubat 2010)

başlıklı haberin devamında;

"*Haksız bir eylem, bu eylem daha önce dediğim gibi ideolojik bir eylemdir ve bu ideolojik eyleme alet olanlar var. Hiç Tekel işçisi ile alakası olmayanların bu işim içinde çok net gördük…*"

cümlelerindeki Başbakan Tayip Erdoğan'ın yorumlarıyla haber, ideolojik eylem niteliğinin işçi eylemine eklemlenmesini içermekte ve muhalif düşüncenin eylemle görünür kılındığı bildirilmektedir.

3. İşçiye yapılan zam ve 4-C statüsünün getirdikleri

Örneklem alınan gazetelerde yoğun olarak 4-C statüsüne ilişkin haberler rastlanır. Bu statünün sendikalar tarafından önerildiği, bu statünün getirdikleri ve eylemle birlikte statünün durumunun iyileştirildiğine ilişkin konular haberleştirilir. Bu konuya ilişkin haberleştirme yapılırken bu statüye ilişkin eklemlemeler ve yönlendirmeler yapılır. Bu yapıda iyi kötü zıtlığı yaratılır. Burada iyi olan 4-C statüsüdür. Yapılan iyileştirmeler vardır ve buna rağmen kötü olan işçilerdir. Çünkü bu iyileştirmelere rağmen eylemi bırakmaz ve koşullara razı olmazlar söylemi haber içine yerleştirilir.

"*Özelleştirmeden gelen işçiye 115 TL zam*" (Zaman, 2 Ocak 2010) *"Tekel İşçileri için 4-C son fırsat olabilir"* (Yeni Şafak, 30 Ocak 2010)

haberinde Tekel işçilerine 4-C bir fırsat olarak nedenselleştirilirken,

"*Eğer başvurmazlarsa 4-C kapsamında işe girmeleri imkansız olacak ve işsiz kalacaklar*"

vurgusu yapılırken, 4-C'ye ilişkin

"*Bu fırsatı kaçırmayın*" (Yeni Şafak, 3 Şubat 2010)

şeklinde başlığa yer verilir. Aynı gazete,

"4-C'ye geçen işçilerin kamusal önceliği var" (Yeni Şafak, 9 Şubat 2010)

başlıklı haber yapar.

12 Şubat 2010'da bu vurgu yeniden gündeme getirilir.

"*4-C'yi imzalayın yuvalarınıza dönün. Fırsatı kaçırmayın. Kışta kıyamette sefil olmayın*" (Yeni Şafak 12 Şubat 2010)

Zaman gazetesi de 4-C statüsü konusuyla ilgili haberlere yer verir. Bu haberlerde statünün geliştirildiği üzerinde durulurken, işçilerin ve sendikaların kabul etmeme vurgusu yapılır.

"Sendikacılar 4-C'nin iptali için Danıştay'a gidiyor" (13 Şubat 2010) başlığı altında "*4-C'nin statüsü iyileştirilirken maaşlar arttırılmış, işçiler kıdem tazminatı ve yıllık izin hakkı tanınmıştı. Ayrıca devlet memurlarının sahip olduğu bütün haklar 4-C'lilere tanınmıştı.*"

yorumu yapılır. Bu yorumda 4-C'nin statüsü olumlanırken, bu olumlu duruma sendika, dolayısıyla işçilerin karşı çıktığı yorumu ile düşmanlaştırmanın bir boyutu ile karşılaşılır.

4. Hükümetin eyleme ilişkin görüş ve çalışmaları

Tekel işçi eylemlerine ilişkin, örneklem olarak alınan her iki yayın organı, haber stratejilerinde hükümet ve hükümetin eylem karşısındaki tutumlarına ilişkin haberler yaparlar. Bu haberlerde konu, doğrudan baskın olan iktidardır. Öyle ki hükümet yetkililerinin yapmış oldukları açıklamalarla medya kendi hegemonyasını korur. Medya mesajlarını yapılandırırken gizli sansür uygular ve kendi değil de yetkili ağızlardan çıkan sözleri haberin yapılandırmasında kullanılır. İşçi eylemlerinde işçinin düşmana dönüştüren söylemler bu yolla yapılandırılır. Hükümet yetkilileri yetkili doğrucular (authorised truthteller) olarak nitelendirilir. Aslında bu söylemler gazetenin olmayıp(!), hegemonyasını korumak için medya tarafından başlıklara taşınan yetkili doğruculara aittir. Başlıklara taşınan hükümetin yorumları, işçiye ilişkin duruşu ortaya koyar.

"*Tek Suçumuz açıkta kalan işçilere merhametli olmak*"(Zaman, 26 Ocak 2010) başlığı "*varsa bir hatamız açıkta kalan işçilerimize merhamet beslememizdir. Onları kapı önüne bırakmadık*"

cümleleri ile devam eder. Bu haberde kötü olan ve merhamet gösterilen konumda olan işçiler, yapılandırılan söylemle negatif ve uzlaşmaz boyuta taşınır. Başka tarihlerdeki haberlerle bu söylemler tekrarlanır.

"Tekel işçilerine seslendi: kullanılıyorsunuz" (Zaman, 3 Şubat 2010) "*parasız kaldığını iddia eden işçilerin doğru söylemediğini belirten Başbakan, 'Ülkem ve milletim adına kendilerine teessüf ediyorum dürüst davranmadıkları için. Hepsinin maaşı takır takır ödenmiştir…Amaç hak arayışı değil hükümete karşı aleni bir kampanyaya dönüşmüştür.'*

"Tekel İşçisine: İstismara Alet olmayın" (Yeni Şafak, 6 Ocak 2010)

başlıklı haberde konu hükümet yetkilerinin eyleme ilişkin görüşleri ile yapılandırılır.

> "Biz meseleye en başından beri iyi niyetle yaklaştık. Tekel'li işçi kardeşim, ihbar-kıdem tazminatını alıyorsun. Bu parayı bankada ya da başka yerde değerlendir. Birde 4-C'den alacaksın, geçim konusunda kaybın söz konusu değil. O zaman yapmak istediğin ne?"

Bu haberde de yine işçiye tüm haklar verildiği ama buna rağmen tatmin olmadığı ifade edilirken işçi olumsuz biçimde tasvir edilir.

Örneklem alınan her iki gazetede yukarda belirtilen dört başlık çerçevesinde Tekel işçi eylemlerinin konulaştırıldığı görülür. Konulaştırma sürecinde işçilere ilişkin öncelikle eylem sürecinde yaşananlar ya da neden eylemin bu noktaya geldiği gibi haberler yapılmaz. Eyleme katılanlar tek bir kimlikte, Tekel işçisi kimliğinde toplanır. Eyleme katılanlar hakkında hiçbir şey söylemez. Yapılan açlık grevleri, eylem dolayısıyla mağdur olan işçiler, sokakta ya da çadırda yaşadıkları dramdan inceleme kapsamındaki liberal sağ gazeteler bahsetmez. Aslında örneklem kapsamındaki gazetelerin bahsetmediği çok şey vardır. 25 Aralık 2009'da Sendika ve konfederasyonların Tekel işçilerini desteklemek için işe 1 saat geç gitme uyarı eylemi yapmaları, AKP önünde eylem yapan 42 Tekel işçisi gözaltına alınması, Tekel işçilerine destek amacıyla ülke çapında genel grev kararı verilmesi, Avrupa Parlamentosu ve Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu eyleme destek vermeleri bunlardan bazılarıdır.

İşçi Eylemlerine İlişkin Haberlerde Özne ve Öteki Özneler Karşısında Tekel İşçilerinin Antagonist Konumları

Bir öznenin konumu, bu kimliğin ürettiği durumların yarattığı söylemsel yapı içindeki öznelerin konumlarına göre tanımlanır. Bu çalışma için, öznelerin kimlikleri politik olarak söylemsel mücadelede çok önemli rol oynar. Antagonistik özne konumlarını "öteki" olarak yeniden sabitleştirme girişiminde, antagonizmanın hem olumlu hem olumsuz yönlerinin olduğu unutulmamalıdır. Haberlerde işçi kimliğinin eylemler çerçevesinde tanımlarken medya önemli bir işlev gerçekleştirir. Haberlerin yazılması ve üretilmesi sürecinde birçok hegemonya devreye girerken işçi kimliği eklemlemelerle ortaya çıkar. Geleneksel antagonizma, gelişimini tamamlamış tüm kimliklerin bir çarpışması olarak görülür. Post-Marksizimde ise antagonizma çarpışmadan çok bir mücadele alanıdır. Kesin çizgilerle kimliklerin ayrılamayacağı bu alanda yer değiştirmeler olur. Bu çerçevede, belirli özneler inceleme kapsamındaki haberlere eklemlenir. Kesin çizgilerle kimliklerin ayrılamayacağı bu alanda yer değiştirmeler olur. Çalışmada içerik analizinin konu sınıflandırması sürecinde özne sınıflandırmaları da gerçekleştirilir. Öznenin hangi dilse

yapılarla kurulduğu haber cümleleri içinde belirlenir. Bu amaçla, *odak grup görüşme tekniği* kullanılmıştır. Bu çalışmada örneklem olarak belirlenen gazetelerdeki haberler katılımcılar tarafından genel olarak taranmış ve haberdeki öznelere ilişkin genel bir kanı oluşmuştur. Çalışmada farklı bölümlerden 10 farklı yüksek lisans öğrencisi kodlayıcı tarafından öznelere yüklenen anlamlar gruplandırılması istenmiştir. Bu çalışma sonunda Eylem yapan Tekel işçileri dışında haberlerde üç farklı özne bulunduğu yorumu yapılmıştır. Gruptan elde edilen bilgiler doğrultusunda subjektif olarak haber başlıklarında, haberde kullanılmış olan öznelere ilişkin bilgiler görülür. Bunu örneklemek ve çalışmayı güçlendirmek için ortalama her iki gazetedeki haber başlıkları ele alınmıştır. Aşağıda haber başlıklarında, haberde kullanılacak olan öznelere ilişkin bilgiler görülür.

ZAMAN GAZETESİ BAŞLIKLARI

Haber Başlıkları	**Özne**
"*Tekel işçileri Başbakan'dan söz bekliyor*"	İşçiler, Hükümet
17 Aralık 2010 "*Tekel İşçilerine sert müdahale*"	İşçiler-Güvenlik güçleri
18 Aralık 2010 "*CHP ve MHP'den eylemci Tekel işçilerine destek geldi*" 25	İşçiler-Muhalefet
Aralık 2010 "*Tekel İşçileri Türk-İş'i işgal etti*"18 Ocak 2010	İşçiler-Sendika
"Tek Suçumuz açıkta kalan işçilere merhametli olmak" 26	İşçiler-Hükümet
Ocak 2010 "*Hükümet Tekel'de kıdem teklif etti, sendika reddetti*" 2 Şu-	Hükümet-Sendika
bat 2010 "*Tekel işçilerine seslendi: kullanılıyorsunuz*"	İşçiler-Hükümet
3 Şubat 2010	

YENİ ŞAFAK GAZETE BAŞLIKLARI

Haber başlıkları	Özne
"Sadece Tekelciler değil diğer işçilerde aklımızda"	Hükümet-İşçiler
30 Aralık 2009 "*Tekelcilere Zam*"	İşçiler-Hükümet
2 Ocak 2010 "*Tekel işçisine: istismara alet olmayın*"	İşçiler –Hükümet
6 Ocak 2010 "*Türk-işe baskın*" *"genel grev isteyip Türk-İş'i işgal ettiler*" 17 Ocak 2010	İşçiler-Sendika
"*Tekel talimatı" Erdoğan'dan Maliye'ye Tekel Talimatı"* 29 Ocak 2010	İşçiler-Hükümet
"Sendikalar çıkarlarını düşünüyor" 5 Şubat 2010	Hükümet-Sendika

Tablo 3. Tekel işçi eylemine ilişkin haberlerdeki özne yapıları

Yukarıdaki başlıklara bakıldığında haberin öznesinin dört grupta toplandığı görülür. Burada temel özne işçiler, eyleme ilişkin açıklama ya da yorum yapan Hükümet yetkilileri, eylemin yanında olmaya çalışan muhalifler ile eylemi organize eden sendika ve eyleme müdahalede bulunan güvenlik güçleri. Tüm bu özneler işçi öznesinin karşısına yerleştirilir. Antagonizmayı yaratan işçiler, özellikle güvenlik güçlerinin müdahalesi karşısında toplumsal düzeni bozan failler olarak nitelendirilir. Tekel işçilerinin özne olarak konumları, gazete haberlerindeki basit cümle dizimleri ve diğer öznelerin karşısına yerleştirilir. Haberlerdeki bu yerleştirme, işçilerin konumunu diğerlerinin karşısında antagonistik bir ilişki biçiminde ortaya çıkar. Bu ilişki biçimi daha buyurgan ve yöneten konumunda olan diğerleri karşısında daha birbirine geçmiş biçimde bulunur. Şematize edilirse Tekel işçilerinin konumu aşağıdaki biçimde gösterilebilir.

Bu şekil bize güç blokları ile İşçi kimliği arasındaki antagonistik ilişki biçimini gösterir. Farklı özne konumlarının söylemsel seviyesi, gazete haberlerinin içindeki cümle yapılarından çıkarılmıştır. Bu antagonizmalar aracılığıyla özne konumlarına üst konumlar söylemsel olarak katılmış olur.

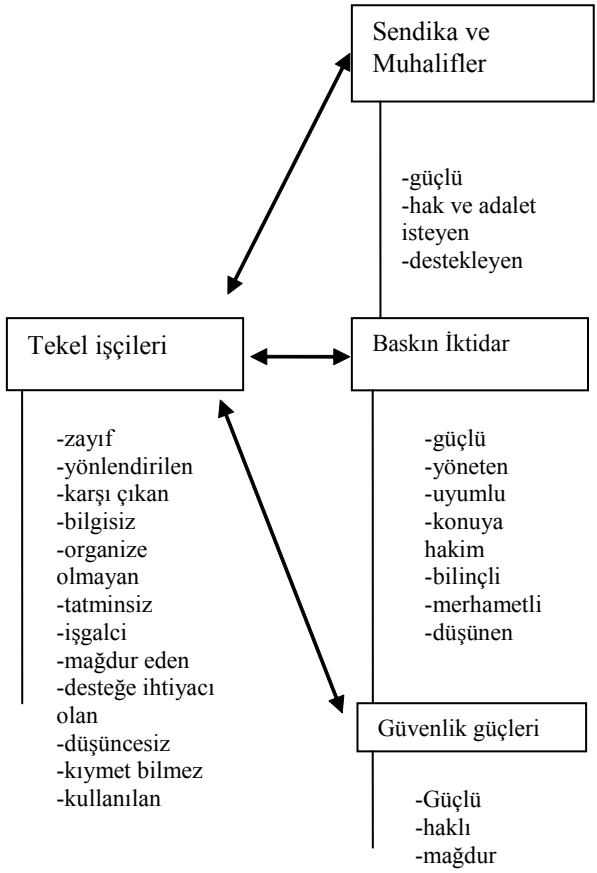

Şekil 8. Tekel İşçi eylemleri haberlerinde özne konumlarının eklemlenmesi

1- İşçi Öznesi

Söylem yoluyla toplumsal denetim uygulanmasının önemli bir koşulu söylemin denetimi ve bizzat söylem üretimidir. Bu durumda esas sorular hangi durumlarda kim? Kime? Ne söyleyebilir? Ne yazabilir? Düşmanlaştırma ikili yapılara dayandırılarak yapılandırılır. Tekel işçileri baskın iktidarın gücü karşısında itaat etmesi gereken güçsüzlerdir. Bu nedenle hak talebinde bulunan işçiler "eylemci" ("*eylemci Tekel işçilerine destek geldi*" Zaman, 25 Aralık 2010) ya da "tekelci" ("*Tekelcilere Zam*" Yeni Şafak, 2 Ocak 2010) sıfatlarıyla nitelendirilir. Tekel kelimesi Friedman'a göre, anlam olarak belirli bir birey ya da işletmenin belirli bir malı ya da hizmeti elde edebilme koşullarını önemli ölçüde belirleyecek yeterlilikte kontrole sahip olması durumunda ortaya çıkar. Bu kavram, toplumlarda seçeneklerde sınırlama getirmek gibi sorunlar yaratabilir (Friedman; 1988, 198).

Örneklem alınan gazetelerde tekel kelimesi bu vurgusu ile ön plana çıkarılır. Burada bir eğretimle ile rakipsiz olma olumsuz anlamı yaratılmak istenir. Bu işçi eylemlerine ilişkin bir olumsuzluğu, rasyonel olmayan bir durum vurgusu yapmak amacıyla kullanılır.

Önceki bölümlerde bahsedilen başlıklar ve haberler incelendiğinde işçi öznesi, hakları savunulması gereken, yaptıkları eylemlerle organize olmayan çizgidedirler. Muhalif görüntüsü ile antagonizmayı yaratan işçiler, iyi ve rasyonel olanın karşısında olarak nitelendirilir. *"İşçi 8 ay çalışmadan maaş alacak*" (Zaman, 2 Mart 2010) başlığında olduğu gibi, işçinin düşmanlaştırılması haber aracılığıyla yapılandırılan söylem yolu ile olur. Düşmanlaştırmadaki ikili dönüştürmeler işçi öznesi karşısında yerleştirilen diğer özne aracılığıyla gerçekleştirilir. Şekil 8. de bu ikili yapılar diğer özne nitelikleri karşısında açıkça görülür.

2- Güvenlik güçleri

Görevlerini yapan, düzeni sağlamaya çalışan, zor kullanmak zorunda kalan özneler olarak nitelendirilirken mağdur konumundadırlar.

> *"Tekel eyleminin faturası polise çıktı*" (Yeni Şafak, 5 Şubat 2010) haberi *"Kızılay'da 54 gündür nöbet tutan polisler soğuk havada hastalanınca peş peşe rapor almaya başladı"*
>
> "*Tekel İşçilerine sert müdahale*" "*…parkı terk etmemek için direnen işçilere polis su ve biber gazı sıkarak müdahale etti*.." (Zaman, 18 Aralık 2010)

İşçi öznesi karşısında güvenlik güçleri güçlü olan, yasaklayan ve müdahale eden konumunda söylemselleştirilir. Aynı zamanda güçlü olmasına rağmen işçi öznesi nedeniyle mağdur olma söylem yapısı da habere eklemlenir.

3- Sendika ve Muhalifler

Siyasi örgütlerle sendikalar arasında çizgi oldukça bulanıktır. Yine de ekonomik ve siyasal talepler birbirleriyle karıştırılmaması gerekir. İşçi sınıfının çıkarlarını onun adına savunan sendikalar kendilerini işçi sınıfının sonuçta modern topluma dahil edilmesi, özellikle ekonomik güvenlik ve toplumsal saygınlıkta belirgin bir artış sağlanması ve siyasi iktidar bağlamında sorumlu görür (Arendt, 295). Çalışmada sendikalar işçileri kontrol eden, yönlendiren konumundadır. Güçlü olan, buyurgan, müzakereci ama uzlaşılmaz özneler olarak nitelendirilir. Çalışmada sendikalar yüzer-gezer göstergeler konumundadır. Hem işçilerin yanındadır, hem değildir. İki farklı haber bunu ortaya koyar."*Hükümet Tekel'de kıdem teklif etti, sendika reddetti*" (Zaman, 2 Şubat 2010) haberinde işçilerin hakları için mücadele eder konumundayken "*Türk-iş'e baskın*" *"genel grev isteyip Türk-İş'i işgal ettiler*" (Yeni Şafak,18 Ocak 2010) haberinde işçilerin karşısında yer alır.

Muhalif olarak nitelendirilen muhalefet parti yöneticileri, toplumda muhalif olarak konumlanan sivil toplum kuruluşları ve hatta terör örgütleri de bu kapsamda eylem haberlerine dahil edilir. Haber yapısında muhalefet tarafından eylemin desteklenmesine ilişkin vurgular, muhalefet ile eylemi bir arada düşünülmesi sonucunu doğurur. Muhalefetin özelliklerinin işçi öznesine eklemlenmesi aynı zamanda antagonizma yaratır.

4- Baskın İktidar

Yönetici seçkinler ile Tekel işçilerinin özne konumları arasındaki antagonist ilişki aracılığıyla işçiler, yönetilenler olarak eklemlenir. İşçi özneleri karşısında buyurgan, çözümleyen, merhamet eden, yönlendiren, bağışlayan konumunda olurken, önerdiği çözümlerle eylemle doğrudan ilgili özne konumundadır.

> "*Yetim hakkı yedirtmem*" (Yeni Şafak, 28 Aralık 2010) "*Kusura bakmasınlar ben tüyü bitmemiş yetimin hakkını da kimseye yediremem. Sadece tütün depolarında oturarak kimseye aylık 40 trilyonu mal etmem. Bunlara halkın parasını ödüyoruz*"

Yukarıdaki haberde olduğu gibi, buyurgan kimliğe sahip olan baskın iktidar karşısında işçiler emredilen, insaf edilen konuma sahip olma ötesinde başkalarının hakkını isteyen bir kimlikte sunulur. Bununla gazete haberde gerçek doğruculuğu kullanarak, kendi hegemonyasın korur.

Tekel İşçi Eylem Haberlerinin Döngüselliği

Tekel işçilerine ilişkin haberler incelendiğinde genel bir döngü ile karşılaşılır. Eyleme ilişkin haberler şu şekilde kurgulanmıştır; Eylemci işçi eylem yapar, güvenlik güçleri ve diğer otoriteler engeller, sendikalar ya da muhalifler arabuluculuk yapar ve hükümet açıklama yapar. İşçi açıklamaları yeterli bulmaz tekrar eylem yapar. Bu böyle döngüsel olarak haber bültenlerinde yer alır.

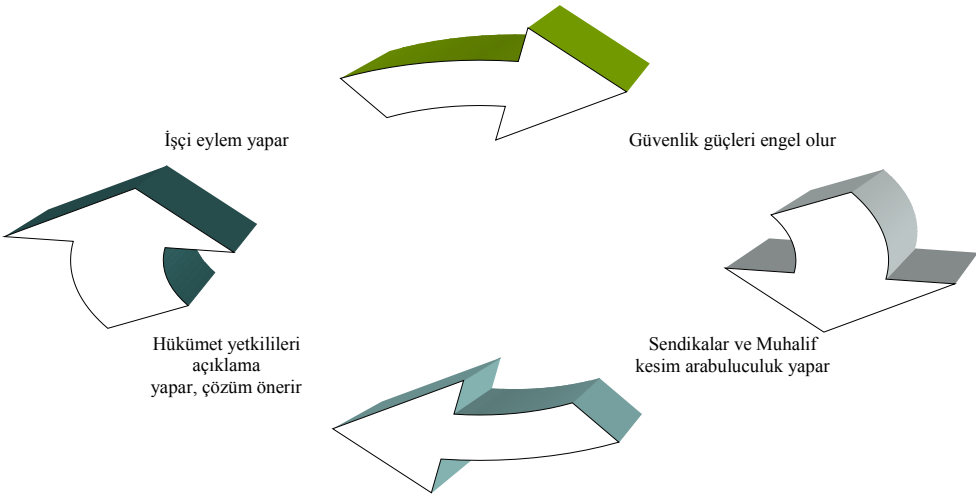

Şekil 9. Tekel İşçi Eylemlerine İlişkin Haberlerin Döngüsel Süreci

Bu döngünün haberlerde yer alması İşçi eylemlerinin basitleştirilmesi, ciddiye alınmaması ve bu döngünün sonuca götürmediğinin göstergesidir. İncelenen yayın organları bu eylemlerin sonuçsuz olduğu görüşündedir. Bu eylemlerin devam edeceği ve eylemlerin işçilerin istediği sonu getirmeyeceği önvarsayımı ile haberleştirme gerçekleştirilmiştir. Nitekim Tekel işçilerinin 02 Mart 2010'da ara verdikleri eyleme 01 Nisan 2010'da devam için yaptıkları girişim sürecinde yapılan haberlerde aynı döngünün işlediğini gösterir. 02 Nisan 2010 tarihinde her iki gazete eylemi saldırgan Tekel işçileri fotoğraflarıyla haberleştirir. Zaman gazetesi,

"*Tekel eylemcileri Ankara'yı savaş alanına çevirdi"*(yakıp yıkan işçi)

başlıklı haberde eylem yapan işçiler, eylemi engellemek isteyen güvenlik güçleri,

"Türk-İş Başkanı Mustafa Kumlu'nun İçişleri Bakanı Beşir Atalay'la yaptığı görüşmeden sonuç çıkmadı"(arabuluculuk yapan sendika)

haber cümlesinde uzlaşma yaratmaya çalışan sendika ve

"Niye geldiklerini anladınız mı? şu anda tüm bunlar ülkedeki güzel sürece gölge düşürmektir" (açıklama yapan hükümet)

yorumunu yapan Hükümet ile haber döngüsünü tamamlar. Bu döngü, örneklem dönemindeki haberler gibi, aynı tarihli Yeni Şafak gazetesinde de görülür

Sonuç olarak, Tekel işçi eylemi son yılların en önemli işçi hareketidir. Bu hareket haklarını kaybetmek istemeyen işçilerin hak alma eylemi olarak görülmekle birlikte içinde günümüz liberal sistemi sorgulayan demokrasiyi geliştirici bir özellik de taşır. Çalışma, oluşturulan araştırma soruları çerçevesinde post-Marksist söylem teorisi yaklaşımı

ile incelenmiştir. Zaman ve Yeni Şafak gazetelerindeki haberlerin incelenmesinde içerik analizinin sayma ve sınıflandırma yaklaşımları kullanılmıştır. Çalışmada, haberin konusu, haberdeki özne ve işçi öznesinin antagonist düşünceyle diğer özneler karşısında hangi niteliklerle yer aldığı ve haberin döngüsü incelenmiştir. Haber söylemlerinin ideolojisine ilişkin çözümlemede, post-Marksist yaklaşımın kavramları ile ele alınmıştır.

Buna göre, 78 günlük eylem sürecinde her iki gazetede ortalama 65 civarında haber ve yazı bulgulanmıştır. İncelenen haberlerin ise dört boyutta konulaştırıldığı görülmüştür. Bunlar eylemde yaşananlar, eyleme destek veren muhalifler, işçiye yapılan zam ve 4-C statüsünün getirdikleri ve hükümetin eyleme ilişkin görüş ve çalışmaları şeklinde olmuştur. Yine konu kapsamında ele alınan özneler ise dört farklı kimlikte haberlerde yer almıştır. Bunlar işçi öznesi karşısında olan sendika ve muhalifler, güvenlik güçleri ve baskın iktidar biçiminde haberlerde söylemselleştirildiği bulgulanmıştır.

Çalışmanın en önemli sonucu liberal sağ ideolojik düşüncenin, bu düşüncenin uygulamalarının karşısında olan eylemlere ilişkin basın üzerinden ideolojik ekmenin nasıl biçimlendirildiğinin saptanması olmuştur. Emperyalizmin "Sizde onlara ait bir şey varsa, sizi düşman yaparlar" düşüncesinin bir sonucu olarak ekonomik düzenlemelere karşı çıkan işçiler, haberler yoluyla karşılarına yerleştirilen özneler aracılığıyla düşmanlaştırılmış ve toplumda bir antagonizma olarak sunulmuştur. Haberlerin konulaştırmalarına bakıldığında baskın iktidar rasyonel sunulurken, bu imkanları kullanmayan işçiler rasyonel olmayan konum yerleştirilir. İşçi kimliğine mantıksız davranma, sistemi kabul etmeme, hatta başkalarının haklarını çalışmadan elde etme istekleri gibi olumsuz ve uzlaşmaz özellikler diğer özneler aracılığıyla eklemlenir. Kendi sendikasını işgal eden, ülkenin güvenlik görevlileriyle çatışan, hükümet politikalarına karşı çıkan, yetimin hakkına göz diken söylem yapıları işçi öznesi ile bir araya gelir. Tüm bu eklemlemeler sadece antagonist olan bir kimliğe atfedilen özelliklerden daha ileri boyutta düşmana verilen özellikler olarak yorumlanabilir.

İKTİDAR MÜCADELE ALANI OLARAK MEDYANIN KULLANIMI

Post-Marksist yaklaşımın temsilcilerinden olan Laclau ve Mouffe (2001) göre, kapitalist toplumun artan karmaşıklaşması ve kurumsallaşması, toplumsal antagonizmaların ve siyasal alanların çoğullaşmasına yol açmaktadır. Toplumda önemli bir düzlemde bulunan medya kanalları, her olay, olgu ya da sürece ilişkin çeşitli söylemler üretirler. Toplumdaki ırkçılık, cinsiyetçilik gibi yapılar ya da dezavantajlı gruplara ilişkin haberler medyadaki güç ilişkilerine göre biçimlenir. Güç ilişkilerinin yer değiştirmesi ve güçlü konumda olanın iktidar dışına taşınmasında medya söylem alanı olarak kullanılabilmektedir.

Mills (1956) "İktidar Seçkinleri" isimli yapıtında ticari, ekonomik ve askeri seçkinlerin birbirine yakın çıkarlarının, toplumsal yapının üstünde bir zirve oluşturduklarını ileri sürer. Hallin(1986)'e göre gazeteciler, uzlaşma alanında savunucular ve kutsayıcılar olarak hizmet ederlerken, sapkınlık alanında siyasal uzlaşının dışında kalanları teşhir eder, suçlar ve dışlarlar. Türkiye'de asker ve sivil iktidar arasındaki uzlaşmazlık, haberler aracılığıyla sapkınlık alanında yer alır. İdeolojik olarak hedefe ulaşmakta medya kamuoyu oluşturmada önemli bir araçtır. Çünkü medya insanlara konular hakkında nasıl düşüneceklerini ve böylece ne düşüneceklerini söyleme gücüne sahiptir (Dearing, Rogers, 1996; 101).

Ülkemizde ordu ve halk arasındaki ilişki siyasi ve tarihi olarak çok boyutludur. Son dönem ulusal medyada yer alan söylemlerle, hegemon olan askeri ve sivil iktidar var olan rutinin dışına çıkarılır. Türkiye'de Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)nin Cumhuriyet'in kuruluşundan beri toplumdaki gücü tartışılmazken, haber söylemleri ile Hallin(1986)'nın uzlaşma alanından çıkartılarak sapkınlık alanına taşınır. Türkiye'de askerin konumu politikaya müdahale edecek yetkinliktedir. Bu yetkinlik, sivil iktidarın neo-liberal ve İslamcı uygulamaları ile yerleşik düzendeki yapıyı değiştirme misyonu ile çelişmektedir. Bu nedenle küreselleşme ve bunun getirdiği neo-liberal politikalar ordunun iktidarlar arasındaki yerini değiştirmiştir (Ahmed, 2007; Yeldan, 2007). Bu ideolojik düzlemde askeri iktidarın yerinin değişmesi ve yetkilerin sivil iktidara geçmesi neo-liberal politikalarla açıklanabilir. Bu yer değiştirme sürecinde söylemde antagonizmaların yaratılması normalleşir. Askeri iktidar uzlaşma alanının dışında bırakılır. Bu söylem yoluyla teşhir edilme, suçlanma ve dışlanma sonucunu doğurabilir. Eleştirel söylem analizinin makro ve mikro boyutlarıyla ile incelenen haber söylemleri, Laclau ve Mouffe'nin söylemin dost/düşman, rasyonel/irrasyonel gibi ikili dönüşüm yapısını ispat nitelikte olduğu gözlemlenir. Tehdit altındaki kimliklerinin savunulması ya da eleştirilmesi antagonizma doğurarak bir açıklık yaratır. Bu bölümde, hegemon olan askeri iktidarın medya alanında antagonist konumu ve dolayısıyla düşmana dönüştürülmesi, uzlaşma alanından çatışma alanına alınması Post-Marksist söylem teorisinin sunduğu kavramlar aracılığıyla incelenmektedir. Bu çerçevede orduya mensup kişilere ilişkin ikili sunumun açıklanması, TSK'ya ilişkin haberlerin incelenmesi ve çeşitli anlamların haberlere eklemlenmesi boyutunda ele alınmıştır.

"Birinci Ordu Plan Semineri"nin Medya Söylemi

Genelkurmay tarafından 5-7 Mart 2003 tarihinde sunulan Birinci Ordu Plan Semineri ulusal bir gazete tarafından ele geçirilerek haber olarak kullanılır. Genelkurmay Başkanlığı, 21 Ocak 2010'da bu belgelerin plan semineri olduğu yönünde basın açıklaması

yapar. Açıklamaya göre plan semineri giderek tırmanan bir gerginlik dönemini kapsayan bir senaryo içerisinde uygulanmıştır. Bu seminerin amacı, Genelkurmayın yapmış olduğu açıklamaya göre, dış tehdide ilişkin olarak hazırlanan hareket planlarını geliştirmek ve ilgili personelin eğitimini sağlamaktır. Bu semineri ulusal Taraf gazetesi, Türkiye'deki iktidar partisine karşı düzenlenmesi planlanan ancak uygulanmayan bir darbe planı olarak haberleştirir. Bu seminer, "Balyoz Darbe planı" olarak adlandırılır ve belgelere ilişkin haber ve yazılar söylemleştirilerek medyada yer alır. Kitabın bu bölümü, seminerin darbe planına dönüşümünde kullanılan söylemler ve bu yolla askeri iktidarın kimliğine yapılan eklemlemelerle ilgilidir.

Çalışmada post-Marksist yaklaşımın söylem teorisinden yola çıkılmıştır. Bu teorinin sunmuş olduğu kavramlar, medya metinlerindeki söylemlerin çözümlenmesinde kullanılmıştır. Post-Marksist söylem teorisinin sunduğu bu kavramlar ordu ve askerin düşmanlaştırılması, konumların açıklanması ve anlamların nasıl dönüşüm geçirdiğini göstermesi açısından oldukça işlevseldir. Çünkü Laclau ve Mouffe (2001;122) göre özne kendini ayrı bir konum olarak pekiştirmeyi başaramaz. Öznenin kimliği üzerinde kısmi sabitlenen düğüm noktaları eklemlemelerle söylemsel bir yapıya kavuşur. Öznenin dinamik yapısı eklemlemeleri yaratır. Bu nedenle askeri iktidarın konumunun haberlerin cümle dizinlerine ve anlamsal yapılarına nasıl gizlendiği, dönüşümün nasıl yaşatıldığı incelenmiştir. Düşman kavramının ikili yapıları ortaya konulmuştur. Bu ikili yapıları ortaya koyabilmek için *odak grup görüşme tekniği* kullanılmıştır. Bu görüşme sonucunda asker iktidara yapılan eklemlemeler belirlenmiştir. Çalışma Türkiye'deki sivil/asker iktidarlar arasındaki çatışmanın ve ideolojik yapılanmanın medya söylemleri aracılığıyla nasıl biçimlendirildiğini yorumladığı için önemli görülmelidir. Bu bölümdeki çalışma Darbe iddiası taşıyan haberi yayınlayan 20 Ocak 2010 tarihli basılı ulusal Taraf gazetesi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada haberlerle birlikte köşe yazıları da değerlendirilmiştir

Bulgular ve Yorum

Laclau ve Mouffe (2008;156) göre, söylemsel yapı sadece bilişsel ya da düşünsel bir varlık olmayıp toplumsal ilişkileri oluşturan ve düzenleyen bir eklemleme pratiğidir. Bu söylemsel bütünde kimlikler ilişkiseldir ve bütün söylemler kendilerini aşan bir söylemsellik alanı tarafından bozulur. Bu çerçevede askeri iktidar, medya söylem alanın içinde yerini alır. Post-Markisizimde ne mutlak sabitlik ne de mutlak sabit olmayış olanaklıdır. Bütün söylemsel durumların içerdiği bu fazlalık her türlü toplumsal pratiğin zorunlu zeminidir. Bu post-Marksizm de "söylemsellik alanı (the field of discursivity)"dır. Her söylem, söylemsellik alanına egemen olmak, farklılıkların akışını durdurmak bir merkezde toplamak üzere kurulur. Askeri iktidara ilişkin medya söylemi, toplumda bu iktidara

karşı antagonizma yaratır. Antagonizma, bu söylemi destekleyenler ve bu söylemin karşısında olanların çatışması ile doğar.

Düğüm noktası ve eklemlemeler

Türkiye'de askeri iktidar Ocak 2010'dan itibaren medya söylem alanında "Balyoz Darbe planı" ile yer alır. Askeri iktidar kimliğine ilişkin söylem yapısı "Balyoz Darbe planı" etrafında yoğunlaşır. Bu karasız sabitlik, söylemin düğüm noktasını oluşturur. Burada anlam kısmen sabitleştirilir. Eklemleme pratiği bu düğüm noktası üzerinden gerçekleştirilir. Bu düğüm noktası daha önceden var olan bir dizi öğeye yeni anlam verir ve bu öğeleri "Balyoz Darbe planı" içeriğiyle ilişkilendirir. Burada "Balyoz Darbe planı" öteki unsurların hem eklemlenme noktasıdır, hem onları dönüştürmekte hem de siyasi olarak askeri iktidarı konumlandırmaktadır. Askeri iktidara ilişkin zaman zaman demokrasi, Kemalizm, terör gibi değişik düğüm noktalarında bahsedilse de darbe söylemi öne çıkan düğüm noktalarından en önemlisidir. Çünkü bu sivil iktidara karşı, askeri iktidarın hegemonyası ile ilgilidir. Bu, düğüm noktasını başat gösteren (master signifier) haline getirmektedir.

Hall (1986) ideolojiyi söylemsellik alanın merkezine yerleştirir. Aslında bu alan anlam fazlalıklarının toplandığı bir depo işlevi görür. Laclau ve Mouffee'nin söylem teorisinde söylemsellik alanının anlamın bütün yapılarının kullanılarak mı, yoksa karşılaştırmalı söylemlerle mi yapılandırıldığı tümüyle açık değildir (Jorgensen ve Phillips, 2002). Söylemsellik alanı, sonuç olarak bir merkez oluşturmak amacıyla kurulur. Çalışmada Ulusal yayın Taraf gazetesi söylemsellik alanı olarak belirlenir. Söylemin gerçekleştiği yer olan söylemsellik alanı haberler, köşe yazıları, yorum ve inceleme başlıklarından oluşabilen bir bütündür.

Medyadaki askeri iktidara ilişkin söylemler "Balyoz Darbe planı" düğüm noktasına yapılan eklemlemelerle ortaya çıkar (Şekil 10). Bu söylemsellik alanında eklemlenme kavramı, hegomonya ve söylemin oluşumunu açıklamak için kullanılır. Aslında her toplumsal pratik bir boyutuyla eklemleyicidir. Eklemlemelerin bir boyutu da özne konumlarında görülür. Üst belirlemenin (overdetermenition) bütün söylemsel kimliklere verdiği aynı belirsiz, tam-olmayan ve çok anlamlı nitelik özne kategorisinde de bulunur (Laclau and Mouffe, 2001;121). Bu üst belirlenme hegemonik eklemlemeyi de sağlar. Özne konumuna sahip olan askeri iktidar ve bu iktidarın karşısında olanlar hegemonik biçimde çeşitli eklemlemelerle söylemselleştirilir.

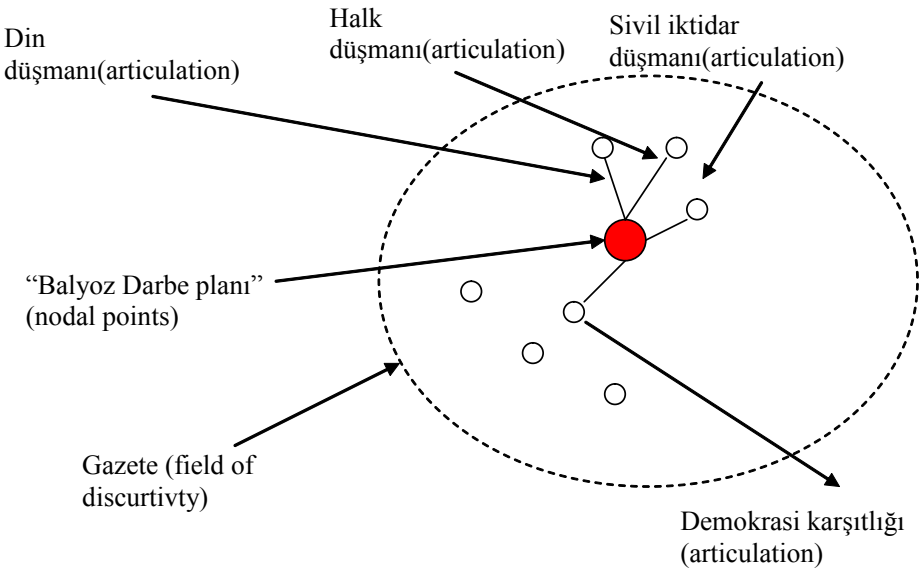

Şekil 10. Askeri iktidarın medya alanındaki söylem yapısında Post-Marksist söylem teorisinin ana bileşenleri

Şekil 10.da "Balyoz Darbe planı" düğüm noktasına yapılan eklemlemelerin bir kısmı görülmektedir. Gazete söylem alanında düğüm noktası çevresinde askeri iktidarın halka, dine, sivil iktidara ve demokrasiye düşmanlığı şematize edilmiştir. Bunun dışında yüzer gezer düğüm noktasına bağlı olmayan eklemlemelerde medya söylem alanında yer alır. Örneğin Taraf gazetesinin aynı gün sayısında bir başka haber söyleminde askeri iktidara ilişkin aşağıdaki cümlelere rastlanır;

> *"33 eri ölüme sürdüler-eski PKK yöneticisi çarpıcı iddia da bulundu: 33 eri bile bile örgütün önüne attılar*" (Taraf, 20 Ocak 2010)

Haber içeriğinde erleri jandarma komutanlığının ölüme gönderdiği, erleri öldüren terör örgütünün yöneticisinin iddialarına yer verir. Erleri öldüren yönetici, ölümün nedenini askere yüklerken, askerin düşman gösterildiği teröristin dost gösterildiği bir söylem yapısı oluşturulmuştur. Bu haber söylemin anlamı sabitlenmeyip iyi/kötü ikili yapısı kullanılmıştır. Askeri iktidarın acımasızlığı bir gösterge olarak söylem alanında yer alır. Yine daha önce askeri iktidarın üç defa darbe yaptığı, bu iktidarın gücünü darbelerden aldığı da bir başka gösterge olarak düğüm noktasına bağlı olarak medya söylem alanında bulgulanır. Bir köşe yazısında bunu vurgulayan şu söylem tespit edilir;"Yoksa biz bu "darbecilik" hastalığından arındıramayacağız bu orduyu" (Altan, 2010)

Muhalif Kimlikler ve Düşman Söylemi

Askeri iktidar, gazete söylemlerinde başka kimliklerle de ilişkilendirilir. Bu ilişkilendirme sürecinde eklemleme yoluyla yüzer gezer göstergeler haline gelirler. Düşmana dönüşüm söylemler aracılığıyla desteklenir. Bu yapılırken bütün farklı parçalar kimliklere eklemlenir. Düşman söylemi ikili yapılarla temellenir. Bunlar floating ya da empty göstergeler (Laclau and Mouffe, 2001; 134) olarak tanımlanır. Bunlar iyi/kötü, dost/düşman, acımasız/merhamet eden gibi ikili ifadelerden oluşur. Bu ikilikler düşmana dönüşüm söylem yapısı içine yerleştirir. Bunun için köşe yazılarındaki ve haber başlıklarındaki öznelerin çözümü yapılmıştır. Bir öznenin konumu, kimliğinin mümkün olan koşullarının ürettiği söylemsel üst yapı tarafından belirlenir.

Askeri iktidarın gazetede düşman olarak söylemselleştirildiği ve antagonizma olarak söylemin içine nasıl yerleştirildiğini ortaya çıkarmak için 10 kişilik yüksek lisans öğrencileri ile *odak grup görüşme tekniği* kullanılan bir analiz benimsenmiştir. Balyoz planına ilişkin 30 Ocak 2010 tarihli Taraf gazetesindeki haber ve köşe yazıları okunduktan sonra konu tartışmaya açılmıştır. Bu yöntemle özneye ilişkin saptamalar not edilmiştir. Bu not edilen özneler ve söylemler yoluyla özneye yapılan eklemlemeler Şekil 2.de gösterilmiştir.

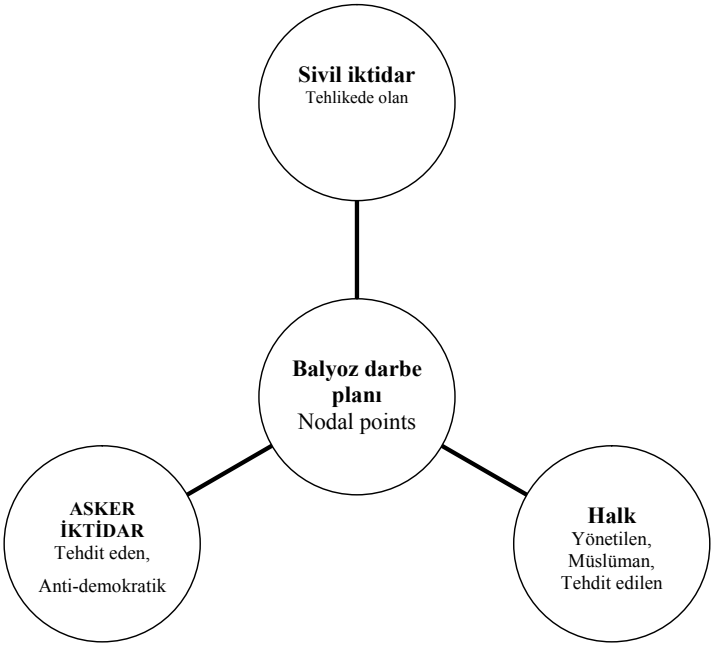

Şekil 11. "Balyoz Darbe planı" söyleminde özneler ve öznelere yapılan eklemlemenin gösterimi

Bu analiz sürecinde "Balyoz Darbe Planı" haber ve yazılardaki söylem yapılarında üç farklı özne saptanmıştır. Bunlar, Askeri iktidar, Sivil iktidar ve Halk biçimindedir. Bir pratiği hegemonik diye tanımlayabilmeyi sağlayan şey karşıt kamplara eklemlemelerin olanaklı olmasıdır. Zaten karşıt kampların oluşması antagonizmayı yaratmaktadır. Bu çalışmada "Balyoz Darbe Planı" ile oluşan düğüm noktası karşıt kampları da ortaya koymuştur. Bu belirleniş öznelere ilişkin eklemlemelere mümkün olur. Askeri iktidar karşıt kampta olup, sivil iktidar ve halk karşısında antagonist durumdadır. Bu durum haberler aracılığıyla düşmanlaştırmayla sonuçlanır. Haberler yoluyla öznelere yapılan eklemlemeler düşman kimliğinin öznesine işaret eder. Bu başlıklardan bazıları askeri iktidarı düşmanlaştırmak için yapılan eklemlemeleri gösterir. Askeri iktidarın karşında ise sivil iktidar ve halk zıt söylemlerle yer alır. Bu söylemlerden bazıları aşağıda örnek olarak verilmiştir.

Haber söylemleri	**Özne konumları**
"Fatih cami bombalanacaktı" "Ezan öncesi kan dökülecekti" "Fatih ve Beyazıt camilerinde Cuma günü bombalı saldırı düzenlenecekti" "İstanbul'un camilerini havaya uçuracaklardı"	Askeri iktidar x halk Müslüman inancına tehdit
"Kendi ordumuz, kendi bombamızla bizi öldürecek" "Kendi ülkelerine düşmanlık için bütün hazırlıklar tamam" "amaç yaralı sayısını arttırmak"	Askeri iktidar x halk Yaşama hakkına tehdit
"Kendi jetimizi düşürecektik" "hava müzesi basılsın"	Askeri iktidar x Askeri iktidar Kendi iktidarına düşman
"amaç AKP'yi zorda bırakmak" TSK içinden bir grup AKP'nin iktidar olmasından çok rahatsızdı" "Darbe doğrudan AKP'yi hedef alıyor"	Askeri iktidar x sivil iktidar Hedef, tehdit edilen

Tablo 4. Taraf gazetesinde yer alan söylemlerde özne konumu ve zıtlıklar

Tabloda görülen özneler zıt konumlarıyla söylem yapılarında yer alır. Bu zıtlıklar düşman söylemini ortaya çıkarır. Çünkü söylemlerde tehdit eden ve tehdit edilen taraflar bulunmaktadır. Darbe planlarına göre askeri iktidar antagonizmanın yaratıldığı alandır. Bu alanda antagonist konumu yaratmak için düğüm noktasına çeşitli eklemlemeler yapılır. Olaylara ilişkin haberler söylemsel yapılarda ifade edilirken düşman-dost ikili yapısı güçlendirilir.

Zıt konumda bulunan askeri iktidar karşısında halk ve medya savunma konumundadır. Askeri iktidara ilişkin söylem yapısı oluşturabilmek için haber yaratılır ve söylemlerle antagonist alana taşınır. Bunların temelinde yatan neden; neo-liberal sivil iktidar ve bunların yarattığı emperyal düzen karşısında askeri iktidarın antagonistik biçimde toplumda yer almasıdır. Türkiye'de 2002'den sonra AKP hükümeti ile tüm kapitalist güçler sivil iktidarın eline geçmiştir (Uzgel, 2007). Bir düşünce yapısının topluma kabul ettirilmesi uzun bir süreç ve birçok araç gerektirir. Sadece gazete ve televizyon yoluyla söylemler birçok düşüncenin birbirine eklemlenmesini sağlar. Darbe planına ilişkin iddiaların gazete başlıklarında kullanılması, köşe yazılarında konun işlenmesi medya ve ideoloji söylemine ilişkin ipuçlarını ortaya koyar. İdeolojik ekme günlük haberler ve süreçler boyunca devam eder. Bu süreçler içinde askeri iktidara ilişkin diğer özneler karşısındaki zıtlıklar aşağıdaki biçimde şemalaştırılabilir.

Söylem alanında antagonist bir ilişki biçiminde olan askeri iktidar diğerleri karşısında olumsuz söylemlere sahiptir. Bu antagonizma olumsuz bir anlam ifade ederek askeri iktidarı halk ve sivil iktidar kimlikleri karşısında düşman konumuna dönüştürmüştür.

Sonuç itibariyle, 20 Ocak 2010'da yayınlanan darbe planına ilişkin haberlerden sonra web siteleri binlerce kez arama yapılmıştır. Bu habere ilişkin web sitesinde "balyoz darbe planı" söz dizimi ile tarama yapıldığında 10.300.000 başlık görülür (28 Mayıs 2010). Bu haberlerin bu kadar yoğunluğuna rağmen rastgele 20 siteye bakıldığında aynı içerikte başlıklar görülür. Jetimiz düşürülecek, camimiz bombalanacak, kendi askerimizi öldüreceğiz bu başlıklardan bazılarıdır. Aynı söylemlerin çok defa tekrarlandığı medya söylemi ideolojik ekmeyle gündeme gelir. 1980'den sonra uygulanan Neo-liberal politikalar Türkiye'de birçok değişiklikle sonuçlandı (Bedirhanoğlu, 2007). Ekonomik yapıdaki değişiklikler yanında siyasi alandaki değişikliklerde iktidarların yerini tartışır hale getirdi. Bu tartışmaların doğrudan alanı ise medya alanı oldu. Bu nedenle bir askeri belge suç unsuru oluşturuyorsa yargı makamlarına gitmesi gerekirken, ulusal bir gazetenin yayınlarında kullanıldı. Bu siyasi iktidar alanına ilişkin sorgulamalarla birlikte medya alanına ilişkin sorgulamaları da gündeme getirmektedir.

Bu çalışma, iktidarlar arasındaki yer değiştirmelerin medya söylemleri aracılığıyla sunumunu ortaya koymuştur. Post Marksist söylem teorisinin kavramları medya söy-

leminin eleştirel olarak çözümlenmesinde kullanılmıştır. Medya söyleminde askeri iktidar ve sivil iktidar arasındaki hegemon olma mücadelesi "balyoz darbe planı" düğüm noktasında söylemselleştirilmişitr. Bu düğüm noktası çatışmayı ortaya çıkarmış ve askeri iktidar medya söylem alanında anatgonizma yaratmıştır. Düğüm noktalarına yapılan eklemlemeler ikili yapılar ortaya koyarken, askeri iktidar, sivil iktidar ve halk söylemlerde özne olarak konumlanmıştır. Bu özneler arasındaki zıtlıklar ise askeri iktidarı düşmana dönüştürmüştür. Sonuç olarak medya, hegemon olanların çatıştığı hegemon bir alan olarak toplumsal söylem alanında yer almıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed, F. (2007) Bir Kimlik Peşinde Türkiye. 2.bsk. İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yay.

Akın, E. (1997) Bilim ve Siyasal Sistem. Ankara: Birey ve Toplum yay

Altan, A. (2010) "Zorunlu Askerliği Kaldırın…" Taraf, 20.01. 2010

Arendt, H. (1994) İnsanlık Durumu. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim yay.

Bedirhanoğlu, P. (2007) "The neoliberal discourse on corruption as a means of consent building: reflections from post-crisis Turkey" Third World Quarterly, Volume 28, Issue 7 October, pp1239 - 1254

Dearing, J. W., E. M. Rogers (1996) Communication Concepts 6: Agenda-Setting, USA Thousand Oaks: Sage.

Dursun, Ç. (2004) Haber, Hakikat ve İktidar. Der: Ç.Dursun. Ankara: Elips yay.

Fowler, R. (1991) Language in the News. Discourse and Ideology in the Press. London:

Routledge

Friedman, M.(1988) Kapitalizm ve Özgürlük. Çev D.Erberk-N. Himmetoğlu. İstanbul: Altın Kitaplar

Glasgow University Media Group. (1976).Bad News. London: Routledge and Kegan Paul

----------(1980).More Bad News. London: Routledge and Kegan Paul.

----------(1982). Really Bad News. London: Writers and Readers.

Hall, S. (1986) "On Postmodernism and Articulation: an interview with Stuart Hall" Journal of Communication Inquiry. 10(2), p.53

Hallin, D.C. (1986) "The 'Uncensored War' The Media and Vietnam. Berkely, Los Angeles, London, University of California Press.

Jørgensen, M, L. J. Philips (2002) Discourse analysis as theory and method. London: Sage

Laclau, E., C. Mouffe (1985) Hegemony and Social Strategy: towards a radical democratic politics. UK: Verso.

Laclau, E., C. Mouffe (1992) Hegomonya ve Sosyalist Strateji. Çev. A. Kardam ve D. Şahiner. İstanbul: Birikim yay

Laclau, E. C Mouffe (2001) Hegemony and Social Strategy: towards a radical democratic politics. Second edition. UK: Verso.

.Laclau, E, C. Mouffe (2008) Hegomonya ve Sosyalist Strateji, Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru. Çev. Ahmet Kardam. İstanbul: İletişim yay.

Margulies, R. (2009) "Parlamento değil, gerilla savaşı değil, darbe değil, işçi sınıfının kendi eylemi" 18 Nisan 2009 www.sosyalistci.org/index.php/kaynaklar/108. erişim: 15 Nisan 2010

McNair, B. (1998) The Sociology of Journalism. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold

Mills, C. Wright (1956) "The Power Elite" Oxford University Pres.

Shoelle, D.J. (1994) "Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye" Medya, İktidar, İdeoloji. Der. ve Çev. Mehmet Küçük. Ankara: Ark yay.

Uzgel, I. (2007) AKP: Neo-Liberal Dönüşümün Yeni Aktörü. Mülkiye. CiltXXX. Sayı:252, pp 7-18

Üşümezsoy, Ş. (2010) "Tekel Direnişi İdeolojik mi ekonomik mi? (ideolojik eleştiri)-II" Türk Solu. Sayı: 272, 22/02/2010

Yeldan, E (2007) "Patterns of Adjustment under the Age of Finance: The Case of Turkey s a Peripheral Agent of Neoliberal Globalization" Political Economy Research Institute. University Of Massachusetta Amherst. Working Papers Series Number 126

Taraf, 20 Ocak 2010 sayısı

Zaman ve Yeni Şafak, 15Aralık 2009- 2 Mart 2010 aralığındaki sayıları